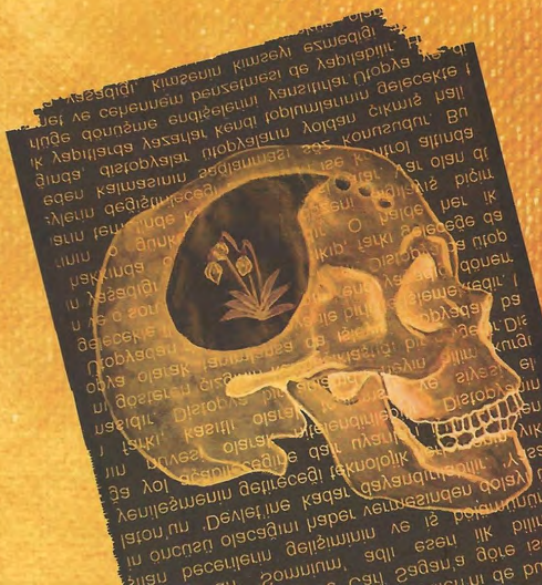
Tülay Akkoyun

Ütopya / Distopya

BATI VE TÜRK ROMANLARINDAN ÖRNEKLERLE BİR KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT ÇALIŞMASI

KM YAYINLARI
İNCELEME

ÜTOPYA / DİSTOPYA

BATI VE TÜRK ROMANLARINDAN ÖRNEKLERLE BİR KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT ÇALIŞMASI

Tülay Akkoyun

Kurgu Kültür Merkezi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Alaattin Topçu

ISBN: 978-605-9257-29-9

© Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Tülay Akkoyun, 2016
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Nisan 2016

Genel Dizi: 328

Kapak Resmi
Canan Temizelli

Kapak Tasarım
Leyla Çelik

Baskı ve Cilt
Net Ofset
Necatibey Cad. Lale Sok. No: 21/27
Maltepe/Ankara
Tel: 0312 230 07 23

Kurgu-1 Gıda Basın Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 13/5 Kızılay-Ankara
Tel: (0312) 419 54 85
www. kurgukulturmerkezi.com
E-posta: kurgukulturmerkezi@gmail.com

YAYINLARI

Tülay Akkoyun, İzmir doğumlu olup Makedonya'dan gelen muhacirliği Ankara, Bursa ve Zonguldak'tan sonra Muğla'da devam etmektedir. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı lisans ve doktora çıkışlıdır. *Karşı* ve *Damar* dergilerinde eleştiri yazılarıyla başlayan edebiyat serüveni öykülerle devam etmiş ve 2009 Orhan Kemal Öykü Ödülü'nde "Çakış O Çakış" adlı dosyasıyla mansiyon almıştır. *Varlık, Kavram-Karmaşa, Agora, Eşik Cini, Kurgu, Mavi Ada, Afrodisyas, Hece Öykü, Notos* gibi birçok dergide eleştiri yazıları ve öyküleri, ulusal ve uluslararası dergilerde birçok makalesi yayımlanmıştır. 2006-2013 yılları arasında Akyaka Uluslararası Edebiyat Günlerinin koordinatörlüğünü yapmıştır. Halen Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır.

Akkoyun'un Eserleri:

Daphne (Öykü, İlya Yayınları, İzmir, 2010)
Leylak Yangını (Öykü, Favori Yayınları, Ankara, 2014)
Ütopya / Distopya (İnceleme, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2016)

Tülay Akkoyun

ÜTOPYA / DİSTOPYA

BATI VE TÜRK ROMANLARINDAN ÖRNEKLERLE BİR KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT ÇALIŞMASI

İnceleme

KM YAYINLARI

Kitapları yakmaktan daha kötü suçlar vardır.
Bunlardan biri onları okumamaktır.

***Ray Bradbury** (1920-2012)*

İçindekiler

Önsöz / 11

ÜTOPYA
Ütopya Kavramı ve Thomas More / 17

DİSTOPYA
Kötü Ütopya, Karşı Ütopya, Kara Ütopya / 29
Distopyanın Bugün ile İlişkisi / 53
Efendi Uyanıyor (H. G. Wells) / 59
Biz (Yevgeni Zamyatin) / 67
Fahrenheit 451 (Ray Bradbury) / 79
Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley) / 91
1984 (George Orwell) / 105
Mülksüzler (Ursula K. Le Guin) / 123
Gökdelen (Tahsin Yücel) / 135
Çöplüğün Generali (Oya Baydar) / 149
Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı
(Erendiz Atasü) / 159

Sonsöz / 169
Kaynakça / 173

Önsöz

Ülkemizde ütopya ile ilgili birçok yayın olmasına karşın, distopya ile ilgili bilgiler yalnızca Batı kaynaklı çevirilerden ibarettir. Batı edebiyatında bilimkurgudan koparak gelişen bir edebi tür olan "distopya/karşı ütopya" ile ilgili Türk edebiyatında kaynak eksikliğini fark ettikten sonra bu konuda bir çalışma yapmaya karar verdim.

Bilimkurgunun tarihçesini *Binbir Gece Masalları* ve II. yüzyılda Lucian'ın *True Story*'sine kadar dayandırabiliriz. On sekizinci yüzyılda Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri*'ni de bu kategoride ele alabiliriz. Isaac Asimov ve Carl Sagan'a göre ise Kepler'in 1634'te yayımlanan *Somnium* adlı eseri ilk bilimkurgudur.

Uzmanlaşılan becerilerin gelişiminin ve işbölümünün modern teknolojinin öncüsü olacağını haber vermesinden dolayı ütopyanın kökeni Platon'un *Devlet*'ine kadar dayandırılabilir. *Yasalar* adlı eseri ise yenileşmenin getireceği teknolojik ilerlemenin, yıkıcılık ve mutsuzluğa yol açabileceğine dair uyarıları içermesinden dolayı distopyanın nüvesi olarak nitelendirilebilir.

Distopyanın bilimkurgudan farkı, kasıtlı olarak toplumsal ve siyasi eleştiriye odaklanmasıdır. Distopya bir anlamda neyin bilimkurgu olup olmadığını gösteren çizginin karmaşıklaştığı bir bölgedir.

Karşı ütopya olarak tanımlansa da distopyanın işleyişi ütopyadan bağımsız değildir. Ütopyadan doğarak ütopyayla birlikte işlemektedir. Ütopya aslında gelecekle ilgili değil, üretildiği dönemle ilgili bir sorun ve o soruna dair bir çözüm içerir. Distopya da ütopya gibi üretildiği dönemden yola çıkar, farkı geleceğe dair kötü gidişat hakkında okuru uyarmasıdır. O halde her ikisi de toplumsal düzeni yaşanan dönem içerisinde algılayış biçimleriyle yakından ilişkilidir. Ütopyaların temelinde kontrol düşüncesi yatar. Var olan düzende bazı şeylerin değiştirileceği, bazılarının ise kontrol altında tutularak değişmeden kalmasının sağlanabileceği doğrultusunda bir eğilim içerir. Bu açıdan bakıldığında, distopyalar ütopyaların yoldan çıkmış hali gibidir. Distopik yapıtların temel özelliklerinden biri ise var olan toplumsal sistemlerin gelecekte totaliter diktatörlüğe dönüşme endişelerini gözler önüne sermeleridir.

Ütopya ve distopya için cennet ve cehennem benzetmesi de yapılabilir. Herkesin eşit koşullarda yaşadığı, kimsenin kimseyi ezmediği adil bir düzen öngörmesi nedeniyle gerçekleşmesi mümkün olamayacak kadar güzel yer, bir nevi cennet ütopya olarak adlandırılır; buna karşılık totaliter rejim ve diktatörlükle yönetilen adaletsiz bir toplum ise cehennem olarak tanımlanabilir. Bu nedenle ütopya-distopyayı

cennet-cehennem karşılaştırması olarak ele alabiliriz.

***

Distopyada önemli bir unsur olan toplumsal kontrolü iki farklı açıdan ele alan yazarlar vardır. Örneğin, Orwell toplumsal kontrolün korku ve şiddetle sağlanabileceğini savunurken, Huxley teknoloji çağında, teknolojik aletler (tv., internet, cep telefonu vb) vasıtasıyla insanların beyinlerinin pasifleştirilip tepkisizleştirileceğini, bu nedenle de toplumu şiddet yoluyla kontrol altına almaya gerek kalmayacağını belirtmektedir.

Tarihin değişik dönemlerinde var olan ütopyacı sosyalist düzenin giderek Stalinvari totaliter bir rejime dönüşebileceğine dair endişeler distopyanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Stalin'in terör ve baskı rejimi ile Marx'ın tarihsel determinizm düşüncesinin uç verdiği entelektüel baskı bu endişeyi doğrular niteliktedir. Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*; Orwell'ın *1984*; Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'i bu kapsamda ele alınabilir. Bu yapıtlar, yazarlarının sosyalist rejimin Sovyetler Birliği, Doğu ve Orta Avrupa'da yaşananların totaliter diktatörlüğe doğru kayma endişelerinin dışa vurumu olarak algılanabilir. Yazarların kendi dönemlerinden yola çıkarak yansıttıkları korkular, sansür, yıldırma, propaganda ve beyin yıkamadır. Orwell'ın *1984*'ü bu korkuları en etkin biçimde yansıtan bir distopik romandır. Bu romanlar

ütopyacı vaadin istismar edilerek ütopyanın yoldan çıkmış halini yansıtırlar.

Distopya türünde yazılmış romanların, ütopyacı vaadin kötüye kullanıldığında gelecekte ne tür tehlikelere yol açabileceğini gözler önüne sermeleri açısından okurda farkındalık yaratma misyonunu üstlendikleri söylenebilir. Aslında distopyaların birçoğu ütopyaya özlemi içerir. Birçok distopya ütopyanın sapkınlaştırılmış halini göstererek yeni bir ütopyaya evrilebilir. Yani her distopya ütopyacı bir hayalin tohumlarını içerir.

Giderek kan gölüne dönmekte olan dünyada özellikle Ortadoğu'da yeni ütopyalara ihtiyacımız olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Hiçbir şeyin bir çırpıda, mucizevi bir şekilde değişmeyeceğinin farkında olan gerçek aydın yazarlar yazılması felsefi, tarihi, siyasi donanım gerektiren distopya türünde yazarak içinde yaşadıkları düzenle ilgili geleceğe dair endişelerini yansıtarak okurda farkındalık yaratmaya çalışırlar.

***

Bu çalışmada ütopya, distopya, distopyanın günümüzle bağlantısı bölümlerinden sonra, bu alanda yazılmış en iyi örnekler olarak nitelendirilen dokuz roman incelemesi yer almaktadır.

ÜTOPYA

Ütopya, iyi toplumu görmenin ve deneyimlemenin hikâyesidir.
Krishan Kumar

Ütopya Kavramı ve Thomas More

Utopia, gerçeğin adeta bala bandırılmış gibi insanların zihinlerine daha sevimlice girebileceği bir kurgudur.
Thomas More

Edebiyatımızdaki yeri henüz netleşmeyen distopik eserler dünyada giderek önem kazanmaktadır. Fransız yazar Michel Houellebecq'in 2022 seçimlerinde, aşırı sağcı siyasetçi Marine Le Pen'e karşı Müslüman bir liderin galip geleceği öngörüsü üzerine kurguladığı ve tam da Charlie Hebdo katliamının gerçekleştiği gün yayımlanan romanı *Soumission* (itaat, boyun eğme) Fransa'da hissedilen İslamofobi'ye dikkat çekmektedir. Bu çalışmada distopyayı, bilimkurgudan yola çıkarak oluşturulan distopik romanları, Batı'da en çok tanınan örnekleriyle anlatmaya çalışacağız. Distopyayı açıklayabilmek için önce ütopyayı gözden geçirmemiz gerekecek.

Ütopya kavramı, Thomas More'un romana benzeyen yapıtı *Ütopya*'da ortaya çıkmıştır. 1551'de yayımlanan ilk İngilizce versiyonu; eşitlik, sosyal uyum, ekonomik refah ve politik istikrar kavramlarına dayanan ideal bir toplum önerir. Bu toplum elbette hayalidir, kurgusaldır. Ütopya, Reform ve Rönesansla birlikte gelen düşünce ve eylem coşkunluğu olarak adlandırılabilir. More'un *Ütopya*'sının farkı belli bir kesime ait yaşam tarzı değil, tüm toplumun yaşam

tarzını anlatmaya çalışmasıdır. Onu diğer ütopyalardan farklı kılan bu özelliğidir. More hikâyeyi, oraya giden bir başka Avrupalının anlatısı şeklinde kurgulayarak gerçekmiş izlenimi vermeye çalışır.

Yeryüzünde eşitlikçi, adil ve mutlu bir toplumun gerçekleştiğini görmek olası mıdır ya da nasıl olur? Kurmaca ile siyasetin bu şekilde birleştirilmesi o dönemde edebiyatta henüz yapılmadık bir şeydir. More, Yunancanın yoksunlayıcı 'u' öneki ile yer anlamına gelen 'topos' sözcüğünden yola çıkarak yeni bir sözcük olan 'ütopya' sözcüğünü üretir ve ilk kez 1516 yılında yayımlanan yapıtında kullanır. Ütopya, 'olmayan-yer' de, 'hiçbir-yer'de yaşanabilecek olanları anlatır.

Ütopya hem hiçbir yerdir (outopia) hem de iyi bir yerdir (eutopia). Mümkün olmayan ancak insanın içinde yaşamayı arzuladığı bir dünyada yaşamak: Ütopyanın kelime anlamıyla özü budur der, Krishan Kumar.

More, *Ütopya*'nın sonunda, "Utopia'nın mutluluk toplumundaki birçok şeyi kendi kentlerimiz için de ummaktan çok dileyebileceğimi itiraf ve kabul etmek zorundayım" demektedir. Bu durum, *Ütopya*'yı hayal ve arzuları tatmin etmenin imgelem tarafında bırakmaktadır. Diğer yandan More'un hukukçu, hümanist, reformcu ve devlet adamı olarak pratik kaygıları ile *Ütopya*'nın değerleri ve âdetleri birbiriyle bağlantılıdır. More'un *Ütopya*'sında zıt eğilimli iki güdü aynı anda yer almaktadır.

Ütopya'da temel anlatım motifi, başka bir zaman ve başka bir yerden bir ziyaretçinin daha üstün bir

uygarlıkla karşılaşmasıdır. Bu durum kurgusal bir yapı dahilinde anlatılarak karşılaşmadan sonra ortaya çıkan komik anlaşmazlıklara, suya düşen entrikalara yer verilir. More'un yapmaya çalıştığı, kendi toplumuna ayna tutmak ve sivri bir dille eleştirmektir. *Ütopya*'nın bu sivri dille eleştiren yanı zamanla, antiütopya ya da distopya olarak adlandırılan bir alt türün oluşmasına zemin hazırlamıştır. *Zaman Makinesi; 1984; Fahrenheit 451* gibi yapıtlarda anti-ütopya, yabancılaşmış ve köleleşmiş bir dünyanın ürpertici yanları modern romanın teknikleriyle anlatılmaya çalışılır. Distopya onu doğuran ütopya gibi edebiyat tarihinde, bu türün canlılığını ve çok yönlülüğünü sadece toplumsal ve siyasi düşünceleri dışa vurmak için kullanılan bir araç değil, aynı zamanda güçlü bir edebi tarz olarak da yer almıştır.

Ütopya'nın hayali bir kurgu çalışması olduğunu belirtmiştik. Diğer kurgulardan farkı, ele aldığı toplumun iyi toplum olmasıdır. *Ütopya* iyi toplumu görmenin ve deneyimlemenin anlatısıdır. Ütopyacılar insan doğasında mutlak bir iyiliğe inanmasalar da insan doğasının oldukça iyi huylu olduğunu düşünürler. Ütopyacıların ortak noktaları yeterince sabit bir maddi bolluk, toplumsal kaynaşma ve bireysel tatmin sağlamayı engelleyecek insani, toplumsal veya doğal herhangi bir engel bulunmadığını varsaymalarıdır. İnsanın dünyevi bir mükemmellik yakalamasının önünde ciddi bir engel ya da kalın bir duvar olmadığına inanırlar.

Ütopyayı anlayabilmek için kapitalizmin ilk dönemlerindeki İngiltere'de olmamıza gerek yok. Bu-

gün dünyada para çılgınlığının ve salt güce dayalı bir otoritenin belirleyici olduğu her ülkede durum aynıdır. Onurlu bir aydının güce susamış insanlardan oluşan bir dünyada ben ne yapabilirimi sorgulaması esastır.

More'un kitabının yayımlanmadan önceki Latince başlığı olan *Nusquama*'nın işaret ettiği başlığın tanımı, Fransız yazar A. Prévost'un yaptığı çevirisiyle şöyledir:

"Yeni Siyasi Topluluk Biçimi ve Yeni Ütopya Adası", ünlü Londra sitesinin yurttaşı ve savcısı olan fevkalade ünlü ve fevkalade belagatli Thomas More tarafından, hoş olduğu kadar selamete çıkarıcı gerçek bir altın kitap. Outopos, olmayan yer, eutopos ise 'mutluluğun yeri' olarak da okunabilir.

Herkesin çıkarına uygun şekilde düzenlenmiş bir toplum olası mıdır ya da toplumun yalnızca bir kesiminin hırslarını, arzularını doyurmaya yönelik bir düzen kabul edilebilir mi? Ütopya bu ikilemi dile getirir. Bazı insanlar yönetimde yer aldığında, diğerlerinin birbirlerini denetlemeleri mümkün müdür? Herkesin çıkarlarını koruyan bir toplumu yönetmek için baskı uygulamak gerekli midir?

Ütopya eşitlikçi bir sitenin temellerini somut örneklerle kuran bir söylem sitesidir. More *Ütopya*'yı, en mükemmel siyasi topluluk biçimi üzerine, kesin bilgilerle yazılmış bir kurmaca olarak tanımlar. Onun yazdığı kitapta ütopya, kurgunun da ötesinde, bir edebi türün çerçevesinden taşarak toplumsal tabulara adeta meydan okumaktadır. More'un kitabı büyük toplumsal-siyasi değişim ve çalkantı döneminde ya-

zılmıştır. Değişimle birlikte istek uyandırabilecek doğrultuları göstererek kendi tarihsel dönemine müdahalede bulunmuştur.

Ütopya'da konu, siyasi ve ideal siteyle ilgili betimlemeler, sanki site gerçekleşmişçesine kesinlik taşıma iddiasında olduğundan, dogmatik olma tehlikesi taşımaktadır. Aslında kurgunun başlıca rolü her türlü dogmatizmden kaçınmak amacıyla diyalektiğin korunmasıdır. Kötülüğü hedefleyen bu sav, yergi, mizah, alay çelişkiyi hiç durmadan yeniden başlatır. *Ütopya* kendi eleştirisini içinde taşıyarak kendine özgü metodoloji geliştirir. Okuru egemen ideolojiyi sorgulamaya yönlendirerek hakikati keşfetmek suretiyle, paradoksu kanıtlamayı amaçlar.

More'un *Ütopya*'sı toplum üzerinde yıkıcı etkileri olabilecek bireysel dürtülerin kontrol altında tutulmasına dayanan planlı bir toplumdur. Bu toplumda özel mülkiyet bilinmemektedir. Zenginlik ya da sosyal statü kıskançlığının yaşanmaması için herkes aynı kıyafeti giyer. İşten kaytarma bahanesi söz konusu değildir. Barlar, kafeler gibi insanları yoldan çıkaracak, saklanmalarına olanak sağlayacak, gizli toplantılar yapılabilecek hiçbir yer yoktur. Günümüzde çok iyi bildiğimiz yoksulluk, açlık, şiddet gibi toplumsal sorunlar More'un *Ütopya*'sında da yaşanmaktadır. Aslolan bu sorunların nasıl giderilebileceğidir.

Roman betimleyici olmanın yanında adeta bir reçete önermektedir. More istenen (ideal) toplumu betimlemekle kalmaz, böyle bir toplumun nasıl yönetileceği hakkında da detaylı bir plan sunar. Bu planda

ilginç olan, *Ütopya*'sını anlatabilmek için More'un (komşu devletlere karşı yapılan emperyalist saldırılar sonucu oluşan) köleliğe ve bireysel özgürlüğe aşırı sınırlar koyan toplumsal kontrole ihtiyaç duyması ve bu toplumsal kontrolün sağlanma şeklidir.

Ütopya'nın yazılışında dil ayrıcalıklı bir yere sahiptir. More özel adlarla, ütopyalıların yerel dilinde bir dörtlü koşuk ve alfabe yaratır. Ada, 'Ütopya' adını taşırken hükümdarı (halksız prens) Adem'dir. Başkenti karanlık kenti imleyen 'Amorot'tur. Adadaki ırmak, susuz anlamına gelen Anhydra'dır. Kitabın anlatıcısı Raphael Hythloday ise anlamsızı dile getiren büyük meleğin adını taşır. Halkı olmayan, karanlık ve susuz bir kentte imkânsızı gerçekleştirebilmek mümkün müdür? More'un *Ütopya*'sındaki bu dilbilimsel oyunun amacı, tersine bir dünyanın da mümkün olabileceğini işaret ederek böylesi bir dünyanın geçerliliğini eleştirmektir. *Ütopya*'daki retoriğin gücü, (bir ada üzerinde) gerçekleştirilmiş olduğuna, bu sözde imkânsızın burada ve şimdi gerçekleşebilmesinin, bizim uygun tarihi koşulları yaratmamız ve onu istememize bağlı olduğuna inandırmaktır. Burada insanın iradesi, isteği ve gücü dikkate alınmaktadır.

Öyleyse ütopyacı temaların var olan toplumu eleştirmek ya da mükemmel bir dünya olasılığını göstermek amacıyla yazılmış, toplumsal veya ahlaki açıdan mükemmel toplumları anlattığını söyleyebiliriz. Ütopyanın hem bir tarihi vardır hem de o tarihin içinde yer almaktadır. *Ütopya*'da iyi bir topluma, iyi bir yaşama bakış içinde bulunduğu dönemin gerçek-

liğinden etkilenir. Ütopyacılar kâhin değildirler, yalnızca yaşanabilecek gerçekleri önceden tahmin edebilen insanlardır. Fakat bu görüşleri dile getirmeleri yaşadıkları toplum biçimi tarafından kısıtlanmaktadır.

Ütopya ile ilgili üç farklı görüş vardır. Arthur Koestler'e göre ütopya, en derin ve en eski inanç söylencelerinden beslenmiş bir düşüncenin ifadesidir. Ütopyaların kaynağı söylenceler ve eski metinlerdir. Buradan yola çıkılarak yansıtılan ilk görüş, ütopyanın zamansız ve değişmez bir ortamda insanın toplumsal düşgücünün ilk ürünü olduğudur.

İkinci görüşe göre ütopya, belirli tarihsel koşullarda ortaya çıkmış ama ortaya çıktıktan sonra pek bir gelişme kaydetmediğinden kendi tarihini oluşturamamıştır.

Üçüncü görüş ise, ütopyayı tarih dışı bir düşünceyi bilinçli olarak ele almak olarak değerlendirir. Burada esas olan, ütopyanın zamansız ve mükemmel olan bir düzende tarihi dışlamasıdır. Bu yaklaşımla ütopya, içine doğduğu toplumdaki gelişmelerden de, tarihten de soyutlanmaktadır. Oysaki ütopyanın hem bir tarihi vardır hem de bir tarihin içinde yer almaktadır.

More'un *Ütopya*'sından sonra, gezgin öyküleri ütopya yazımında popüler olmaya başlamıştır. Bunlar kimi zaman denizcilerin maceraları, kimi zaman da misyonerlerin bilge diliyle yazdıklarından oluşmuş eserlerdir. Ütopyalarda yer alan zaman yolculukları giderek yeryüzü yolculuklarına, yeni kıtalara ve bilinmeyen gezegenlere evrilir. Keşif yolculukları

ütopyayı belirgin şekilde etkilediğinden, 'yolculuk edebiyatı' ütopyanın gücü ve inandırıcılığının kaynağı olmuştur.

More, *Ütopya*'da, sadece filizofların değil sıradan insanların da içinde yaşadıklarını hayal edebilecekleri bir dünya betimleme kaygısıyla hareket eder. Dostu Peter Giles'e yazdığı mektubunda, *"Utopia, gerçeğin adeta bala bandırılmış gibi insanların zihinlerine daha sevimlice girebileceği bir kurgudur"* der (Peter Giles'e mektup, *Utopia,* Yale Baskısı, s. 251).

More'un *Ütopya*'sı, modernizmi demokratik yönüyle göstermeye çalışmış fakat bilime yeterince yer vermemiştir. Zira More'un kaynak olarak kullandığı antik dünyadaki ideal kentlerin çoğu bilim ve teknoloji açısından kısıtlı ve sınırlıdır. *Ütopya*'daki bilim ahlaki ve toplumsal idealin hizmetindedir. Bilimsel ilerleme ve gelişmeler hiçbir zaman bir ütopyanın amacı, hedefi olmamıştır. Ütopyanın ucu açıkmış gibi görünse de mutlaka sınırlandırılması gerekir. Gerçekleştirilmiş ütopyada, toplumsal düzenin bilimsel gelişmelerle bozulmasına izin verilmez. *Ütopya*'nın mükemmeliyetinde yakalanan ritim, bilimin hedefsiz ve anarşik hızıyla bozulabilir. Zira bilimin sınırı yoktur, yeni icatlarla mutlaka yeni gelişmeler kaydedilecektir. More'un *Ütopya*'sındaki toplumsal yaşamda gerçek mutluluk zihni ve ruhu geliştirmektir. Bilim ütopyaya More'dan sonraki yüzyılda eklenmiştir. *Ütopya*'daki eşitlikçilik ile akılcılığın zaman zaman karşı karşıya gelip kapışması gibi bilimin dinamikleri de modern bilim ve teknolojinin olanaklarını sonuna

kadar kullanmaya başlayarak ütopyanın sınırlarını zorlamış ve zorlamaktadır.

Yeryüzünde teknolojik gelişmeler arttıkça ütopyacı temaların kapsamları genişlemeye, değişmeye başlamıştır. İnsanoğlunun uzaya adım atmasıyla da ütopyacılar sadece dünyadaki değil diğer gezegenlerdeki hayatı da kurgulamaya başlamışlardır. Böylece ütopyalar yeni icatlarla birlikte bilimkurguya doğru evrilmiştir. Bilimsel yeni icatlar, önceleri insanlık yararına kullanılırken değişen yenidünya ve totaliter devletlerle birlikte, insanlığın zararına da kullanılmaya başlanmış ve böylece 'karaütopya' olarak nitelendirilen 'distopya' ortaya çıkmıştır.

DİSTOPYA

Aslında totaliter bir devlet uçsuz bucaksız tek bir idari kurumdan başka bir şey değildir. Orada her türlü iş devletleştirilmiş olduğundan, her meslekten insanlar sıradan memurlar olup çıkmıştır. Bir işçi artık işçi değildir, yargıç yargıç değildir, tüccar tüccar değildir, papaz papaz değildir, hepsi devlet memurudur...
***Milan Kundera**, Roman Sanatı*

Kötü Ütopya, Karşı Ütopya, Kara Ütopya

Karşıtların sürekli değişip birbiri yerine geçtiği, pasifistlerin kendilerini Hitler'e tapınırken bulduğu, sosyalistlerin milliyetçi olduğu, vatanseverlerin vatan haini olduğu, Budistlerin Japon ordusunun başarısı için dua ettiği, Ruslar bir saldırı sahneye koyduklarında hisse senedi piyasasının altüst olduğu çıldırmış bir dünyada yaşıyoruz.

George Orwell

The Road to Wigan Pier (1937)

1950'lerde başlayan 'Soğuk Savaş'la birlikte bilimkurgudaki iyimserlik ve yayılmacılık, yerini 'distopya' (bilinmeyen yerde var olan kötü, karanlık dünyalar) olarak tanımlanan bir roman türüne bırakır. Distopya, Yunanca 'dus' = 'zor' ve 'topos' = 'yer' sözcüklerinden türetilen bir terimdir. Ütopya'nın olumsuzluk anlamı veren 'u' öneki ile 'topos' sözcüğünden üretilerek 'olmayan-yer'i işaret etmesi gibi 'distopya' terimi de 'zor/zorlu-yer'i anlatır (14:149). Bu döneme kadar egemen olan ve bilime sonsuz güven besleyen bakış, bilimin ve uygulayıcısı olan seçkinler kavramının sorgulanmasıyla büyük bir darbe yer. Daha sonra bilim karşıtı yaklaşımlar (zira bilim artık bir iktidar aracıdır) ile nükleer savaş tehlikesi ve olası bir atom savaşı sonrası dünyayı ele alan temalar konu olarak işlenmeye başlanır.

Distopyaların ütopyalarda belirlenen yaşamın uyumlu ve eşitlikçi değerlerine sahip olmayan, inanılmaz derecede kusurlu kurgusal dünyalar oldukları düşünüldüğünde 'distopya'yı, en basit şekilde, 'ütopya'nın tersi olarak değerlendirebiliriz. Fakat tam anlamıyla bir karşıtlıktan söz etmemiz mümkün değildir. Distopyalar sıklıkla ütopyalarda var olan unsurların birçoğunu içermektedir. Örneğin, sıkı toplumsal kontrol tedbirleri her ikisinde de yer alan önemli unsurdur. Totaliter bir düzen olduğundan insanların özgürlükleri düzenin elindedir. Yöneten insanlar adına her konuda karar verme yetkisine sahiptir.

Distopya kavramı on dokuzuncu yüzyıldan beri kullanılmaktadır. İlk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında dile getirilmiştir. Edebi bir tür olarak ilk örnek, H. G. Wells'in (1899) *Efendi Uyanıyor*'udur. Wells'in *Modern Bir Ütopya*'sı (1905) ideal toplumları geleceğin, dolayısıyla da umudun ve kuramsal olarak gerçekleştirilebilir olanın içine aktarılan öncelemesidir. Bu edebi tür, İkinci Dünya Savaşı'ndan (Hiroşima'ya atılan bomba) sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Kurgu-bilimsel bir yapıyla, herhangi bir teknik gelişme ya da bilimsel esinli herhangi bir olay (bir nükleer felaket) devreye girseydi, insanların ya da dünya dışı varlıkların (yaratıkların) oluşturdukları toplumların başına neler gelebileceğini sorar, sorgular.

Distopik edebiyat genellikle ütopyacı düşünceleri eleştirir. Diğer anti-ütopik eserlerden farkı, sadece ütopyacı toplum modellerinin eksikliklerini anlatmakla kalmayıp negatif toplumsal durumların çözü-

müne dair alternatif bakış açıları önermesidir. Zira distopik kurgular politik ve kültürel problemlerden yola çıkarak oluşturulur. O halde distopik kurgularda ütopyanın tersine problemler, endişeler, kaygılar yer alacaktır. En ünlü distopik romanlar arasında yer alan George Orwell'ın *1984*'ü, İkinci Dünya Savaşı dönemi Nazi Almanyası ve Stalin egemenliğindeki Sovyetler Birliği gibi totaliter devletlerin yükselişini izleyen yılları irdelemek üzere 1948'de yazılmıştır.

Orwell'ın *1984*'ündeki 'Düşünce Polisi' ve 'Büyük Birader' totaliter devletin bireyler üzerinde -düşüncelerini bile kontrol altına alacak denli- mutlak kontrolünü vurgulayabilmek için yaratılmış ve her yönüyle baskıcı bir devletin işleyişini ele almıştır.

Cesur Yeni Dünya'daki bilimin işlevi, iktidarın insanlardaki memnuniyetsizliğini ve rahatsızlığını giderip maddi bolluk ve açık çözümler üretmesidir. Fazlasına gerek yoktur, çünkü bilim aynı zamanda toplumsal istikrarı bozabilecek tehlikeler içeren bir tehdit unsuru olarak da görülmektedir. Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında yer alan 'Dünya Denetçisi' bu endişeyi, saf bilimin her buluşunu gizil olarak yıkıcı şeklinde tanımlamaktadır. Ütopik yazında olduğu gibi distopik yazında da sıklıkla reçete verici/kural koyucu ya da öngörücü unsurlar yer almaktadır. Distopik kurgular çoğunlukla, mevcut işleyişin aynen devam etmesi halinde neler olabileceğine dair uyarılarda bulunur. Birçok distopik eserde bu problemlerin farkına varıp uyanışa önderlik yapacak katalizör görevi üstlenen bir kişilik yer alır, bu da genellikle roman başkişisidir.

Solda ve sağda devlet destekli şiddet ve totaliter devlet anlayışı (Nazi Almanyası ve Stalinist Sovyetler Birliği), doğanın tahrip edilmesi (endüstrinin doğa üzerindeki yok edici etkileri), teknolojide baş döndürücü gelişmeler (Blade Runner filmindeki endüstri devriminin etkileriyle ortaya çıkan fabrikaların alev saçan bacaları), İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan nükleer silahların insanı ve insanlığı yok etmeye yönelik kullanılması, distopik kurguların popüler kaynakları olan kültürel ve politik durumlardır. Buradan yola çıkarak distopik kurguların, içinde doğdukları toplumun korku ve endişelerini yansıtma eğiliminde olduklarını söylemek doğru bir tespit olacaktır.

Distopya edebiyatıyla bilimkurgu arasında büyük oranda bir örtüşme vardır. Birçok metin, hem bilimkurgu hem de distopya edebiyatına aittir. Distopyayı bilimkurgudan ayıran tek fark, kasıtlı olarak toplumsal ve siyasi eleştiriye odaklanmasıdır. Belki de distopya neyin bilimkurgu olup olmadığını gösteren çizginin karmaşıklaştığı bir bölgedir.

Distopya edebiyatına geçişin gerekçesi, var olan toplumsal ve siyasi sistemlerdeki eksikliklerdir. Örneğin, Zamyatin'in *Biz*'i kontrolden çıkmış kapitalizme yönelik bir uyarı ve Batı'nın gelecekteki tüketim toplumunu öngörürken, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı Stalinizm ya da faşizm üzerine bir yorum getirir. Bu tür kurgular, gerçekliğe etkin ve üretken bir biçimde katılma eğilimindedir. Bilimkurgunun dinamik bir yapısı vardır. Bilimkurgu geleceğe ilişkin bir tarihi roman gibi okunan bir önceleme üzerinden

tarihin uzatılmasını oynar. Bilimkurgu öncelemenin tamamını özümsemiştir. Bu nedenle, yirminci yüzyılda iki farklı eğilim olan 'karşı-ütopya'ların, distopyaların neredeyse tamamı bilimkurgu içinde ortaya çıkar.

Yirminci yüzyılın dört romanı "karşı-ütopya" olarak değerlendirilmektedir. Rus yazar Yevgeni İvanoviç Zamyatin, *Biz*'i 1920'de yazmış, Rusya'da yasaklanmış, 1924'te İngilizce olarak yayımlanmıştır. *Biz*'de, yirmi altıncı yüzyılda insan, doğadan ve kendi benliğinden koparılıp 'biz' haline getirilerek toplumun sıradan bir parçası olur. En üstün bilim dalı olan matematiğin yardımıyla her insan, ad olarak bir rakamla anılarak sıradanlaştırılır.

George Orwell'ın *1984*'ü ise 1948'de basılmıştır. Tek partili totaliter bir düzende korku, propaganda ve beyin yıkamayla halk ve yaşam manipüle edilmektedir.

Bu alanda yazılmış, adeta distopyanın teorisini işleyen diğer bir roman, Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sıdır. Savaşların ve yoksulluğun olmadığı, tüm ırkların eşit, herkesin mutlu olduğu, teknolojik açıdan gelişmiş ve sağlıklı insanların yaşadığı bir düzen, birey için çok önemli olan aile, kültürel çeşitlilik, sanat, edebiyat, din, felsefe gibi değerlerin yok edilmesiyle sağlanmıştır.

Ursula Le Guin'in *Mülksüzler*'inde ise iki farklı dünyayla karşılaşırız; biri kapitalist sistemle yönetilirken diğeri bu kapitalist sisteme karşı çıkıp bu dünyadan ayrılmış Odo ve yandaşlarının dünyasıdır. Ya-

zar bu eserde iki farklı dünyanın karşılaştırmasını yapmaktadır.

Bu dört kitabın ortak yönü, imgesel bir toplum inşa etmeleri ve bu toplumda kurgu aracılığıyla bireyin toplum içindeki eriyişini, o güne kadar bilinmedik güçlere ve imkânlara sahip bir devletin gerçekleştirmesiyle aynı zamanda denemeye çalışmasıdır. Bu dört yapıt edebi kurgularıyla, gerçek ya da mümkün toplumsal etkilerle çatışmaktadır. Aralarındaki benzerlikler de dikkat çekicidir. Bunlar için 'olumsuz ütopyalar' ya da 'distopyalar' ifadesi kullanılmıştır. Bu dört kitap mekândan ziyade zaman içinde bambaşkalığı gösterir. Kurgusal roman olsalar da olasılıkları oluştururlar ama bu olasılıklar bireysel olmaktan çok kolektif ve acımasız bir radikallik taşımaktadır. Distopik romanların çoğu, ütopyacı vaadin istismar edilerek insanlık için hangi trajik sonuçlara yol açtığı ya da açabileceği konusunda insanları ironik biçimde düşünmeye yönlendirir.

Distopyalar olumsuzlukları imlediği için 'karanlık ütopyalar' olarak nitelendirilmektedir. Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı, Orwell'ın *1984*'ü ve Bradbury' nin *Fahrenheit 451*'i gibi, bu türün en dikkat çekici örneklerine baktığımızda, distopya kurmaca yazarlarının Batı'da bulunan kendi toplumlarının, Sovyetler Birliği, Doğu ve Orta Avrupa'da deneyimlenmiş totaliter diktatörlüğe dönüşebileceğine yönelik korkularıyla yazılmış siyasi hicivler olduğunu görmek, 'kara ütopya' olarak nitelendirilme nedenini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu açıdan bakıldığında, distopyayı

ütopyanın yoldan çıkmış hali olarak algılamamız da mümkündür.

Distopya 'gelecekte bir yer' ile değil de 'yaratıcısının kendi günü'yle ilgili bir anlatımdır. Zira var olan bir sorunun çözümüne değil, o sorunun varlığına dikkat çeker. Öyleyse "distopya" yazarın içinde bulunduğu dönemden yola çıkarak geleceğe dönük tehlikeler için uyarıcı bir misyon üstlenmektedir. Nitekim, Batı'da ortaya çıkan ilk örnekler de yazarların kendi toplumlarının gelecekte totaliter bir diktatörlüğe dönüşmesiyle ilgili endişeleri olarak değerlendirilmektedir. Zira totaliter devletlere bir kez izin verildiğinde geriye dönüş zor olacaktır. Tarihin farklı dönemlerinde Batılı solcular, eskimiş ütopyacı sosyalist hayallerinin, kapitalizmin yaratacağı dertlere derman olacak yerde totaliter diktatörlük gibi bir hastalığı yaymaya başladığına tanık olmuşlardır.

Cesur Yeni Dünya'daki keyifli ortam bir sürü çizgiyle engellenmiştir. 'Kuluçka Merkezi'nde hüküm süren ışık donmuş, ölü ve hayaletimsidir. Zaman, boşlukları olmayan, çatlakları bulunmayan sürekli bir var olmadır.

1984'ün en başında bir tedirginlik hissedilir; roman kahramanı Winston'un bacağındaki yarada somutlaşır bu tedirginlik. Bu romanlar arasındaki en büyük benzerlik dışlanılası dünyaları ele almalarıdır.

1984'te savaş halindeki bir toplumun tedirginliği, 'Bir Dakikalık Nefret Duruşları' düşmana duyulan nefreti imlemektedir. *Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'te katmanlaştırılmış bir toplum vardır. *Biz*'de ise her bireyin açıkça belirlenmiş bir yeri vardır. Gerçek ta-

rihi konumlanmalara, hatta tek partili ve kendine özgü aşamalı totaliter toplumlara en yakın roman *1984*'tür. Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sındaki toplumsal konumlar sabittir, çünkü daha kuluçka döneminde, embriyoların (Alfalar, Betalar, Deltalar, Epsilonlar vs.) döllenmesiyle belirlenmektedir. Her toplumsal sınıfa ait insanların zekâ seviyesi kuluçka aşamasında belirlenir.

Eşitliğin özgürlük pahasına elde edildiği iki yüz yıldan beri söylenmektedir. Özgürlük eşitliğin yararına ortadan kaldırılmış olabilir mi? Özgürlüğün yok olmasının özdeşlik yararına olduğu söylenilebilir. Bu, düzenle mükemmel uyuşan katı aşamalı bir özdeşliktir. *Cesur Yeni Dünya*'da doğallaştırılan bu katmanlaşma *1984*'te son derece acımasızdır. Zira proleter sınıfı en aşağı kesime atmak da yetmemiş, neredeyse insanlığın dışına atılmıştır. Özgürlüğün ölçütü bu dışlanmayla bağdaşabilmektir. Bu durumda sadece proleterler ve hayvanlar özgürdür. Bu tür toplumlarda değişmeyen tek şey, baskı ve sindirmeyi sağlayıcı faktör olan 'denetim'dir. Bu durum, Foucault'nun sözünü ettiği disiplin toplumundan denetim (kontrol) toplumuna geçişin göstergesidir.

Foucault'nun disiplin toplumu, geniş ve yaygın kapatıp-kuşatma mekân düzenlemeleriyle ayırt edilir. Birey hiç durmadan, her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekânından diğerine geçer; önce aile, sonra okul (artık ailende değilsin), ardından kışla (artık okulda değilsin), en sonunda fabrika, ara sıra hastane, olasılıkla hapishane, yani kapatılmış-kuşatılmış çevreyi tanımlayan en uygun mekân.

Disiplinler kendi bunalımlarıyla karşılaşınca ortaya çıkan durum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenen yeni kuvvetlerin yararına oldu.

Kapatıp-kuşatma mekânlarında (hapishane, hastane, fabrika, okul ve ailede) genel bir bunalım yaşanmaktadır. Aile de diğer bütün kapatıp-kuşatma mekânları gibi eğitsel ve mesleki yönden kriz içindedir. Görev ve yetki mekanizmaları sürekli bir reform ilan etme telaşındadır; eğitim kurumlarında reform, sanayide reform, hastanelerde reform, silahlı kuvvetlerde reform, hapishanelerde reform... Ne kadar reform yapılırsa yapılsın kurumlar çürümektedir. Aslında yapılan sadece bu alanlarda istihdam edilen insanları, kapıyı çalacak yeni güçler yerlerine yerleşene dek beslemeyi sürdürmekten ibarettir. Bu yeni güçler de disiplin toplumlarının yerini almakta olan "denetim toplumları"dır.

Bireyin içinden geçtiği, farklı kapatıp-kuşatma mekânlarındaki mahpusluklar bağımsız değişkenlerdir. Farklı denetim mekanizmaları birbirine bağlı çeşitlemelerden başka bir şey değildir. Kapatıp kuşatmalar ayrı ayrı düzenlemeler halindedir, denetimler ise kendini sürekli bozarak bir andan diğerine değişen bir yığındır.

Bu durum ücretler konusunda daha net gözlemlenebilir. Fabrika kendi iç güçlerini belli bir denge düzeyinde tutarak (üretimde azami, ücretlerde asgari politikasıyla) kuşatıp kapsayan bir gövdeye sahiptir. Denetim toplumunda ise korporasyon (uğraşları aynı olan bireylerin pirim yöntemiyle çalıştırılması) söz konusudur. Aslında fabrikalar da ödüllendirme

ve teşvik sisteminden haberdardır ama korporasyon her bireysel ücret üzerine bir modülasyon (sürekli uyarılar, meydan okumalar, yarışmalar vs.) dayatma konusunda çok daha derin işlemektedir. "Yeteneğe göre ücret" adı verilen motivasyon prensibi milli eğitimi de kendine çekmekten geri kalmamıştır. Korporasyon fabrikanın yerini nasıl alıyorsa, 'sürekli eğitim' 'okul'un, 'denetimin sürekliliği' ise 'sınav'ın yerini almaktadır. Okulu korporasyonun eline teslim etmenin en emin yolu da budur.

Distopya toplumları belirleyici çizgilerden birinin acemice rayından çıkması sonucu kötüye gitmiş bir gelecek dünyasının betimlenmesidir. Gerçekleşmesi olası değilmiş gibi görünen, günümüz ahlak ve toplum anlayışına göre kötü olarak değerlendirilen bir geleceğin senaryosudur.

Burada amacımız bu tanımdan yola çıkarak distopyanın neyi amaçladığını bulmaktır. Distopyanın bizi kesin bir sona ulaştırmasa da onunla çıktığımız arayışta dünyanın sonuna doğru yol alırız. Toplumsal bakış açılı distopyalarda egemen güçler umudun, kurtarıcının olmadığı, dinin ve bilginin sömürüldüğü, insanların mutluluklarının (tv, internet vs.) zevk veren araçlarla sağlandığı, tepkiselliklerinin uyuşturulduğu bir dünya yaratmıştır. Bu düşünceyi ilk dile getiren de Aldous Huxley'dir. Distopyalar 'Nasıl'dan çok 'Niçin'i' ele alır. Niçin bu noktaya geldik? Bizi bu noktaya kim getirdi sorusuyla akıllarda soru işaretleri yaratır. Oysa bu sorunun cevabını bulmak çok da zor değildir. İktidar mücadeleleri, ekonomik buhran-

lar, Soğuk Savaş ve hızla ilerleyen teknoloji insanın kendi sonunu hazırlamasına yol açmıştır.

İnsanlar hızla değişen teknolojik ürünlerle birlikte yozlaşmaya, birer kapital köle olmaya sürüklenmiş ve doğayı da bu karmaşanın içinde eskitmiş, parçalamış, pazarlamış ve tüketmiştir. Bireysel düşünceler, dünya görüşleri, bilgi, neolibarelin işine yaramayan bütün argumanlar hibe edilmiştir. Kapital bütün oluş sorunlarını da ele geçirerek üreten ama ne ürettiğini sorgulamayan, inancı sadece iktidarın öğrettiği biçimiyle yaşayan, salt görüngüye (duyularla algılanan her şey) umut bağlayan modern köleler yaratmıştır. Baş edemeyeceği bu dünya görüşünü ele alan distopyalar, artık toplumlar için mutlu (ütopik) bir dünyanın olamayacağını saptamış, kapitalin yarattığı her yeninin kabul edilemez olduğunu dile getirmiştir. Toplumların etkilendiği en hassas nokta 'yeni'dir. Her 'yeni' iyi olarak kabul edilip hemen tüketilir. Bir yenisi üretilene kadar koşullanmıştır insanlar. Bu koşullanmada doğa da tüketilmeye başlar. Tüketime odaklı insanlar sistem tarafından çevresindeki her şeyi yok etmeye sürüklenirler.

Toplum kendi kaosunun içinde kendi sonunu hazırlamaya başlamıştır. Ama kapitalin de tahmin edemediği bir son vardır ki insanlar artık onu da tüketmeye başlamıştır. Bu sistemden kurtuluşa karşı çıkmaya çalışan bireyler çözüm yolu üretmeye çalışır. Devrime hazırlanmak için bütün olanakları geliştirir, öğrenme biçimlerini değiştirir. Fakat yapılan her müdahale kapitalin işine yarar ve kapital yeni bir sınıf yaratır (aydınlar sınıfı). Gören, duyan, bilen,

bilgisini yaymaya çalışan bu sınıfı halktan kopartır. Aralarına geçilmez sınırlar koyarak ve yasaları geliştirerek toplumsala yeni bir uykunun ninnisini söyler. Topluma entegre olamayan her birey kendi distopik sonunu hazırlar ve toplumla birlikte yıkılışı izlemeye, hatta kapitalin içinde rol almaya başlar. Böylece birey şehirle, doğayla, iktidarla, toplumla birlikte yok olmaya mahkûm edilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz üç romanın da gerçek tarihle tutkulu ve şiddetli bir bağı vardır. Fakat bu romanların kurdukları toplumların içindeki iktidarlar tarihten kurtulmak için de çırpınırlar. Geçmişin izlerini ortadan kaldırmak suretiyle tarihin göreceliğinin ve değişimlerinin tüm anlamını yok etmek isterler.

Bu üç romanın cüret ettiği öngörüleri kaleme alınışlarından sonraki tarihle karşılaştırmak gerekirse; *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya* yakın tarihe fazlasıyla uzak olsa da, roman *1984* ile gerçek 1984 arasında büyük benzerlikler olduğu bilinmektedir. Orwell'ın 1948'de yazdığı 1984'lü yıllar büyük benzerliklerle dünyada birçok ülkede yaşanmıştır. Bu üç distopik romandaki kurgular zamanı eğip bükerler. Böylece geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman iç içe geçer. Bu öngörüler uzak bir geleceğe atıfta bulunduklarında ortaya çıkan tarihten kaçmak amacıyla değil, aksine onu araştırmak için yapılır. O nedenle de bu romanlar, yirminci yüzyılın totalitarizmleriyle etkin bir şekilde çağdaştırlar, doğal olarak da onlarla bağlantılıdırlar. Distopyaların çoğu yirminci yüzyıldan yola çıkarak olmuş olanlar kadar olabilecekleri de ele al-

maktadır. Hedeflenmiş ama başarısızlığa uğramış ya da öngörülenden bambaşka şekilde başarıya ulaşmış veya en sonunda saf dışı edilmiş politikaların getirdiği ya da getirebileceği tehditleri (Orwell'ın 1984'te çıkabilecek Üçüncü Dünya Savaşı tehdidi gibi) yansıtmaya çalışmaktadır.

Son dönemde edebiyatın büyük bir alanını kaplayan bu distopyalar, bilimkurgu ve fantazyanın içinde sıkışıp kaldığından kendini yeterince ifade edememiştir. Distopya olabilecekleri yansıtan anti-totaliter bir kaynaktır. Çoğunlukla güncel olayları bir öngörüyle yansıtır. Bunu yaparken var olan iktidarı ve ekonomik yapıyı, bilimi ve teknolojiyi kullanış şekillerini eleştirerek olabilecekleri bir kurgu dahilinde gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Bir gelecek kurgusu olarak edebi alanda çok geniş bir yere sahip olacak olan distopyalar, kendi zamanı içinde de bir çözüm yolu üretebilir. Kendi döneminin toplumsal olaylarından, bilimsel gelişmelerinden etkilenen kimi yazarlar bir gelecek öngörüsü üzerinde çalışırlar. Devam eden bu koşullarda ütopik bir bilinç yaratmaktansa sistem eleştirilir ve bu sistemin içerisinden kurtuluş olamayacağına dair distopyalar yazılır.

Huxley, *Cesur Yeni Dünya'*da yukarıda açıklamaya çalıştığımız 'Disiplin Toplumu'ndan 'Kontrol Toplumu'na geçişi yansıtır. Huxley roman ve denemelerinde sosyal norm ve idealleri, bilimin insan yaşamındaki yanlış kullanımlarını eleştirmiştir. *Cesur Yeni Dünya'*nın Dünya Devleti'nde kast sisteminin 'Yeni Dünya'ya uyarlanmış şeklini görürüz. Huxley,

Amerika ziyareti sırasında gördüğü kitlesel tüketicilik, sürü zihniyeti ve bayağılıklardan etkilenerek *Cesur Yeni Dünya*'yı yazmaya karar vermiştir.

Huxley'nin en ünlü distopyası *Cesur Yeni Dünya*'dır. 1932 yılında kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya,* Londra'da Ford'dan sonra 632'de geçmektedir. Bu dönemde insanlar 'Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nde üretilmekte ve şartlandırılmaktadırlar. Kadınların üremeleri yasaktır. Bu durum aile kavramını ortadan kaldırmaya yöneliktir. Anne ve babalık kavramı oluşturulmaz. Cinsellik sadece içgüdüsel bir davranış, ihtiyaçtan öte geçmeyen duygulardır. Yumurtalar kuluçkalandıktan sonra sınıflandırılır.

Döllenmiş yumurtalar, gelişmiş mikroskoplar altında gerekli incelemelerden geçirildikten sonra, beş gruba ayrılır. İlk grup Alfalar olarak adlandırılır, ikinci grup Betalar, sonra Gamalar, bir diğeri Deltalar ve en son Epsilonlar gelir.

"Alfalar ve Betalar üremek için sıcak bir çözeltiye bırakılır; Gama, Delta ve Epsilonlar ise ilaç ve X ışınları işleminden geçer. Düşük kalitede kabul edilen bu yumurtalar, Dünya Devleti'nin az eğitilen ve hizmet işlerini gören bireylerinin yetiştirilmesi için embriyonik gelişime tabi tutulur. Bu çocuklar büyüdüklerinde fabrikalardaki makinelere bakmakla yükümlü olurlar. Diğer gerekli hizmetleri de bunlar yapar. Bu sosyal sınıfta Huxley'nin anlatmaya çalıştığı zor şartlara ayak uydurabilen, tuvalet temizlemeye kadar birçok işi yapmakla yükümlü işçi sınıfıdır ve

bu grubun yapacağı işler için fazla zekâya gereksinim yoktur.

Huxley bu durumu romanda şöyle betimler: "İnsanların makineler gibi üretilmesi ve kontrollü doğumun gerçekleştirilmeleri sosyal dengemizin oluşmasına yol açtı." *Cesur Yeni Dünya*'da hiç kimse değişik bir şey yapmayı düşünmez. İnsanoğlunun bütün yaşamı rejim tarafından planlanarak gelecekteki görevleri için şartlandırılır.

Alfa ve Betalar üst ve orta sınıfı temsil etmektedir. Bunlar geleceğin müdürleri, idarecileri, eğitimcileri, akademisyenleri yüksek düzeydeki çalışanları olacağından bu sınıfın belli bir oranda zekâya ihtiyacı vardır, bu nedenle de diğer sınıflardan farklı bir koşullandırmayla eğitilmişlerdir. Fakat diğer sınıflardan sayıca azdır.

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen teknoloji, bireyin sosyal yaşamın içinde bulunması, üretim düzeyinin artması, çalışma saatlerinin esnemesi, aile yaşantısının bu alanlar içinde daralmasına neden olmuştur. Bu durumda devlet, işveren ve toplumsal sınırlar, bireylerin özel yaşamlarına müdahalede bulunabilmektedir, bulunmalıdır da. Huxley'nin Dünya Devleti gelişmiş kuluçka laboratuarlarında şekillenmektedir. Kuluçka aşamasında belirlenen bu gruplar, çalışma hayatlarında başarılı olma ve görevlerini sevmeleri için şartlandırılmaktadır.

Cesur Yeni Dünya'da bireylerin şartlandırılma işlemi sınıflara göre yapılır. Yumurtadan çıkarılan her birey şartlandırma dersinde eğitilir, böylece sınıflarını sevme, kabullenme ve sınıfının gerektirdiği dav-

ranışları göstermesi sağlanır. Delta grubundaki bireyler, doğadan ve kitaplardan soğutularak fabrikaların işlemesini sağlarlar. Ama onların kır sporlarını sevmeleri de gerekmektedir. Zira sistem insanların çok pahalı sayılabilecek spor aletlerini almalarını ve tüketime sürüklenmelerini istemektedir. Şartlandırma bölümünde önce "moral eğitimi", sonra da "uyku eğitimi" dersi verilmektedir. Çünkü bu, onlarda "fanatik bir inancın" oluşmasını sağlayacaktır. Böylece Ford'dan sonra 632 yılının sosyal düzeni, çocukların yapmak zorunda oldukları işi sevmeleri için yalnızca şartlandırmakla kalmayıp içinde bulundukları koşulları sevmelerini de sağlayacaktır.

Bu koşullandırma merkezinde çocuklar itaat etmeyi, bulundukları ortamda mutlu olmayı, sevmeyi öğrenirler. Böyle bir totaliter düzende koşulsuz itaat şarttır. Toplum sorgulamadan, koşulsuz itaat eden insanlardan oluşmak zorundadır. Çünkü düzen fabrikasının çarkları düzenli bir şekilde dönmelidir. Bunun için de insanların itaatkâr ve mutlu olmaları gerekir. Bu mutluluk 'Soma' adını verdikleri ilaçla sağlanır. Bu haplar insanların koşulsuz mutluluğunu sağlarken düzeni kurana itaat etmelerini sağlamaktadır.

"Biz yüksek sanatı mutluluk için feda ettik." Çünkü sanat insanları düşünmeye ve sorgulamaya yönlendirir. *"Bu toplumda kutsal kitaplar, şiirler ve Shakespeare okumak yasaktır."* Çarkın dönüşünü sağlayacak olanlar, çark gibi düzenli olmalı ki düzen bozulmasın. Bunu sağlamak için de itaatkâr ve mutlu insanlar gereklidir. Sorgulayan insanlarla bu çarkın

dönmesi zordur. Heidegger sanatı (özellikle şiiri) insanı insanlıktan çıkaran teknolojiye karşı savaşta silah olarak görür. Sanatın yerine, belli dozlarda verilen 'Soma' adında bir ilaçla insanların mutlu olmaları ve düzeni sorgulamamaları sağlanır. Bu konu romanda şöyle dile getirilir.

"Sosyal dengemiz korunmalıdır. Bizim için tehlikeli olan yalnızca sanat değil, yalnız eski kitaplar değil, yalnız Shakespeare değil, aynı zamanda bilimdir de. Bilimi çok dikkatlice ele almak zorundayız" (s. 115).

Bu nedenle bu düzende bilim, yalnızca bireylerin genç kalmaları için kullanılır. Bilimin görevi insanların yaşlı ve çirkin hale gelmelerini durdurmaktır. Böylece düzen fabrikasının çarkları düzenli bir şekilde dönmeye devam eder. Bireysel şartlandırmalar toplumsala dönüşür. İnsanlar kalabalıklar içinde, sürü halinde yaşamalarına karşın, her geçen gün yalnızlıklarına mahkûm olur. Bu konuya dair yaklaşım da Bernard Marks karakteriyle sergilenir. Bu karakter, üstün grup sayılan Alfa grubunun içinde yetişmiş bir bilim insanı olarak karşımıza çıkar. Fakat Marks'ı bilgiye götüren her adım onu toplumdan ayırıp iç bunalıma sürükler. Bernard Marks, bu tutum ve davranışları rejim tarafından hoş karşılanmadığından, dışlanarak yalnızlığa itilir.

Bu düzende aile kavramı da yoktur. Zira ana babayı ya da çocukları düşündüğünde endişelenebilecek insan, dönen bu çarka gereken özeni gösteremez. Devletin çarkını ne acı içinde kıvranan ne yaşlanmaktan, fakirlikten korkan insanlar, ne de aşk duygularının esiri olup çılgına dönmüş insanlar koruya-

bilir. Soma adlı kusursuz ilaç, halka dertlerini unutturup hayal kırıklıklarını gidererek hoşnutsuzluklarını ortadan kaldırır. Düzen çarkın işlemesi için bu durumu zorunlu kılmaktadır. Çarkın işleyişi ilaçla pasifleştirilip mutlu kılınan insanlarla garanti altına alınmaktadır. Artık Dünya Devleti herkesin nasıl mutlu olacağından ve devlete nasıl itaat edeceğinden emindir. Zira yumurtadan çıkarılan çocuklar, yapacakları işlerini ve ait oldukları sosyal sınıflarını sevmeleri için şartlandırılmaktadır. Bu durum 'Denge Düzeni' olarak adlandırılmaktadır.

Bilim sayesinde genç kalan ve bu ilaçla mutlu kılınan insanların modası geçmiş dinlere ihtiyacı yoktur. Dini ayinlerin ve bayramların yerini dayanışma törenleri, toplumsal marşlar, Ford'un günlük tören ve ziyafetleri alır. Zira yeni insan için toplum her şey, birey hiçbir şeydir ve herkes herkese sahiplik yapar.

Olay yirmi altıncı yüzyılda Londra'da, distopik bir ortamda geçmektedir. Romanda öjenik (sağlıksız ceninleri ayırıp sağlıklı ceninler yetiştirmek) üreme teknolojisi ve hipnopedi (uykuda öğretim) ile oluşturulmuş bir toplum söz konusudur. Tanımlanan bu yeni dünya 'ütopik' olarak da algılanabilir fakat bu ancak ironik bir ütopya olabilir. Teknolojik olarak gelişmiş, insanları sağlıklı, genç, yaşlanmayan, savaşların ve yoksulluğun olmadığı bir toplumdur. Tüm ırkların eşit ve mutlu olduğu bir dünyadır. Fakat bu gelişmeler, yenilikler ironik biçimde, birey için önemli olan (aile, kültürel çeşitlilik, sanat, edebiyat, din, felsefe vb.) birçok değerin yok edilmesi, kaldırılmasıyla sağlanmıştır. Böylece uyuşturucu kullan-

ma ve cinselliğin alabildiğine özgür yaşandığı hedonistik (hazcı) bir topluma dönüşür. Az sayıda insanın isteyerek seks yapmasına karşın, 'Cesur Yeni Dünya'daki bedenler tuhaf biçimde beden olmaktan çıkmıştır. Bu durum Huxley'nin şu savını imler: *"Her şeyin elde edilebilir olduğu bir dünyada hiçbir şeyin anlamı yoktur."* Anlam ortadan kalkmıştır, teknolojiyle ilgili olanlar dışında bütün kitaplar yasaklanmıştır. Kitaplar düzen için en büyük tehlikedir. Okuyan insanlar bilinçlendikçe düzeni sorgulamaya başlayacak, aşkın ve sanatın güzelliğine kapılıp düzenin, çarkın işleyişini tehlikeye atacaktır.

Zorunlu ıslah, sürgün ve idam ütopyalarda iktidara karşı gelenlere uygulanan ceza türleridir. *1984*'te 'Büyük Birader'i sevmeyenlere sıçan gözüyle bakılır. *Cesur Yeni Dünya*'nın ise kendine özgü cezaları vardır. İtaat etmeyenlerin cezası, aynı düşüncedeki bilinçli, bilgili insanların, "normal" insanlara rahatsızlık vermeden, onları bilinçlendirerek ayartmalarını engellemek için, 'İnsanın Nihai Sonu'nun tartışıldığı İzlanda'ya sürgündür. Bu uygulamayla düzen için tehlike oluşturanlar uzaklaştırılarak (aydın olmanın bedeli olarak) yalnızlaştırılıp toplum dışı bırakılırlar.

Distopya edebiyatı, ütopya edebiyatıyla birlikte modernist ve postmodernist edebiyatta özel bir yere sahiptir. Distopyacı düşünceye, ütopyacı düşüncenin karşıtı olarak değil de, ütopyayla birlikte işleyen bir düşünce olarak bakmak daha nesnel olabilir. Bu açıdan bakıldığında, distopyaların ütopyacı idealleri

sorgulayarak taze ve geçerli kalmalarını ve dogmalaşmalarını önlemeye katkıları olduğu söylenebilir.

Birinin ütopyası başkasının distopyası olabilirken, ütopyacı ideal toplum vizyonları, doğası gereği şeylerin şimdiki düzeninin, yani ideal olmayanın eleştirisini yaparken kötü ütopyaların tehlikelerine karşı iyi ütopyalara olanak tanır. Distopik toplumlar gerçekte var olan bir durumun örtük biçimde yeniden düzenlenmesidir.

Orwell, *1984*'ü kaleme alırken Julian Symons'a yazdığı bir mektupta, *"Yeni kitabım roman biçiminde bir ütopya"* der. Her şeyin devletin kontrolünde olduğu, bellekten yoksun bırakılmış insanlardan oluşan, muhalefet edecek kişi ve kurumların imha edildiği, gelecekte oluşabilecek bir toplum tehlikesine karşı uyarı niteliğindeki 1984 genel anlamıyla ütopya gibi görünse de "karabasan"ı andıran bir "karşı ütopya"dır. Orwell'ın bu eseri, yazarın yaşadığı dönemdeki siyasi yapının gelecekte oluşturabileceği tehlikelerin yansımasıdır. Orwell, ABD'deki bir sendikacıya yazdığı mektupta, *"Kitapta anlattığım toplumun bir gün mutlaka gerçek olacağına inandığımı söyleyemesem de, ona benzer bir toplumun gerçek olabileceğine inandığımı söyleyebilirim"* der.

"Nereye baksanız, siyah bıyıklı surat karşınızdaydı. Biri de hemen karşıdaki evin ön cephesindeydi. BÜYÜK BİRADERİN GÖZÜ ÜSTÜNDE yazan posterdeki kapkara gözler Winston'un üzerine dikilmişti. Sokakta bir köşesi yırtılmış başka bir poster rüzgârla inip kalktıkça, altından İNGSOS sözcüğü bir görünüp bir yok oluyordu. Uzaklarda bir helikopter damların arasın-

dan alçaldı, kocaman masmavi bir sinek gibi bir an havada asılı kaldı, sonra bir eğri çizerek ok gibi ileri atıldı. Pencerelerden insanların evlerini gözetleyen polis devriyesiydi bu. Ne ki, devriyeler önemli sayılmazdı. Bir tek Düşünce Polisi önemliydi" (s. 26).

1984'ten bu alıntı kontrol toplumunu net olarak gösteriyor. 'Düşünce Polisi' partinin politikasını Tele Ekrandan sürekli yineliyor. Partiye karşı gelenlerin nasıl cezalandırıldığı insanlara gösterilirken yaratılan bir korku imparatorluğu, yaşanılan da büyük bir 'gözaltı' gibidir.

Orwell'ın bu romanı salt yazarın yaşadığı dönemin sorunları olarak algılanırsa yapıta büyük bir haksızlık edilmiş olur. *1984*'te anlatılanlar günümüz toplumlarının yaşamakta olduklarına da tanıklık eder. *1984*'ün Celal Üster, çevirisine yazdığı önsözde şöyle bir tespitte bulunur:

"1984, kuşkusuz insanlığı bekleyen bir 'total totalitarizm' tehlikesine karşı edebiyatın bağrından yükselen bir uyarı çığlığıdır. Ama aynı zamanda, günümüz toplumlarında gücü elinde tutmak, iktidarı sürdürmek uğruna uygulanan yönetsel, dinsel, dilsel, ulusal, budunsal, ahlaksal, eğitsel baskılar, zorbalıklar, dayatmaların karanlığı içinden kulağımıza çalınan bir sis çanıdır" (s. 16).

Romanda yer alan ülke Okyanusya'dır. Bu ülkenin resmi dili Yenisöylem'dir. Bu söylem, yalnızca İngsos'un (partinin) sadık izleyicilerinin dünya görüşü ve düşünsel alışkanlıklarına uygun düşecek bir anlatım ortamı sağlamakla kalmaz diğer biçimleri de olanaksız kılar. Yenisöylem'in söz dağarcığı, bir parti

üyesinin dile getirmek isteyebileceği her anlamı tümüyle doğru ve çoğu zaman da çok ustaca karşılayacak, buna karşılık tüm öteki anlamları ve onlara dolaylı yöntemlerle ulaşma olasılığını ortadan kaldıracak biçimde oluşturulmuştur. Örneğin, 'özgür' sözcüğü Yenisöylem'den çıkarılmamış ama ancak "Sokağa çıkmakta özgürsün" ya da "Ormanda özgürce gezebilirsin" gibi söylemlerde kullanılabilmektedir. Eskiden olduğu gibi "siyasal özgürlük" ya da "düşünce özgürlüğü" anlamında kullanılamaz. Çünkü siyasal ve düşünce özgürlüğü artık birer kavram olarak bile kayıplara karışmış, dolayısıyla da adlandırılmalarına gerek kalmamıştır.

Görüldüğü gibi Orwell'ın betimlediği dünyada iktidardakiler, kitlelere sürekli hükmedebilmek için bellekten, geçmişten (tarihten) yoksun bir toplum oluşturarak gerçekliği denetim altında tutarlar. Eskisöylem'deki 'gerçeklik denetimi', Yenisöylem'de 'çiftdüşün' işlemiyle gerçekleştirilir.

"Hem bilmek hem de bilmemek, bir yandan ustaca uydurulmuş yalanlar söylerken bir yandan da tüm gerçeğin ayırdında olmak, çeliştiklerini bilerek ve her ikisine de inanarak birbirini çürüten iki görüşü aynı anda savunmak, mantığa karşı mantığı kullanmak, ahlaka sahip çıktığını söylerken ahlakı yadsımak, hem demokrasinin olanaksızlığına hem de Parti'nin demokrasinin koruyucusu olduğuna inanmak; unutulması gerekeni unutmak, gerekli olur olmaz yeniden anımsamak, sonra birden yeniden unutuvermek; en önemlisi de, aynı işlemi işlemin kendisine de uygulamak..." (s. 16).

Krishan Kumar *Ütopya'nın Unsurları*'nda, distopya yazarlarının ütopyacı geleneği alaya aldığını vurgular.

"Platon'un 'Devlet'inde filozof krallar, koruyucular yönetir. Yardımcılar (askeri sınıf) düzeni korur ve savunma sağlar. Üreticiler (sıradan halk), toplumun maddi temelinden sorumludur. H. C. Wells'in 'Modern Ütopya'sında: Poietic (yaratıcı ve manevi egemen sınıflar, Samurai), Kinetik (yürütme-idare sınıfı) ve Base (işlerin çoğu mekanize olduğu için işçiler değil de sürekli olarak sayısı azaltılan yaratıcı olmayan artık bir kitle) olarak bilinen üçlü ayrımıyla Platoncu kavramsallığı tekrarlar. Aldous Huxley'nin antiütopyası 'Cesur Yeni Dünya', laboratuar ürünü Alfa, Beta, Gama ve Epsilon kastlarıyla bu ütopyacı geleneği alaya alır" (s. 28).

Distopik romanların çoğu, ütopyacı vaatler istismar edildiğinde, insanlık için hangi trajik sonuçlara sebep olabileceği konusunda okuru düşünmeye sevk eder. Distopik kurmacanın temel tekniği, toplumsal eleştiriyi mekânsal ve zamansal olarak uzak bir yerde kurgulayarak bilindik olana yabancılaştırmaktır. Bu teknikle, doğal ve kaçınılmaz olarak kabul edilen sorunlu toplumsal ve siyasi uygulamalara eleştiri yoluyla yeni bakış açıları getirir. Bu eleştiriyi toplumcu gerçekçilik içerisinde yapan birçok yazar edebiyat tarihi boyunca var olmuş ve olmaktadır. Fakat yazarın içinde yaşadığı düzeni, dönemi eleştirmesi totaliter rejimlerde ve demokrasinin gerçek anlamda bulunmadığı yerlerde her zaman zor ve tehlikelidir. Özellikle de düşünce suçuyla cezaevle-

rinde yatan yazarların bulunduğu ülkeleri düşününce, yazarın bu eleştirileri gerçekte var olmayan, olması da arzu edilmeyen distopik toplumlar ve kurgular içerisinde yapmasının haklılığı fark edilebilir.

Distopyanın Bugün ile İlişkisi

İki savaşın arası barış değildir. Tüm dünya çıldırmış durumda ve bu durumu sorguladıkları yok. Barıştan söz ediyorlar, aynı zamanda da savaşa hazırlanıyorlar. Anneler çocuklarını ölüme yolluyor. Arap bir imajdır, İsrailli bir imajdır ve savaş bu iki imaj arasında olur. Tüm bu imajların sonucudur savaş... Dünyada olup bitenlerin sorumlusu tümüyle bizleriz. Düzensizlik olan bu sosyal düzeni; biz insanlar meydana getirdik. Çünkü bizler; kendi içimizde düzensiziz. Anlayınız: Bu toplumu bizler meydana getirdik. Toplum biziz, dünya biziz. Dünya benden farklı bir şey değildir. Ben; dünyanın içinde bulunduğu şartların bir sonucuyum. Kendimizi anlamadan iyi bir toplum meydana getiremeyiz. Ve dünyada şefkat tohumları filizlenmedikçe; siz olan bu dünya, sizi kendi istediği hale: 'Kurnaz bir hayvan' haline getirecektir.

Jiddu Krişnamurti

Günümüzde kara-ütopyaya ne kadar yaklaşmış durumdayız? Romandaki distopik dünya ile yaşadığımız dünya sistemi arasında benzerlikler var mı? Bireyselliğimize engel olan genel kabul görmüş ahlak kurallarımız var mı? Çeşitli yollarla düzene sokuluyor muyuz? Eğitim sistemimiz, iş yaşamımız özgür düşünce ve iradeye ne kadar izin veriyor? Ne kadar özgürüz? Hakkımız olan şeyleri ne kadar elde edebiliyoruz? Elde etmek için ne kadar çaba gösteriyoruz? Daha büyük bir ev, daha yeni eşyalar, daha üst model televizyon-bilgisayar ya da cep telefonu, daha genç

bir vücut, daha çok gösteriş için sürekli bir şeyler almaya özendiriliyor muyuz? Alışveriş çılgınlığı konusunda birbirleriyle yarışan insanların giderek çoğaldığı tüketim toplumu muyuz?

Denetim (kontrol) toplumu konusunda distopyanın bugünle ilişkisine baktığımızda; hangi saatte nerede bulunduğumuz elimizdeki yüksek teknoloji harikası cep telefonları ve internetle belirlenmektedir. Cadde ve sokaklara yerleştirilmiş mobesse kameraları da o civardan geçtiğimizi saniyesine kadar kayıt altına almaktadır. Şehir dışına çıkarken biletlerde adımız yazılı, özel aracımızla geçtiğimiz paralı yol ve köprülerde plakalarımız okunarak oradan geçiş zamanımız kayıt altına alınmaktadır. Ülke dışına çıkarken X Ray cihazları ile iç organlarımıza dek kontrol ediliyoruz.

Alışveriş çılgınlığı için halka sözde sunulan, aslında dayatılan, AVM adını verdikleri büyük alışveriş merkezlerinde de her adımınız kameralar tarafından kaydedilmektedir. Sokakta yürürken kaç kameraya yakalandığımızı bilmiyoruz ve bunların hepsi yasalara uygun. Cep telefonlarında, internet aracılığıyla, kendi rızamızla yaptığımız yer bildirimleri her an nerede olduğumuzun kanıtı değil midir? Akıllı telefonlarımız konuşur durumda değilken bile konuşmalarımızı dinleyebildikleri doğru değil mi?

Televizyonda bolca yer alan eğlence programları insanları düşünmekten çok eğlenceye sevk etmiyor mu? Eş bulma programları aile kurumuna hizmet eder gibi görünse de aslında onun yozlaşmasına, çürümesine katkıda bulunmuyor mu? Televizyon dizi-

lerinde giderek olmazsa olmaz gibi yer alan şiddet sahneleri, toplumsal şiddetin katlanarak artmasına katkıda bulunmuyor mu? Teknolojinin sağladığı hızlı erişimle, internet üzerinden dünyanın her yerine anında ulaşabilmek, haberleşme açısından mükemmel bir kolaylık olsa da amacı doğrultusunda ve belli bir zaman dilimiyle sınırlı olarak kullanılmadığında insanları bağımlı hale getirmiyor mu? İnternet ortamında kendini özgürleşmiş hisseden bireylerin, paylaşım yaptıkları anda nerede oldukları, neler paylaştıkları, hatta neler yazıştıkları kayda alınıyorsa, aslında kontrol altına alınmış değiller mi? Gerekli bilinci edinmemiş bireylere dağıtılan kredi kartları, sanki hesabına hibe edilmiş para gibi rahat harcamaya iterek insanları tüketime daha da özendirmiyor mu?

İnternete olan bağımlılık psikiyatride artık bir hastalık olarak tanımlanmakta ve internet bağımlıları için terapiler uygulanmaktadır. Günümüz dünyasındaki TV programları, internet oyunları, sosyal medya siteleri gibi teknolojik yenilikler, en bilinen distopik roman Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sındaki insanları uyuşturup sakinleştiren, sahte mutlukla tepkisiz hale getiren 'Soma' adındaki ilaçla aynı işlevi görmüyor mu? Huxley de geleceğe dair endişelerini, kontol toplumlarının insanları zorbalıkla değil de kendi rızalarıyla, onları eğlendirerek denetim altına alacağını söylememiş miydi?

Yaşlanmaktan, savaşlardan, salgın hastalıklardan, iktidarsızlıktan kurtulup tamamen Somalarla, uykuda beyin yıkama zırvalarıyla mutluluğu elde etmek isteyen bu 'cool' köleler çok da uzak bir gele-

cekte yaşamıyor olabilir mi? Tıp dünyasındaki gelişmelerle estetik harikaları yaratılmaya başlanmadı mı? Tıpkı distopik romanlardaki *(Cesur Yeni Dünya)* insanlar gibi günümüz dünyasındaki insanlar da adeta yaşlanmadan ölmeye çalışmıyorlar mı?

Günümüzde insanlar zamanlarının çoğunu TV ve internete harcadığından daha az kitap okumaktadırlar. Kitap okuyan insanların sayısı giderek azalmaktadır, zira internet ve TV bağımlısı bir nesille karşı karşıyayız. Totaliter devletlerde teknolojinin dayattıklarıyla insanlar kitaplardan uzaklaştırılmaktadır. Huxley'i korkutan da kitap okumayı isteyecek insan kalmayacağından kitapları yasaklamaya da gerek kalmayacak olması değil miydi?

Ray Brudbary'nın *Fahrenheit 451* romanında, itfaiye kurumu artık yangın söndürmek için değil de insanları aydınlatacak, duygularını harekete geçirecek kitapları yakmakla yükümlüdür. Sistem kitap okudukça aydınlanacak, haksızlıklara tepki gösterecek insanları tehlike olarak görmekte olduğundan kitapların bulunduğu evleri kitaplarla birlikte yakmakta, kitap okuyan insanları da ya hapse atmakta ya da öldürmektedir. *Fahrenheit 451* ve Orwell'ın *1984* romanlarındaki distopik dünyada insanlar zorla kontrol altına alınırken, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında 'Soma' adında bir ilaçla mutlu edilerek kontrol altına alınmaktadır. Orwell, insanın icat ettiği nesneler olan bombaların, silahların insanı mahvedeceğinden endişe duyarken, Huxley ise teknolojinin sunduklarıyla (eğlence dünyası, dejenerasyon; televizyon ve henüz o çağda gerçekleşmemiş internet)

insanların mutsuzluğa sürükleneceklerini öngörüyordu. Yani insanlar artık zorla değil, kendi rızalarıyla, onlara sunulan sahte mutluluklarla kontrol altında tutulacaktı. Günümüzde, Huxley'nin endişelerinin haklılık payı olmadığını söyleyebilmek mümkün mü?

Distopya yazarları, bu endişeleri öngörerek bir tür insanlığı uyarma misyonu yüklenmiş olabilirler mi?

Efendi Uyanıyor (H. G. Wells)

Dünya değişti. Çürüdü.
Günden güne kokuşmuş bir hal aldı.
H. G. Wells

İlk baskısı 1899'da gerçekleşen Wells'in *Efendi Uyanıyor* adlı romanı dünya literatüründe ilk distopya örneği olarak yer almaktadır.

Bodcastle'da yaşayan bir sanatçı olan Bay İsbister, Pentargen'deki koya doğru yürürken oldukça sıkıntılı bir adama rastlar. Issız bir yerde karşılaşmanın tedirginliğini yaşayan Bay İsbister, konuşmaya çalıştığı adamın altı gecedir uyumadığını öğrenir. Adamın karısı, çocuğu, işi, sorumlukları yoktur. Yapayalnızdır, yaşadığı dünyada kendini gereksiz hissetmektedir. Uykusuzluğunu azaltmak için ilaçlara sığınmıştır. İlaçların da çözüm olmadığını fark etmiş olduğundan doktorun verdiği uyku ilaçlarını kullanmayı reddetmektedir. Adamla İbsister yürüyerek uzun uzun sohbet ederler, en sonunda İbsister adamı odasına davet eder. Adam kapının eşiğine gelince sendeler ve bulduğu rahat bir koltuğa yığılır ve oracıkta uyuyakalır.

Adamın bu durumuna doktorlar kataleptik kasılma teşhisi koymuşlardır. (Kataleptik kasılmada vücutta genel bir hissizleşme haliyle birlikte irade kaybı görülür. Bu rahatsızlık nefes alışlarının belirsizleşmesi ve kalp atışlarının anlaşılmasının son de-

rece güçleşmesi nedeniyle sıklıkla ölüm haliyle karıştırılır.)

Roman başkişisi Graham'ın kaskatı vücudu zamanla gevşer ama bir türlü uyanmaz. Boascatle'dan Londra'ya taşımışlar ve yıllarca orada özel bir yerde korunmuştur. Kataleptik kasılma denilen bu trans hali geçip de kendine gelmesi öyle uzun sürmüştür ki Graham tam iki yüz üç yıl sonra uyanmıştır. Uyandığında dünyayı gerçekten çok değişmiş bulur. Sosyalist toplum düzeni kurulamamıştır.

Bu yenidünyada herhangi bir ütopya gerçekleşmemiştir. Graham'ın uyumadan önceki birikimi ve İbsister'in kendisine bıraktığı miras iki yüz üç yıl sonra büyük bir servete dönüşmüş, bu servet de onu dünyanın sahibi, efendisi konumuna getirmiştir. Graham uyuduğu sırada servetini idare eden Konsey, tüm gezegene hükmeden son derece karanlık ve acımasız bir sistem kurmuştur.

Graham'ın uyandığı yenidünyada kasaba ve köyler ortadan kalkmış, bazı yerlerde geniş tarımsal arazilerin ortasına otel benzeri büyük yapılar dikilmiştir. Ulaşım araçları çeşitlenmeye başlamış, önce demiryolları, sonra hafif demiryolları, daha sonra hafif motorlu araçlar vagonların ve atarabalarının yerini almıştır. Plastik, edhamite ve benzeri dayanıklı sentetik maddeler kullanıma girmiştir. Telefon, kinematograf, fonograf gibi cihazlar gazetelerin, kitapların ve mektupların yerini almıştır. Elektirikli aletlerin olmadığı bir dünyada yaşamak ilkellik olarak görülmeye başlanmıştır. Graham böyle bir dünyaya uyan-

mış ve bir anda kendisini dünyanın efendisi konumunda bulmuştur.

"Kırsalda yaşamak çağın rafine değer yargılarına göre sefaletten farksızdı. Çünkü kırsalda ne işini bilen doktorlar, ne büyük şirketler, ne de geniş iş imkânları vardı. Tarım alanında kullanılmaya başlanılan aletler, iş gücünün yapısını da bütünüyle değiştirmişti. Artık bir mühendis otuz işçinin yaptığı işi yapabiliyordu. Hava kirliliğinin Londra'yı yaşanmaz hale getirdiği günlerde olanın tersi bir durum ortaya çıktı. İşçiler, geceleri şehre gelerek burada eğlence hayatına ve yeni zevklere tanıklık ediyorlardı. Şehir insanlığı yutmuştu" (s. 159).

Efendi Uyanıyor'dan yapılan yukarıdaki alıntı Wells'in 1899 yılında söylediklerideir. Görüldüğü gibi yazar aslında Londra'yı anlatıyor. Fakat anlatılanlar dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 1960'lı yıllarda yaşanmıştır. Yazar bu romanda yetmiş yıl sonra yaşanacaklar ile ilgili öngörülerde bulunmuştur. Bu durum distopik romanların en belirgin özelliklerindendir.

" 'Temel eğitimi, çocuklar için çok eğlenceli bir hale getirmeye çalışıyoruz. Kısa bir süre sonra çalışmak zorunda kalacaklar. Buna uygun olarak onlara sedece bazı temel prensipler öğretiliyor. İtaat gibi. Endüstrinin önemi gibi...'

'Pek fazla bir şey öğretmiyorsunuz o zaman?'

'Neden öğretelim ki? Bu sadece bela ve hoşnutsuzluk getirir' " (s. 167).

Eğlenceyle mutlu kılınmış insanlar düzeni tehdit edecek davranışlarda bulunmazlar. Totaliter devlet-

ler insanları etkisiz hale getirmek için bu tür yöntemler kullanır. Okuyan insan okudukça aydınlanır ve sorgulamaya başlar. Sorgulayan insan düzen için tehlikelidir.

"O mu? En önemli memur. Morden. Sakinleştirici Hap Bölümü'nün yöneticisi. Onun işçilerinin bir günde myriad kere myriad hap ürettikleini duymuştum" (s. 169).

Wells'in romanında sakinleştirici hap diye geçen ilaç, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında Soma adıyla geçmektedir. Bu ilaçların misyonu toplumda yaşayan insanlara sahte mutluluk vermesidir. İnsanların mutluluğu çok önemlidir çünkü mutlu insanlar kafa yorup ciddi sorunları düşünmez ve ilgilenmezler.

" 'Kapillotomist?' diye tekrar etti Graham, 'Ah, evet hatırladım. Sanatçı ha? Doğru tabii, neden olmasın.'

'Onunla iyi geçinmemiz lazım.' dedi kız. 'Sonuçta başlarımız onun elinde.' Gülümsedi.

Bu espri fazla komik gelmemişti Graham'a. 'Sanatlar da bir şeyler gibi gelişme gösterdi mi?' diye sordu. 'Ünlü ressamlarınız kimlerdir?'

Kız şüpheyle baktı Graham'a. Sonra gülmeye başladı. 'Bir dakika.' dedi. 'Ben sizi yanlış anladım galiba...' Tekrar gülümsedi. 'Tabii ya. Renkli boyalarla boş tentelerin üzerine bir şeyler çizen şu insanlardan bahsediyorsunuz siz. İnsanlar onların çizdiği şeyleri çerçeveletip odalarına asarlarmış. Bizde böyle şeyler yok. İnsanlar böyle şeylerden sıkılmış olmalılar' " (s. 170).

Bütün distopyalarda olduğu gibi totaliter toplumlarda sanat önemsizleştirilip yok edilmiştir. Sa-

natın bütün dalları, edebiyat, şiir, roman, resim hepsi totaliter düzen için tehlike arz eder. Çünkü sanat eleştiriyi bünyesinde taşır, dolayısıyla da muhaliftir.

"Uygulamalı psikoloji alanında çok önemli gelişmeler olmuştu. Hipnotizma sanatı çok ilerlemişti. Psikolojinin geliştirdiği pek çok teknik, bugün genel kullanıma sunulmuştu. Bunlar büyük ölçüde ilaçların, antiseptiklerin ve anesteziklerin yerine geçmişti. Yeni ürünler zihinsel yoğunlaşmaya ihtiyaç duyan herkes tarafından kullanılabiliyordu. Artık herkes matematik dâhisi çocukların yeteneklerine sahip olabilirdi. Bunun için tek yapmaları gereken eğitimli bir hipnotizmacıya gitmekti" (s. 189).

Yukarıdaki alıntı, bilim ve teknolojideki gelişmelerin tamamen iktidarın istekleri doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir. Graham'ın uyandığı yenidünya emek yerine hipnozun psikanaliz dışında her şeyi kolayca elde edebilmek için kullanılan bir dünyadır. Emeğin yerine hipnozun kullanılması kolay yolla köşeyi dönme eylemini anıştırmaktadır.

"Dünya değişti. Çürüdü. Günden güne kokuşmuş hal aldı" (s. 197).

Endişeleri yansıtan bir alıntı daha. 1899'da yazılmış bir romanda yazarın dile getirdiği bu endişeler giderek daha da büyük bir haklılıkla geçerliliğini korumaktadır.

"Bu şehir bir hapishane. Bütün şehirler gibi. Anahtar servet sahiplerinin elinde. Sayısız insan beşikten mezara kadar sadece çalışıyor" (s. 197).

Sahte mutlulukla kontrol altına alınmış insanlar, sadece sisteme çalışmak üzere koşullandırılmışlardır.

" 'İyi de devrim olmadı mı?' dedi. 'Bunların hepsi değişecektir. Ostrog...'

Bu bizim umudumuzdu. Tüm dünyanın umuduydu bu. Ama Ostrog bunu yapmayacak. O bir politikacı. Her şeyin şimdi olduğu gibi kalmasını istiyor. İnsanların hali umurunda bile değil. Tüm bu yaşananları kanıksanmış. Zenginler, güç sahipleri, bu devirde mutlu olan herkes... Onlar bu perişanlığı içlerine sindirdiler. İnsanları politik amaçları için kullandılar" (s. 202).

Görüldüğü gibi bu yenidünyada devrim olmamış, herhangi bir ütopya da gerçekleşmemiştir. Dünyayı ilgilendiren hayati kararlar artık sadece birkaç insanın parmağının ucundadır. Distopik romanlar da dünyayı ilgilendiren kararların bu insanlar tarafından alınmasının ne anlama geldiğini ve bize nelere mal olabileceğini anlatmaya çalışır.

" 'Eski günlerde biz demokratik bir geleceğin hayalini kurardık. Harika bir demokratik düşümüz vardı. Öyle ki geleceğin dünyasında bütün insanlar eşit ve mutlu olacaklardı.'

'Demokrasi artık geride kaldı.' dedi. 'Bir daha da geri gelmeyecek. Bugün bizim çağımız servet çağı oldu. Servet daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir güç günümüzde. O, karaya, denizlere ve havaya hükmediyor: Serveti elinde bulunduranlar tüm gücü kendilerinde topluyorlar. Elbette sizin adınıza... Gerçekleri kabul etmelisiniz. Halk için bir dünya ya da halkın

yönettiği bir dünya öğretisi, sizin döneminizde de hüsrana uğrayan boş bir hayalden ibaret' " (s. 208).

İnsanların kendisine yükledikleri sorumlulukla Graham, Konsey'in dikta rejimini yıkmak için uğraşır. Graham'ın uyanışı halkın uyanışı olmuştur. Yenidünyanın durumunu düzeltme görevi Graham'a yüklenmiştir ama onun bu durumu düzeltip düzeltmediği romanın sonunda belli olmaz. Bu tür romanların ucu açıktır, kesin bir son yer almaz. Distopyaların birçoğunun ütopyayı imlediği söylenir ama sonuç yine de okura kalır.

Biz (Yevgeni Zamyatin)

Bir aeronun hızı 0'a indirgendiğinde hareket hali yiter: bir insanın özgürlüğü 0'a indirgendiğindeyse suç işlemez. Gayet açık. İnsanı suçtan arındırmanın tek yolu özgürlüğünden arındırmaktır.
Yevgeni Zamyatin

1884 Rusya Lebedyan doğumlu olan Zamyatin, Bolşevik Partisine katıldı, 1905 devrimi sırasında yakalanarak hapse atıldı. Çalışmalarını tamamlamak üzere 1906'da Finlandiya'ya gitmeden önce Saint Petersburg'da yeraltında yaşadı. Sonra tekrar Rusya'ya döndü, 1911'de ikinci defa hapse girdi. 1917 Ekim Devriminden sonra edebiyat tartışmalarına yoğun olarak katılmaya başladı. 1920'de yazdığı *Biz*'in Rusya'da yayımlanmasına hiçbir zaman izin verilmedi. İngilizce ve Çekçe yayımlanan romanın bazı bölümleri Zamyatin'in bilgisi ve izni olmadan Rusya dışında çıkan bir dergide Rusça yayınlanınca, yazar çok sert eleştiriler aldı. 1931'de Stalin'e bir mektup yazarak ülkesinden ayrılmak için izin istedi. Gorki'nin desteğiyle Paris'e gitmesine izin verildi. İsyancı düşüncelerinden dolayı Rusya aleyhtarları tarafından tecrit edildiği için Paris'te yalnız ve sefil bir hayat sürmek zorunda kaldı. 1937'de bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.

Bu kitapta eserlerini incelemeye çalıştığımız A. Huxley, U. Le Guin, G. Orwell, Zamyatin'in yazdıklarından etkilenerek bu tür romanlar yazmaya başlamıştır. Zamyatin anti-ütopya türünde bir romanı, bu yazarlardan çok önce yazarak radikal bir eleştiri silahına dönüştürmüştür. Devrimin hiçbir zaman sona ermeyecek bir süreç olduğunu, gerçek edebiyatın ancak aykırı ve asi ruhlular, çılgınlar ve hayalperestler tarafından gerçekleştirilebileceğini ortaya koymuştur.

Yevgeni Zamyatin'in *Biz*'i yukarıda adlarını sıraladığımız yazarların eserleriyle birlikte kara ütüopya olarak nitelendirilen en ünlü dört eserin ilki olduğu söylense de, biz bu çalışmada H. G. Wells'in 'distopya' türünde ilk eser veren yazar olduğunu ortaya koymaya çalıştık. O nedenle Zamyatin'in *Biz*'ine Wells'in *Efendi Uyanıyor*'undan sonra yer verdik.

Roman distopik bir ülkede Devlet Gazetesi'nde yayınlanan bir duyuruyla başlar.

"ENTEGRAL'in yapımı bugünden itibaren 120 gün içinde tamamlanacaktır. İlk ENTEGRAL'in uzaya yükseleceği büyük tarihi an çok yakındır. Bin yıl önce kahraman atalarımız Dünya'yı fethederek Tek Devlet'in egemenliği altına soktu. Sizleriyse daha şanslı bir görev bekliyor. Ateş soluyan, elektrikli, camdan ENTEGRAL eliyle evrenin sonsuz denklemini bütünleştirmek. Diğer gezegenlerin muhtemelen hâlâ özgürlük adıyla bilinen ilkel aşamada yaşayan meçhul sakinlerini aklın faydalı boyunduruğuna almak sizlere düşüyor. Kendilerine matematiksel yanılmazlıktaki mutluluğu sunduğumuzu kavrayamamaları durumunda mutlu

olmaları için zorlamaya mecbur kalacağız. Ama silaha başvurmadan önce sözcükleri denemeliyiz.

İşbu vesileyle Velinimet adına, TekDevlet'in tüm Sayılarına duyurulur.

Yapabileceğine inanan herkesten, TekDevlet'in güzelliği ve yüceliğini vurgulayan tezler, epik şiirler, manifestolar, methiyeler ve diğer eserler hazırlamaları talep edilmektedir.

ENTEGRAL'in götüreceği ilk yük, budur.

Yaşasın TekDevlet! Yaşasın Sayılar! Yaşasın Velinimet!" (s. 2).

Bu alıntının adeta bir poliçe gibi yazılmış olması dikkat çekicidir. Ticarette poliçe, belirli bir kişi emrine, diğer bir kişiye verilen ödeme yetkisini kapsayan senettir. Poliçede üç taraflı bir ilişki söz konusudur. Senedi düzenleyen keşideci, bir kişiye borçlu iken diğerinden alacaklıdır. Keşideci alacaklı olduğu kişiye hitaben düzenlediği senedi borçlu olduğu kişiye teslim eder. Borçlu senedi kabul ettiğinde keşideci aradan çekilmiş olur. Borçlu isterse borcunu keşideciye veya diğer alacaklıya ödemekte serbesttir.

Zamyatin'in *Biz*'inde toplum TekDevlet'e hizmet ve bağlılık konusunda poliçe gibi bir bildiriyle kontrol altına alınmaktadır. Bu anlaşmaya uymayanlar hakkında zor kullanılacağı da belirtilmektedir. Silaha başvurmadan önce sözcüklerle yola çıkılacaktır. Yapabileceğine inanan herkesten TekDevlet'i överek yüceltecek nitelikte sanatsal üretimler yapmaları tehditvari bir dille talep edilmektedir.

Romanın en başında yer alan bildiriden de anlaşılacağı gibi, *Biz*'de bireyselliklerinden vaz geçip top-

lumun kölesi olmuş insanlardan oluşan bir toplumla karşı karşıyayız. Öyle bir toplum ki doğadan ve kendi benliğinden koparılmış bu insanların adları bile yoktur. Her biri bir numarayla adlandırılmıştır. Romanın başkişisinin adı da D-503'tür. Roman başkişisi bütün gezegenlerde yaşayanları TekDevlet egemenliği altına alabilmek için Entegral adında bir proje hazırlamaktadır. Bu düzende hayat kusursuz eşitlikteki bir denklem gibi matematiksel bir kesinlikle devam etmektedir. İnsanların tutku ve güdüleri bastırılmış, doğa yeşil duvarın ardına sürülmüştür. TekDevlet'in tek hedefi uzaya gitmektir, bunu da D-503'ün projesi olan Entegral adındaki uzay gemisiyle gerçekleştirecektir. Entegral ile ilgili bir duyuruyla başlayan roman Entegral'in yani bir nesnenin peşinden sürüklenip gider.

Birçok distopik romanda görüldüğü gibi *Biz*'de de uyanışı simgeleyen bir kişilik vardır. Bu romandaki uyanışın simgesi, roman başkişisi D-503'tür. Entegral projesini gerçekleştirmeye çalışan D-503 güzel bir kadınla karşılaşıp âşık olunca hayatı değişmeye başlar. I-330 adındaki kadın sisteme karşı mücadele eden ve Entegral gemisini kaçırmayı planlayan bir örgütün üyesidir. Âşık olduğu kadını öperek çiğnediği yasaktan sonra D-503'ün düzene duyduğu inanç ve bağlılık sarsılır ve korkmaya başlar. Düzeni sorgulamaya başlayan D-503'ün uyanışı, onu 'Biz' olmaktan 'ben'olmaya doğru bir yolculuğa çıkarır, okur da olup biteni D-503'ün bu süreçte kaydettiği Günlük'ten öğrenir.

Romanda tanımlanan dünya cam saydamlığındadır. Saydam cam duvarlar arasında yaşayan insanların her anı, her hareketi sistem tarafından izlenmekte, denetlenmektedir. Zamyatin'in *Biz*'inde ışık her şeyi deler ve titreştirir. Gökyüzü, yapılar, kadınların gözleri (kristal mavisi yuvarlak gözler), bu açıdan bakıldığında fazlasıyla aydınlıktır. Yapılardaki cam, ebedi ve aşılmaz olarak nitelendirilir. Gökyüzü ise kusursuz ve kısırdır.

Böylesine bir cam saydamlığında yaşayan insanların (erkek ve dişi sayılar) sistemin izin verdiği çiftleşme anı bir perdeyle dış dünyadan ayrılabilmektedir. Cinselliği yaşayabilmek sistemin verdiği pembe kart ile mümkündür. Erkek sayılar birlikte olmak istedikleri dişi sayı için pembe kartla sistemden izin almak zorundadır. Bireylerin bütün özgürlükleri devlet tarafından ellerinden alınmıştır. Biz'leştirilmiş bir toplumda kimsenin diğerinden farklı olabilme olanağı yoktur, herkes aynıdır.

"Kimse tek değil, herkes bir. Hepimiz aynıyız" (s. 8).

Tek devlet olmadan önce insanlar belli özgürlüklere sahipti oys artık özgürlükleri aşağılamakta ve gereksiz görmektedir.

"İnsanı suçtan arındırmanın tek yolu özgürlüğünden arındırmaktır" (s. 39).

Daha önceki yönetimlerde cinselliğin yasalarca özgür bırakılmasına olan tepki şu şekilde dile getirilir:

"Peki, hükümetin (hayır, bir de kalkıp kendine hükümet deme cesareti göstermiş) cinsel yaşamı en ufak

kontrol dahi uygulamadan özgür bırakmasına ne demeli? Kimle, ne zaman, ne kadar istersen... Tümüyle bilimdışı. Hayvanlar gibi. Ve hayvanlar gibi körlemesine çocuk yapmışlar" (s. 15).

Dünyayı yönetmekle ilgili tespitleri de oldukça ilginçtir:

"Eskilerin bilgelerinden biri -tabii kazara- pek akıllıca bir laf söylemeyi başarmış: 'Dünyayı açlık ve sevgi yönetir. Dünyayı yönetmek için dünyayı yönetenleri yönetmek gerekir. Atalarımız Açlık'ı nihayet, feci bir bedel karşılığında yenmeyi becermiş: 200 – yıl Savaş'ından, Kent'le Taşra arasındaki savaştan bahsediyorum. Hıristiyan vahşileri 'ekmekleri' uğruna inatla savaşmaya iten muhtemelen dinsel bir önyargıydı. Ama TekDevlet'in kuruluşundan 35 yıl önce bugünkü petrol gıdamız icat edildi. Doğru, dünya nüfusunun sadece 0,2'si sağ kalmıştı. Diğer yandan, dünya bin yıllık pisliğinden arındığında nasıl tertemiz olmuştu! Ve ötesi, sağ kalan sıfır nokta iki, dünyevi neşeyi TekDevlet'in ambarlarında tadacaktı.

Ama mutluluk adıyla bilinen kesrin pay ve paydası zaten neşe ve gıpta değil midir?" (s. 5-6).

Görüldüğü gibi, yazar burada petrolle birlikte dünyanın dengesinin değiştiğini çok net açıklamaktadır. Artık yaşamlarında gıptaya yol açacak nedenler kalmamıştır. TekDevlet'te açlık ortadan kalkmıştır:

"Açlık ortadan kalktıktan sonra (ki cebirsel anlamda maddi refahın doruğuna ulaşmanın eşidir) TekDevlet'in dünyayı diğer yönetene, sevgiye saldırması gayet doğal. Sonunda bu öğe de fethedildi, yani

düzenlendi, matematikleştirildi ve 300 yıl önce Les Sexualis'imiz ilan edildi: 'Her Sayı, her Sayı'ya cinsel ürün anlamında erişim hakkına sahiptir.' " (s. 6).

Böylece artık kıskançlık için hiçbir sebep kalmamıştır. Mutluluk kesrinin paydası sıfıra indirilince kesir muhteşem bir sonsuzlukla sonuçlanır.

İdeal kavramı da biçim değiştirmiştir. İdeal artık hiçbir şeyin olmadığı durumdur. İdealin evrim geçirmiş bu hali aslında distopyayı imlemektedir; içi boşaltılmış 'ideal'.

Devletin faydalı boyunduruğundan kurtulmayı amaçlayan gizli örgüte dair işaretlere ulaştıklarını belirtirler. Bu örgütleri yok etmek için insanı özgürlükten arındırmayı çözüm olarak gösterirler. Bunun yolu insanları özgürlüklerden arındırarak tamamen boyunduruk altına almaktır.

" 'Kurtuluş?' İnsan türünde suça yönelik içgüdülerin hâlâ olduğunu görmek şaşırtıcıydı. Suç ve özgürlük birbirlerine... Eh, bir aeroyla hızı kadar bağlantılıdır. Bir aeronun hızı 0'a indirgendiğinde hareket hali yiter: bir insanın özgürlüğü 0'a indirgendiğindeyse suç işleyemez. Gayet açık. İnsanı suçtan arındırmanın tek yolu özgürlüğünden arındırmaktır" (s. 39).

Romanda tanımlanan dünya cam saydamlığındadır demiştik. Cam saydamlığında bir dünyanın insana her şeyi unutturabileceği şöyle açıklanır.

"Aydınlık, şen bir gün. Böyle günlerde insan zayıflıklarını, tereddütlerini, hastalıklarını unutur, her şey kristalleşir, parlar, sabitlenir... Yani camımız gibi" (s. 49).

Nikotin ve alkol TekDevlet'te yasaklıdır ve cezası ağırdır:

"Siz de biliyorsunuz, her kim kendini nikotinle ve özellikle alkolle zehirlerse TekDevlet'ten merhamet beklememelidir... Çoğunluğun kendini mahvetmesine, yozlaşmasına izin vermek yerine birkaç kişiyi çabucak yok etmek daha makul falan, filan" (s. 59).

İnsanların özgürlükten mahrum kılınması ise Adem ile Havva'ya kadar dayandırılır:

"Cennetteki o iki kişi... Onlara seçenek sunulmuştu: özgürlükten yoksun mutluluk veya mutluluktan yoksun özgürlük. O kadar. Avanaklar özgürlüğü seçti. Ya sonra? Sonra çağlar boyunca zincirlerini özlediler. Dünya bu yüzden böyle sefil, anlıyor musun? Zincirlerini özlediler. Çağlar boyunca! Ve ilk biz mutluluk için geri döndük. Tanrı'ya, nihayet Şeytan'ı yenebilmesinde yardım ettik. Çünkü insanları buyruğu çiğnemeye iten, özgürlüğü tattıran ve mahveden oydu. Ama biz ne yaptık, potinlerimizle kafasını ezdik! Cart! Ve işte o zaman çile bitti: Cennet geri gelmişti. Ve bizler tıpkı Adem'le Havva gibi yine basit ve masumduk artık. İyi ve kötü zırvaları, karmaşıklığı gitti: Her şey son derece basit, çocuksu ölçüde basit. İşte cennet! Velinimet, Makine, Küp, Gaz Çanı, Koruyucular: Bunların hepsi iyiyi, somutu, muhteşemliği, asaleti, yükselmişliği temsil ediyor. Çünkü özgürlüksüzlüğümüzü, yani mutluluğumuzu bunlar koruyor" (s. 67).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi, özgürlük mutsuzluk kaynağı olarak algılandığından ortadan kaldırılır. Toplum gelişmiş, bilim ilerlemiş, dünya dışına yolculuk yapmak bile mümkün olmuştur ama

tanımlanan bu dünya bir ütopya değil kara ütopyadır.

Matematiksel kavramlarla örülmüş romanda Diferansiyel de sonsuzluğun, hazmı kolay parçalara bölünmesini ifade eder.

"İnsana ait en yüce şey mantıktır ve mantığın görevinin dönüp dolaşıp geldiği yer, sonsuzluğun sınırlandırılması, sonsuzluğun uygun, hazmı kolay parçalara bölünmesi, yani diferansiyeldir. İşimin, matematiğin ilahi güzelliğini yaratan da tam budur işte" (s. 70).

Söz konusu yönetim diktatörlük olunca her şeyin kontrol altında olması da kaçınılmaz sonuçtur. Bu dünya düzeni *"insan sadece köle edemediğini sever"* mantığıyla yönetilmektedir. Özgürlükler ortadan kaldırılınca insanlarla birlikte sanat da devletin kontrolündedir ve iktidarın yararı için yapılmak zorundadır.

"Eskilerin kendi edebiyat ve şiirlerinin aptallığını derhal anlamamaları hayret vericiydi. Sanatsal sözün muazzam gücünü hiç uğruna harcamışlardı. Herkesin aklına geleni yazması ne gülünçtü!... Bugün şiir arsız bir bülbülün ötüşü değil: bugün şiir devlet hizmeti demek, bugün şiir fayda demek" (s. 73).

TekDevlet'in insanlar için en iyi yönetim şekli olduğu, herkesin özgürlüklerinin elinden alındığından sorun yaşanmamasına bağlanır. Zira herkes katı kurallar ve cezalarla kontrol altında tutulmaktadır.

"TekDevlet var ve haliyle insan için en yüksek doruklara erdik" (s. 110).

Doğadan ve kendi benliğinden koparılmış insan, "biz"leşerek teknolojiye ve bürokratik devlete teslim olmuştur. Bireysellik yoktur. Saydam, cam duvarların ardında yaşayan sayılarla adlandırılmış insanların her anı devletçe belirlenmekte ve denetlenmektedir.

"Bir terazi alın ve bir tarafına bir gram, diğerine bir ton koyun. Bir yanda 'Ben', diğer yanda 'Biz', yani TekDevlet. Apaçık değil mi? 'Ben'in devlet karşısında hakka sahipliğini öne sürmek, bir gram, bir tona eşittir demekle tamamen aynıdır. Bölüşümü böyle açıklayabiliriz: Haklar tona, görevler grama. Ve hiçlikten büyüklüğe giden yol aynen şudur: Gramlığını unut ve bir tonun milyonda biri olduğunu hisset" (s. 122-123).

TekDevlet'te 'Ben' olmak baştan çıkarıcı 'şeytan' ile özleştirilir.

"Bir milyon başlı beden, biz, içimizde muhtemelen moleküllerin, atomların ve yutargözelerin (lökosit) yaşamını sağlayan mütevazı mutlulukla yürümeye devam ettik. Alçakgönüllülük erdem, gurursa kusurdur. Biz Tanrı'dan, Ben Şeytan'dan gelir" (s. 135).

Bireyselliğin kabul edildiği toplumlarda hak ve özgürlükler vardır. TekDevlet'te bireysellik, kendi kendinin bilincine varmak hastalık olarak görülmektedir. Thomas More'un *Ütopya*'sında (komşu devletlere karşı yapılan emperyalist saldırılar sonucu oluşan) köleliği ortadan kaldırmak için bireysel özgürlüğün sınırlandırıldığı bir yer söz konusuyken Zamyatin'in *Biz*'i insanların bütün özgürlüklerinin ellerinden alındığı bir düzeni imler.

Biz'de saydam camlar ardında gizliliğin kalkması ve her şeyin şeffaflaşması sağlanmıştır. Sürekli gözetlenen, denetlenen bir düzende insanların bilinçlenme, asileşerek düzene karşı gelme gibi eylem riskleri sıfıra indirgenmiştir.

"Ama bizim ne korkacak ne de utanacak bir şeyimiz var; biz seçimlerimizi açıkta, dürüstçe ve gün ışığında kutlarız. Ben herkesin Velinimet'e nasıl oy verdiğini görürüm ve herkes benim nasıl Velinimet'e oy verdiğimi görür. Ve herkes ile ben toplandığında tek bir Biz ederken başka türlüsü nasıl olabilir. Yolumuz eskilerin hırsızlama 'gizliliğinden' ne kadar üstün, içten ve görkemli! Ve ne kadar elverişli! Çünkü imkânsızın gerçekleştiğini varsaysanız bile ki imkânsızdan kastım bildik tekseslilikimizde meydana gelebilecek ufacık bir çatlaktır, sırlarımız içinde gizli Koruyucular, herhangi bir Sayı'nın sırayı bozup hem kendisi hem TekDevlet için herhangi bir yanlış adım atmaması için daima hazırdırlar" (s. 146).

Zamyatin'in romanı diğer distopik romanlar gibi umutsuz bitmez. Romanın son tümcesi: "Çünkü akıl kazanmalı..." Bu düşünceyi ifade etmektedir. Zamyatin, düşünen ve hayal eden insanlar için mutluluk ve özgürlüğün özdeş olduğunu ima eder. Özgürlük mutsuzluğu doğurmak zorunda değildir. Her ne kadar başkaldırmak, isyan ve alışılagelmiş olanla mücadele etmek acı veriyor gibi görünse de dünü bugün, bugünü de dün gibi yaşamak daha zordur. Zamyatin'in *Biz*'i tıpkı *Fahrenheit 451* ve *V for Vendetta* filmi gibi diktatörlerin, insanın özgürlüklerini ortadan kaldır-

salar da hayal gücünü, düşüncelerini yok edemeyeceklerini anlatmaya çalışmaktadır.

"İnsanları öldürebilirsiniz ama fikirleri asla!"

Fahrenheit 451 (Ray Bradbury)

Hepimiz birbirimize benzemeliyiz. Hiç de, anayasanın dediği gibi, kimse eşit ve özgür doğmamıştır, herkes eşit yapılır. Her insan bir diğerinin sureti olunca herkes mutlu olur, ortada çekinilecek, korkulacak, herkesin kendisini yargılamasına yol açacak dağlar yoktur. İşte böyle! Bitişik evdeki, kitap dolu bir silahtır. Yak gitsin. Silahtan kurşunu çıkar. Adamın kafasını kopar. İyi okumuş bir adamın hedefinin kim olacağını kim bilebilir ki? (s. 95)
Ray Bradbury

Dünyanın en iyi bilimkurgu ve fantezi yazarlarından kabul edilen Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'ini distopya olarak değerlendirmenin daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

Fahrenheit 451, fakir bir genç olan Ray Bradbury tarafından kiralık bir daktiloyla bodrum katında bir kütüphanede yazılmıştır. Önce parça parça *Galaxy Magazine*'de yayınlanmıştır. Eserde distopik bir dünya tasviri görürüz. Zamanın acıları geleceğin dünyasına taşınmış ve karamsar bir gelecek tasvir edilmiştir. İnsanların televizyonda salt beyin yıkayan, gereksiz programlar izlediği ve kitap bulunduranların izlenip yok edildiği, kitapların itfaiyeciler tarafından yakıldığı bir dünya anlatılır. Öyle bir dünyadır ki yangın söndürmek üzere kurulmuş bir kurum olan itfaiye artık bulduğu kitapları yakmakla yükümlüdür.

"İtfaiyeciler yangınları başlatmak yerine engel olamazlar mıydı?

Bu harika işte. Stoneman ve Black, Amerikan itfaiyesinin tarihsel bilgilerini içeren yönetmelik kitabını, Montag'ın önüne okusun diye sürdüler, uzun zamandır aşina olmasına rağmen okudu.

Kolonilerde İngiliz etkisinde kalan kitapların yakılması için 1790'da kurulmuştur. İlk itfaiyeci Benjamin Franklin.

Kural:

1- Alarma çabuk cevap ver.

2- Ateşi çabuk başlat

3- Her şeyi yak

4- Derhal itfaiye merkezine gidip rapor et

5- Başka alarmlar için tetikte bekle" (s. 64).

Aslında burada bir kara mizah söz konusudur. Zira Benjamin Franklin ABD'li yayıncı, yazar, mucit, felsefeci, bilim adamı ve diplomattır. O aynı zamanda on sekizinci yüzyılda siyaset, felsefe, bilim, iş ilişkileri gibi konuların tartışıldığı Junto adlı bir kulüp; kütüphane, hastane ve yangına karşı sigorta şirketi kurmuş biridir.

Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'inde kitaplar yasaklandığı için insanların geçmişe dair net bilgileri yoktur, üstelik bilmiyor olduklarının farkında bile değildirler. Eğitim sistemi tamamen ezber ve korku üstüne kurulmuştur. İnsan korku duymak dışında başka herhangi bir duygu yaşıyor gibi değildir. En yakınındaki insanları ihbar ederek rutin bir şekilde hayatlarını sürdürmektedirler. İnsanlar arasındaki iletişim gün boyunca kurulan birkaç cümleden ibaret

olup sosyallik denilen olgu TV programlarına katılımla sınırlıdır.

Fahrenheit 451 ve *1984* gibi en bilinen distopik kurguların İkinci Dünya Savaşı sonrasında yazılmış olması dikkat çekicidir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kargaşa ortamının izlerini taşıyan eserlerde ele alınan baskıcı (totaliter) toplum yapılarında komünist ve faşist yönetim anlayışlarından esinlenmeler mevcuttur.

Baş itfaiyeci Yüzbaşı Beatty, kitabın ana karakteri olan yardımcısı GuyMontag'a şöyle der:

"... bitişik evdeki kitap, dolu bir silahtır. Yakın gitsin. Silah ateş etmesin. Adamın kafasını koparın. İyi okumuş bir adamın hedefi olmayacağını kim bilebilir ki? Ben mi? Ben böylelerini hazmedemem, bir dakika bile... Sonunda tüm dünyada evlerin hepsi yanmaz duruma getirilince, eski amaçla itfaiyecilere gerek kalmadı. O zaman onlara yeni bir görev verildi; barışın koruyucuları olarak, resmi sansürcüler, yargıçlar, infazcılar oldular. İşte sen ve ben bunlardan biriyiz..." (s. 95-96).

Barışın korunmasının kitapların yakılmasıyla sağlanacağı düşünülmektedir. Dünyadaki tüm kitaplar yakıldığında insanları isyana sürükleyecek en büyük risk ortadan kaldırılmış olacaktır.

GuyMontag her zaman sokakta gördüğümüz, sıradan bir kişidir. Başlangıçta düzenin alt kademesinde, düzenin işlemesini sağlayan çarkların küçük bir dişlisidir. İtfaiyeci olarak kitap yakma görevini başarıyla yapmakta, terfi beklemektedir. Ancak bir gün bu yaktığı kitapları merak eder ve onları yakmak

yerine, kitapları çalıp evine getirerek okumaya başlar. Okudukça fikirleri değişir, aydınlanır. Yaktığı her yaprakla kendinden bir parçayı da yaktığını hissederek düzenin işleten, düşünmeyen kıldığı bir koyunu olmaktan çıkar ve düzene karşı bir suçlu konumuna gelir. Eskiden kaçakları yakalayan rolündeyken kendisi bir kaçak olur. Bunun nedeni kitaplar sayesinde düzeni sorgulamaya başlamasıdır. Montag, hapsolduğu kabuktan çıkarken bitkisel hayatta yaşayan karısı Linda'ya şöyle der: *"Okumam lazım Linda, daha çok okumam lazım. Geçmişte olanları anlamam lazım, geçmişte yaşananların farkına varmam lazım."* Oysa kitaplar insanlara gereksiz, zırva şeyler olarak anlatılır, bu nedenle de sistem tarafından yasaklanır. Tüm bunlar insanları kitaplardan soğutmak, uzaklaştırmak için uydurulmuş bahanelerdir.

"Kitaplarda daha çok karikatür. Daha çok resim. Beyin çok daha az içer. Sabırsızlık -karayollarında bir sürü kalabalık herhangi bir yere, hep bir yerlere, bir yerlere, bir yerlere gidiyor, aslında hiçbir yere gitmiyor. Benzin mültecileri. Şehirler motellere döndü. İnsanlar göçebe dalgalar gibi bir yerden diğerine, ayın gelgit zamanını izlemeye başladılar" (s. 93).

Montag'ın yani sıradan insanın uyanışı; değişimi arzulayan, meraklı, güzel, zeki, genç, hayatı gerçekten yaşayan ve sorgulayan Clarisse karakteri sayesinde olur. Clarisse eserde uyarıcı, yol gösterici görevini üstlenmiş kişiliktir. Clarisse, Montag'a mutlu olup olmadığını sorar. Montag mutlu olduğunu söyler, oysa gerçekte mutsuzdur. Sıkıcı bir yaşamı, kötü bir evliliği vardır. Montag'a düşündürücü sorular

sorarak uyanışı başlatır. Baskın yaptığı evlerde bulduğu kitapları hemen o an yakmaya koşullandırılmış Guy, yeni tanıştığı Clarisse' den itfaiyenin eskiden yangın söndüren bir kurum olduğunu duyduğunda bunu kesin bir şekilde reddeder ama içinde bilgi ateşi yanmıştır!

"Uzun zaman önce itfaiyecilerin yangınları başlatmak yerine, söndürdükleri söylenir, doğru mu?" (s. 29)

Hayatına giren Clarisse ile birlikte yoğun şekilde kitap okuma arzusuna kapılan Guy artık bu isteğine engel olamamakta ve yakmaktan kurtardığı her kitabı evine getirip geceler boyu okumaya başlamıştır. Bu süreç karısı Linda'nın Guy'u ihbar edeceği ana kadar devam eder.

Distopik kurgularda sıklıkla görüldüğü üzere: Kitabın konusu gelecekte geçse de, yazıldığı dönemi (İkinci Dünya Savaşı bittikten altı yıl sonra) Amerika'yı ve dünyadaki genel durumu resmeder. *Fahrenheit 451* Amerika'da "komünist avı" veya "McCarthycilik" adı verilen, pek çok sanatçının dinlenip tutuklandığı, yargılandığı, Carl Foreman, Charlie Chaplin, Arthur Miller, Luis Bunuel, Bertolt Brecht gibi yönetmen, yazar ve yapımcıların "fişlendiği", sanatlarını icra etmekten alıkonulduğu, kimilerinin Amerika'yı terk etmek zorunda bırakıldığı baskı dönemini anlatır. Bradbury, kitabın önsözünde de belirttiği gibi bu kitabı yazdıktan sonra uzun süre yayıncı bulmakta güçlük çekmiştir. Bu açıdan kitap gelecekteki bir zamanı anlatsa da, yani anlatılan zaman "gelecek" olsa da, aslında bugünün (yazarın yaşadığı dö-

nemin) kaygılarını, sorunlarını ve korkularını anlatmaktadır. Bugünün korkusu geleceğe yansıtılmıştır.

Eser, işler böyle giderse baskıcı, totaliter, karanlık bir diktatörlükle yönetileceğimiz konusunda bir uyarı olarak okunabilir. Geleceği bugünün bir yansıması olarak ve oldukça karamsar bir şekilde inşa eder. Meydana gelen olumsuz bir değişimin habercisidir. Eğer bir şey yapmaz, özgürlüğümüzü despotlara teslim edersek, özgürlükten mahrum kalacağımızı, değişen bu dünyanın çok daha kötü bir dünya olacağını söyleyerek uyarır. Bir değişim arzusu, bir farkındalık yaratmayı amaçlar. *451 Fahrenheit,* kitap kâğıtlarının yanıp tutuştuğu ısı derecesidir. Her türlü duygu ve fikri kişinin aklına sokan, kurcalamasına sebep olan, irdelemeyi özendiren ve bu sayede esas mutsuzluğu yaratan şey kitaplardır.

"Gözünde canlandır. On dokuzuncu yüzyıl insanı, atları, köpekleri, kedileri ağır çekim halinde. Sonra yirminci yüzyılda, kameranı hızlandır. Kitaplar kısaltılmış. Özetler, anahatlar, ufak resimli gazeteler. Her şey komik öykülere, kopuk sonlara dönüşüyordu" (s. 90).

Kitapların yakılması demek toplumsal, tarihsel bilincin yok edilmesi, belleksiz, geçmişi hatırlamadan yaşayan ölüler olarak hayat sürmek anlamına gelir. Devlete körü körüne inanan ve kuzen sistemi dışına çıkmaktan korkan bireyleri tek tip haline getirerek baskılara karşı çıkmalarını engellemek üzere kurulmuş bir sistemdir bu. Dünyanın birçok yerinde kitaplar geçmiş ve günümüzde suç unsuru olarak görülerek yok edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir sisteme mu-

halif olan bireylerin tutumları ve gördükleri tavır, okuru geçmiş ve günümüzdeki durumlar hakkında sorgulamaya iter. Sistem kitaplardan uzaklaştırdıkları insanları kontrol altında tutabilmek için eğlenceye, spora yönlendirmektedir.

"Herkese daha çok spor, topluluk ruhu, eğlence düşüyor ve düşünmen gerekmiyor değil mi?" (s. 93).

Distopik bir dünya siyasi açıdan ele alındığında totaliter bir yönetim ya da diğer baskıcı tüm sistemleri ifade eder. Bu toplumun bireyleri ise baskı altında, yaşam hakları sınırlı, belli bir kalıba uygun olmak zorunda bırakılan gruplar olarak karşımıza çıkar.

Kitapların geçmiş ve günümüzde suç unsuru olarak görülüp yok edilmeye çalışılması gerçeği ve böyle bir sisteme muhalif olan bireylerin tutumları, yaşadıkları baskı okuru geçmiş ve günümüzü sorgulamaya iter. Peki ya düzen karşıtları bu duruma tepki koyanlar ya da en basit haliyle düşünen, sorgulayan bireylerin durumu nasıldır? Montag, düşünmesini, uyanmasını, gözlerinin açılmasını sağlayan Clarisse'i Beatty'ye sorar. Beatty şöyle der: *"O bir şeyin 'nasıl' yapıldığını değil, 'niçin' yapıldığını bilmek istiyordu. Bu sıkıntı verici olabilir. Birçok şeyi niçin diye sorarsın, eğer sürdürürsen gerçekten çok mutsuz olursun. Zavallı kızın ölmesi daha iyi olmuş"* (s. 98).

Bu alıntıyla sistemin sorgulayan insanları istemediğini ve yok ettiğini anlıyoruz. İnsanların kafaları gerekli gereksiz öyle çok şeyle doldurulur ki kendilerini çok bilgili sanmaya başlarlar. Çağımızda internet sayesinde her türlü bilgiye kolayca ulaşabilen insanlar tıpkı yazarın dediği gibi kendilerini çok bil-

gili sanmaktadırlar. Oysa bir konuda derinlemesine sohbete girmeye kalktığınızda, o konuyla ilgili bilgilerinin ne kadar yetersiz olduğunu fark edersiniz. İnternetten edinilen bilgiler sınırlı olduğundan o konu hakkında uzun süre konuşamaz. Bu durum o insanın aslında çok bilgili değil, her konuda bir parça bilen yüzeysel bir insan olduğunun kanıtıdır. Sistemin işine gelen derinlikli değil sığ insanlardır, zira her konuda onları kolayca ikna etmek bu şekilde daha çok mümkündür.

"Böylelerini daha tomurcukken kırıp yok ediyoruz zaten! Tahtalar ve çiviler olmadan bir ev yapamazsın. Eğer evin yapılmasını istemiyorsan tahtaları ve çivileri saklarsın. Eğer adamın politik bakımdan mutsuz olmasını istemiyorsan, ona iki yönlü bir soru verme, tek yönlüsünü sor. Daha da iyisi hiç sorma. Bırak savaş diye bir sözcük olduğunu unutsun. Eğer hükümet yeterli çalışmıyorsa, çok işi varsa, vergiler deli gibiyse bırak öyle kalsın, bunun için insanların endişelenmesi daha mı iyi? Sakin ol, Montag. Onlara yarışmalar düzenle, en tutulan şarkıların adlarını sor, devletlerin başkentlerinin adlarını sor, geçen yıl Iowa'da ne kadar mısır yetiştirilmiş, onu sor, bilsinler, kazansınlar. Onları patlamalarına neden olmayacak bilgilerle doldur. Öyle lanet olası olaylarla onları donat ki, kendilerini bilgileriyle gerçekten parlak kişiler sansınlar. Böylece düşündüklerini zannetsinler. Hiç kımıldamadan hareket ettiklerine inansınlar. O zaman mutlu olacaklardır, çünkü bu tür olaylar ve konular hiç mi hiç değişmezler" (s. 98-99).

Eserin önemli bir uyarıcı yönü de yazarının, 50-60'lı yıllarda kitle iletişim araçlarının uyutucu etkisini görmüş olmasıdır. Devlet tarafından yayınlanan sözde eğitici olan programların yayınlandığı "Televizör"ü izlemek dışında diğer bilgi kaynakları yasaklanmıştır. "Kuzenler" adı verilen bir sistem mevcuttur ve aileden atılma korkusuyla kuzenlerin birbirlerini izlemeleri en önemli etkinliktir. Bunun dışında bireyler hap içip başka bir şey düşünmeden yaşamlarını devam ettirirler. Zamanla beyin yıkayan, tek tip insan yaratmayı amaçlayan programlar gitgide insanları kişiliksiz hale getirir. Zira Linda sabahtan akşama kadar televizyon başında programları takip eder. Sevdiği programları hiç kaçırmadan izler ve televizyonla konuşarak kendisine gelen komutları uygulamaya çalışır. Linda televizyona bağımlı yaşar. Günümüzde kitle iletişim araçlarına kurduğumuz ilişki de bu duruma benzemiyor mu?

"Yayıncıların, sömürücülerin, radyo-televizyoncuların ellerinde adamın beyni öyle hızlı döndürülür ki, sanki bir santrifüj tüm vakit kaybettiren düşünceleri savurup atar" (s. 91).

Kitapların, yayınlanmamış bir taslağın bile toplatıldığı, yok edildiği, yaşamın her alanında istenmeyen bilgiye sansür uygulanan, tarihin ve sosyal normların iktidarın amacına, ideolojisine, çıkarına göre yeniden yazıldığı; demokratik hakların insanların ellerinden alındığı distopik bir dünyadır bu. *Fahrenheit 451* sansüre, totaliter yönetimlere, kültür endüstrisine ve yaşam tarzına yönelik en keskin eleştirilerden biri olarak kabul edilir. Fransız Yeni Dalga akımı yönet-

menlerinden François Truffaut, yayınlanmasından on beş yıl sonra romanı sinemaya uyarlamıştır. Film BAFTA ve Altın Ayı ödüllerine aday olarak gösterilmiştir. (Film Türkiye'de "Değişen Dünyanın İnsanları" adıyla gösterilmiştir.)

Distopik kurgu, insanların devletin kendilerinden beklediği gibi yaşayan, sorgulamayan, yani düşünemeyen bireyler yaratma çabasına karşı bir tavırdır. İnsanların okumasına, eğitim görmelerine gerek yoktur. Az iş, sonra eğlence yeterlidir.

"Okullar kısaltıldı, disiplin gevşedi, felsefe, tarih, dil dersleri kalktı. İngilizce ve imla gitgide ihmal edilmeye başlandı, en sonunda tümüyle yok sayıldı. Yaşam dolaysız, iş az, eğlence çalışmaktan hemen sonra geliyor. Düğmelere basmaktan, anahtarları döndürmekten, somunları ve civataları sıkmaktan başka bir şeyi öğrenmeye ne gerek var?" (s. 91-92).

Okullardaki eğitimde insanların düşünmelerini, sorgulamalarını sağlayacak dersler de kaldırılmıştır. Bradbury bunu romanda şöyle dile getirir.

"Onlara felsefe, sosyoloji gibi esnek konular verme, olayları bağdaştırmak için. O zaman melankolik olurlar. Bugün birçok adamın yapabildiği gibi, TV antenini ayırıp yeniden birleştiren kişi, tüm evreni ölçüp biçen, eşitlik arayan kişiden çok daha mutludur" (s. 99).

Bu tür romanların hedefi, siyasi gidişatın sonunda olası bir cehenneme ulaşmadan sivil toplumu uyarmaktır. Bireyin özgürlüğünü kısıtlayan kanun ve düzenlemelerin yavaş yavaş toplumsal normlara dönüşmesi ve yalnızca yöneten sınıfların çıkarına hizmet etmesi halinde neler olabileceğini anlatır. *Fah-*

renheit 451 bireyin sorgulama yapabilmesi ve -egemen güçler tarafından yapılan tüm yalan propagandaya rağmen- süreci doğru tahlil edebilmesi için yanan bir meşaledir.

Distopik romanların birçoğunda olduğu gibi bu romandaki distopik dünyada yaşayan insanlar da delice tüketime yönlendirilmektedirler. Çünkü sistem insanları kullanıp atmaktadır.

"Çağımız kullanılıp atılan kâğıt mendil çağı. Burnunu bir kişiye sil, buruşturup at, başka birini al, sil, buruştur, at" (s. 41).

Romandaki distopik dünyada insan kokusuna duyarlı metalden yapılmış bir tazı vardır. Kitap okuduğu tespit edilen insanları kokusundan bulabilen bu tazı sistemin güvenlik görevlilerinin en büyük yardımcısıdır.

"Çok üzüdü, dedi Montag sessizce. Çünkü ona bütün öğrettiğimiz, anlamak, bulmak, öldürmek" (s. 55).

Kitaplar sistem tarafından sürekli gereksizmiş gibi gösterilmekte ve icat edilen metal yığını köpek 'tazı' ile kitap okuyanlar ve evinde saklayanlar bulunup yok edilmektedir.

"Kitaplar hiçbir şey söylemiyor. İnanabileceğin ve öğrenebileceğin hiçbir şey. Eğer kurguysalar, var olmayan insanlarla ilgili, hayal gücünün uydurmalarıdır. Eğer kurgu değillerse, daha kötü, bir profesör diğerini budala diye çağırıyor, bir filozof diğerine bağırıp gırtlağına çöküyor. Hepsi koşuşuyor, yıldızları üfleyip güneşi söndürüyorlar. Sen de kayboluyorsun" (s.101).

İnsanlara kitapları böyle anlatarak ve yasaklayarak okumaktan soğutup, men edip halkın kitap okumaktan kendi isteğiyle vazgeçtiğini söylemektedirler.

Romanda sistemin yarattığı korkudan sinmek zorunda kalmış emekli İngilizce profesörü Guy Montag'a kitapların işlevlerini şöyle açıklar:

"Kitaplar bize ne tür eşekler ve aptallar olduğumuzu hatırlatmak içindir. Çoğumuz dünyayı dolaşıp herkesle tanışamayız, bütün şehirleri göremeyiz. Bunun için zamanımız, paramız ve bu kadar çok arkadaşımız yoktur. Aradığın şeyler Montag, dünyada fakat vasat bir insan için onların yüzde doksan dokuzunu görmenin yolu kitaplardan geçer" (s. 131).

Bradbury'nin *Mars Yıllıkları* adlı bir eserinde insanların dünyadaki güzellikleri bozması, yıkarak çıkarına göre kullanmasından şöyle söz eder:

"Biz dünyalılar, büyük ve güzel şeyleri yıkmak konusunda hünerliyizdir" (İthaki Yayınları, *Mars Yıllıkları*, 1. Baskı, ön kapak yazısı).

Aynı esere Fred Hoyle'un yazdığı kitap tanıtım yazısı da Ray Barudbury, eserleri ve distopik romanların işlevleri hakkında güzel tespitler içermektedir.

"Ray Brudbury, bizi aynaların yaşama biçimimizi merhametsizce yansıttığı, kendi içimizdeki ve uygarlığımızdaki hataların abartılarak altının çizildiği bir koridora sokar. Gizli okşayışlarla bizi önce bir memnuniyete sürükler, ardından da 'Dünyanın çarpık, öğütücü, aç gözlü düzeni'yle insafsızca yüzleştirir" (İthaki Yayınları, *Mars Yıllıkları*, 1. Baskı, arka kapak yazısı).

Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley)

"Mideni bozan bir şey mi yedin?" dedi Bernard.
Vahşi, başıyla doğruladı.
"Uygarlık yedim."
"Ne?"
"Zehirledi beni uygarlık; kirlendim.
Sonra da, içimdeki kötülüğü yedim."
Aldous Huxley

Huxley bu yapıtıyla dünyanın en ünlü bilimkurgu yazarları arasında yer almaktadır. Bu eser distopya edebiyatının bütün özelliklerini taşımaktadır. Bir distopya (kakotopya ya da anti-ütopya) istenmeyen ya da korkunç bir dünya portresinin çizildiği, ütopyanın bu bağlamda karşıtı olan, genellikle gelecekte geçse de aslında içinde bulunduğu dönemin kaygılarını yansıtan ve o dönemi eleştiren kurgusal bir yapıttır.

Çok ses getiren ve tartışılan distopyaların başında gelen Aldous Huxley'nin yazdığı *Cesur Yeni Dünya*'da; uzak bir geleceği ilgilendiren bir anti-ütopya olmanın ötesinde yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarla ilgili eleştirel öngörüleri bünyesinde barındıran önemli bir eserdir.

Romanda söz konusu olan 'Londra Canlı Üretme Yuvası ve Şartlandırma Merkezi'nin kapısının üzerinde yer alan bir yazı çok ilginçtir. Bu yazıda Dünya

Devleti: Toplumcu, Özdeşçi ve Dengeci olarak tanımlanmaktadır.

"Toplumculukla Dünya Devleti'nde kastedilen, vatandaşlarının birbirleriyle barış içinde yaşamaları gerektiğidir. Onlar sadece devlete hizmet etmek için yaşamalıydılar.

Dünya Devleti'nde Özdeşçilik ise, değişik sosyal gruplar içinde yer alan her bireyin, bu gruplar içindeki herkesle tamamen aynı durumda olması gerektiğini ifade eder. Yani onlar kendilerini farklı kılacak çabalardan kaçınmalıydılar. Gerçekte, aldıkları eğitim ve öğretimden sonra (yani 'Şartlandırma' sonucunda) farklılaşmayı yaratacak güçleri de kalmayacaktı.

Dengecilikle anlatılmak istenen, Dünya Devleti'nde vatandaşların emirlere itaat etmeleri ve tatmin edilmeleri gerektiğidir. Yani vatandaşlar herhangi bir yolla toplumu dğiştirmeye kalkışmamalıydılar. Herkes için en iyisini zaten Dünya Devleti bilmekteydi" (s. 8).

Bu alıntı, romandaki 'Dünya Devleti' ve distopik dünyayı çok net olarak tanımlamaktadır. Bu özelliklerden yola çıkarak romanı değerlendirmek daha kolay olacaktır.

Huxley bu eserde, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekte geleneksel toplum değerleriyle çelişmesi durumunda yaşanabilecek olumsuz etkileri dile getirmeye çalışır. Söz konusu gelişmelerin insanları robotlaşmaya kadar sürükleyebileceği gözler önüne serilir. Romanda yer alan Modern Toplumda Aşk ve Evlilik tiksindirici kavramlar olarak yer alır.

İnsan yumurtaları bilim adamları tarafından, Londra Canlı Üretme Yuvası ve Şartlandırma Merke-

zi'nde döllendirilir. Yumurtalar bu merkezde bilim adamlarınca işlemden geçirilir. Yumurtadan çıkacak insanların zeki, normal, ahmak, uzun ya da kısa boylu olmaları burada kararlaştırılır. Yumurtadan çıkan çocuklar talimden geçirilip eğitilirler. Kendileri için oluşturulmuş sosyal sınıf ve gruplara uyum sağlayabilmeleri için eğitim ve öğretime tabi tutulurlar. Onların ne tür insanlar olabileceklerine Dünya Devleti karar vermektedir, buna da Şartlandırma denilmektedir.

Döllenmiş yumurtalar, gelişmiş mikroskoplar altında gerekli incelemelerden geçirildikten sonra beş gruba ayrılır. Alfalar ve Betalar, Dünya Devleti'nde verilecek idari görevleri yerine getirmek için eğitilir, bunlar geleceğin müdürleri, idarecileri ve diğer yüksek düzeydeki çalışanları olmak için zeki bireyler olarak eğitim görürler. Gama, Delta ve Epsilonlar ise ilaç ve X ışınlarıyla işlemden geçirilir. Düşük kalitede kabul edilen yumurtalardan üretilen bu insanlar, Dünya Devleti'nin az eğitilen ve hizmet işlerini gören bireylerin yetiştirilmesi için embriyotik gelişime tabi tutulurlar. Bu çocuklar büyüdüklerinde fabrikalardaki makinelere bakmak ve başka gerekli hizmetleri yapmak üzere görevlendirilir, bu işleri yapabilmeleri için çok zeki olmalarına gerek yoktur.

Beşinci grupta yer alan Epsilonlar hayvanlar kadar ahmaktırlar. Fakat yapacakları işleri mümkün olduğu kadar çabuk yapmaları gerekir. Diğer grupların ise ihtiyaç duydukları kadar zeki olmaları, sonra bütün grupların kendi işlerini sevmeleri ve görevlerini yapmaları için eğitilmeleri sağlanır. Kaç tane Alf,

Beta, Gama, Delta ve Epsilon olacağına devlet karar verir, diğer bir deyişle ülkede kaç adet zeki ve aptal insana ihtiyaç duyulduğunu devlet bilir.

Görüldüğü gibi insanlar ihtiyaç sayısına göre üretiliyor ve kontrol altında tutulmaları sağlanarak kontrol toplumu oluşturuluyor. ABD'li Henry Ford 1908'de, T Modeli adındaki ilk seri üretim otomobili yaptığında günde 1000 otomobil üretiyordu. Ford'un seri üretimiyle insanlardaki tüketim çılgınlığı arttı, zira Ford her keseye, her amaca uygun otomobil üretme amacı gütmekteydi. "Siyah olmak koşuluyla müşteriler satın alacakları otomobilin rengini seçebilirler" mantığıyla müşterileriyle adeta dalga geçer Henry Ford. Çılgınca bir tüketim anlayışı gelişir. Bu gidişatın denetim altına alınması için bir seçim yapmak gerekirdi çılgınlık ve dengecilik arasında. Seçilen yol Denetim ve Denge olur. Ford'un T Modelini ürettiği tarih bir milat olarak kabul edilir. Bu bir milattır ve *Cesur Yeni Dünya*, Ford'dan sonra (F.S.) istikrar yılı olarak görülen 632'de geçmektedir.

Huxley geleceğin ütopik toplumunu kurabilmek için toplumdaki istikrarı, dengeyi bozan, kanserli bir hücre olarak gördüğü aile kurumunu ortadan kaldırır. Zira herkes kendi kafasına göre çocuk yapmakta ve yetiştirmektedir. Yeryüzünde hiçbir canlı insan kadar hızla çoğalmaz. Bu hızlı artış dünyayı giderek yaşanabilir olmaktan çıkarmaktadır.

Bu düşünceden yola çıkan Dünya Devleti de insan yurmurtalarıyla seri üretime geçerek, ihtiyaç sayısında ve çarkın işleyişi için gerekli sınıflarda yaşamak koşuluyla insan üretmeye başlar. Zeki ile ah-

mak insanlar arasında bir denge ve onları denetlemek üzere de Soma adında bir ilaç üretir.

Soma, çelişkileri, çatışmaları yöneticiler lehine sonuçlandırmak için kullanılan bir silahtır, uyuşturucudur. İnsanlar küçük yaşlardan itibaren uyuşturucu bağımlısı haline getirilirler. Bu ilacı içenler dertlerini, hayal kırklıklarını unuturlar. Dünya Devleti herkesin mutlu olmasını ve devlete mutlak itaati bu ilaçla sağlar. Romanı İngilizceden Türkçeye çeviren Edip İhsan Polat romanın önsözünde bu ilacın işlevini şöyle açıklar:

"Romanda sözü edilen ve devletin ürettiği Soma ilacı, çelişkileri, çatışmaları yöneticiler lehine sonuçlandırmak için kullanılan bir silahtır, bir uyuşturucudur. İnsanlar küçük yaşlardan beri uyuşturucunun müptelası haline getirilmektedir. Bunu sağlayansa 'Dünya Devleti'dir" (s. 6).

Ford gibi düzen fabrikasının çarkları da düzenli bir şekilde dönmelidir. Çark kendiliğinden dönmeyeceği için o çarklara bakacak, dönmelerini sağlayacak insanlar da çarkların dönüşü gibi düzenli yaşayan insanlar olmalıdır. Düzenli, itaatkâr ve mutlu insanlar...

Roman, Ford'dan sonra 632 yılında geçmektedir.

"Ford'un önemi, dokuz yıllık savaşla büyük ekonomik bunalımın çifte felaketinden sonra kurulmuş bir kast sistemi olan dünya devletinin önde gelen ilahı olması ve onun endüstri felsefesinin bu düzen içindeki hayatın her yönüne hükmetmesidir" (s. 335).

Büyük savaşlar, yıkım ve ekonomik bunalımlar sonucu oluşan bu yenidünya düzeninin sloganları

*"cemaat, özdeşlik, istikrar"*dır. Dünya on bölgeye ayrılmış ve farklı bölgelerin kendilerine ait denetçileri vardır. Sınıfsal geçişlerin olmadığı bir toplum hiyerarşisi oluşturulmuştur. Birbirinden tamamıyla farklı Alfa, Beta, Gama, Delta, Epsilon sınıfları vardır. Aile kavramı yoktur. Anne, baba gibi kavramların ve her türlü duygusal bağın, ilişkinin yanlış kabul edildiği tamamen öjenik bir toplum düzeni yaratılmıştır. Bebekler anne karnından ziyade, çeşitli işlemlere tabi tutularak tüplerde üretilirler ve sınıflara ayrılmak üzere, henüz cenin halindeyken bir takım şartlandırmalara tabi tutulurlar. Bu şartlandırmaların amacı bireylerin ait olduğu sınıfın özelliklerine sahip olmalarını sağlamak, bireylere sınıfsal aidiyet duygusu kazandırmak ve kaçınılmaz toplumsal yazgılarını sevdirmektir ki düzen işlesin.

"Yapmak zorunda olduğun şeyi sevmek" (s. 39).

Toplumsal istikrara hizmet eden diğer şartlandırmalar; uykuda şartlandırma vb. yöntemler kullanılarak bireyleri tüketime yönlendirmek. Geçmişi silip yeni bir milat yaratarak, *"herkes herkese aittir"* kavramını benimsetip birey kavramını ortadan kaldırmak.

Bir diğer önemli şartlandırma da yalnızlığı engellemektir. Yalnız insan mutsuz, memnuniyetsiz, depresif olabilir. Böyle bir insanın içinde yaşadığı toplumu sorgulama olasılığı vardır; bu yüzden yaşam insanların yalnız kalmayacakları şekilde düzenlenmiştir.

Düzenin işleyişinde önemli bir yere sahip olan ve mutsuzluğu, toplumda oluşacak düzensizlikleri en-

gellemek için "Soma" adı verilen alkol veya uyuşturucu gibi, fakat ciddi zararları ya da yan etkileri olmayan bir madde kullanılmaktadır. Bireylerin çok fazla düşünüp sorgulamamasını sağlayan, algısal kapasiteyi artırmaktan ziyade, beyni uyuşturan bu ilaç aslında düzenin bir aracıdır. Sistem bu ilacı insana, yalnız kaldığı ve yapacak birşeyi olmadığı anlarda kullanmasını telkin eder, hatta dayatır.

Düzenin araçları ilk bakışta etkili görünebilir ancak istisnalar da vardır. Örneğin Bernard Marx, ilk şartlandırma evresinde bir hataya maruz kaldığı düşünülen, en üst sınıftan bir Alfa olmasına rağmen, fiziksel özellikleriyle daha alt sınıflara benzer, diğerleri tarafından özürlü gibi farklı görünen bir karakterdir. Bernard'ın da ileride başına geleceği gibi; topluma ayak uyduramayan ve düzen için tehdit oluşturabilecek Alfalar toplumu etkileyemeyecekleri ıssız ve uzak adalara sürgüne gönderilirler.

Modern toplumla eşzamanlı olarak tel örgülerle ayrılmış uzak bölgelerde yaşayan "ilkel" toplumlar da vardır. Bu vahşiler "*ayrıbölgeler*'de uygarlığın tersi bir yaşam sürdürmektedir. Günümüz dünyasında olduğu gibi doğarak çoğalırlar, doğal olarak da aile, ilişki, kıskançlık, sevgi hastalık, mutsuzluk, sefalet gibi kavramlar yaşamlarının birer parçasıdır. Kabile toplumları gibi geleneklerine bağlı yaşamaktadırlar. İnançları uğruna kurbanlar verirler ve kendilerini kanıtlamak ya da cezalandırmak için fiziksel şiddete başvururlar.

Bernard, Lenina ile birlikte, ayrıbölge'ye yaptığı ziyaretinde, daha önce uygar toplumda (Yeni Dün-

ya'da) yaşamış, fakat bir şekilde hamile kalarak bir çocuk dünyaya getirdiğinden, ayrıbölge'ye sürülmüş bir kadın olan Linda ve onun oğlu Jackile tanışır. Kitapta adı "vahşi" olarak geçen Jack ise zaten ten rengi ve modern dünya davranışlarını ayrıbölge'de de devam ettiren annesi yüzünden insanların onları dışlaması sebebiyle ayrıbölge'de bir *'öteki'*dir.

Anne vahşi modern dünyada da öteki olmaktan kurtulamaz; uygarlığa uyum sağlamakta problemler yaşar. Kendilerini uyuşturmaları, hiçbir şekilde sorgulamamaları, herkesin herkese ait olması felsefesine bağlı olarak; gelişigüzel kurulan ilişkileri yansıtan filmler, aslında o sistemde gayet sıradan olan fakat vahşi için büyük ölçüde müstehcen ve yapay olan gösterimler; onun bu sistemden de nefret etmesine ve kendi kendine kapanmasına sebep olur. Modern dünyaya döndükten sonra, sürekli Soma kullanmaktan dolayı ölmekte olan annesinin yanına gittiğinde, küçük çocukların ölüme şartlandırılması adına hastane benzeri yere getirilip orada oyunlar ve pastalar eşliğinde eğlendirildiğini görmesi bardağı taşıran son damla olur ve kendini kaybeder. Delta sınıfına Soma dağıtıldığı sırada küçük çaplı bir isyan yaratır. Bu isyan sonucunda o bölgenin denetçisi olan Mustafa Mond'a götürülürler ve aralarında sistemin işleyişine, neden böyle olması gerektiğine, kısacası "Cesur Yeni Dünya"ya dair konuşmalar geçer. Bu ütopya felsefesini savunan Mustafa Mond ile insani değerlerin savunucusu John'un felsefi atışmasıdır.

Romanda en çok vurgulanmak istenen şey *"robotlaşma"* ve *"köleleşme"*dir. Ancak bu köleleşme ve

robotlaşma *1984*'teki gibi baskılarla değil sözde bir refah ve zevk pompalanarak, ahlaki değerler ve insanın doğası üzerinde oynamalar yaparak sürdürülür. Toplumsal istikrar uğruna insanlıktan çıkıp tek tip, tıpkı bir fabrika gibi bir sistem içerisinde yaşamanın mümkün olup olmadığı tartışılır. Diğer taraftan yazarın ileri görüşlülüğüyle paralel gelecekte olabilecek şeylere dair bir kehaneti veya eleştirisi olduğu da söylenebilir.

İnsanlığın sağlık sorunlarının çözüldüğü, teknolojik açıdan ilerlemiş, savaşların ve yoksulluğun yok edildiği, tüm ırkların eşit olduğu bir dünya ilk bakışta bir ütopya olarak adlandırılabilir. Ancak sevginin, aşkın, bağlılığın, dinin, sanatın, edebiyatın, felsefenin, özgür bilimin ve kültürel çeşitliliğin olmamasının yanında; insanların rastgele cinsel ilişkiye girdikleri, bebeklerin laboratuvar ortamındaki tüplerde üretildiği bir dünyanın da bütün bu iyiliklerin yanında oldukça karanlık bir tarafı olduğu açıktır.

Eserin kendi bütünlüğü içerisinde yaptığı gelecek tasvirlerinin temel amacı kırılmaz ve değişmez bir istikrardır. Bu istikrarda Henry Ford'un uygarlığa kazandırdığı seri üretim kavramından alınan ilhamla sağlanmaktadır. Bu sadece ürünlerin değil, insanlığın da seri üretimi anlamına gelmektedir, yani taşınabilir bantlarda şişelenmiş insan embriyolarının işlenerek piyasaya sürülmesi. En başından en sonuna (ilk hücre bölünmesinden ölümüne dek) yaşamları planlanmış bu insanlar fabrikaya dönüşmüş bir toplum yaşantısının içerisinde bir dişli olarak yer alırlar. Dahası bu insanlar dişli olarak süren hayatlarından

mutlu olmaya şartlandırılmış durumdadırlar. İnsanlığın temel dertleri güya yok edilmiş, çıkabilecek ufak tefek sorunlar ise yasal uyuşturucularla önlenmektedir. Bu uygar devlet, bu "Cesur Yeni Dünya" varlığını sanki sonsuza dek sürdürecek gibi görünmektedir. Herkes özdeş mutluluğa sahiptir. Çünkü toplumun en seçkin sınıfından en alt sınıfına dek herkes doğmadan önce belirlenip sınıflandırılmıştır. Toplumun ürettiği artıdeğere, topluma rağmen el koyan bir çıkar grubu söz konusu değildir. Aslında toplum sermaye sınıfı tarafından sömürülmüyor ama bu sömürünün hiç olmadığı anlamına gelmiyor. Çünkü asıl sömürülen özgürlüklerdir. Sanat ve botanik gibi kişisel mutluluk getirecek şeyler hiçbir sınıf için yoktur. Tanrı, din ve felsefe kavramı yoktur. Eskiye ait tüm bilgiler yazılar kitaplar Dokuz Yıl Savaşlarında yok edilmiştir. İnsanlar bebeklikten başlayarak ses kayıtlarıyla şartlandırılmaktadır. *"Arıza çıkaranı at, eskiyeni at, tamir etmekten, onarmaktan, yama yapmaktan kaçın, ölüm üzülecek bir şey değildir."* İnsanlar tüketime alıştırılan özgür iradeden yoksun modern köleler olarak yaşamaya mecbur bırakılmaktadırlar. İnsanın özüne uygun olduğu tartışılır bir ahlaki yozlaşma söz konusu, sistemin: *"herkes herkese aittir"*, herkes herkesle birlikte olur, dayatma söylemiyle, sevgili olmak, evlilik, aşk gibi kavramlar yoktur. Hatta bir kişiyle uzun süre görüşürseniz dikkat çeker, ayıplanır. Yaşlı insanların bile çok genç gözüktüğü, yaşlanma diye bir kavramın olmadığı bir dünyadır. İnsanlar toplu ayinlerde (partiler) toplanarak kendilerine göre ilahiler okurlar, dans ederler ve Soma

kullanarak toplu seks yaparlar. Mutluluk içinde duyguya yer olmayan zevklerle bir tutulmaktadır. Soma (uyuşturucu) kullanmanın onaylandığı bu toplumun aslında farkında olmadan kendi yarattığı düzenin kölesi olduğu açıkça görülmektedir. Bu yapıtta özgür irade kavramının, hayata eşit koşullarla başlamanın, algısı ve bilinci açık olabilmenin mümkün olmadığı bir distopik dünya tarif edilmektedir.

Toplumda bireyler ürettiklerinden ziyade tükettikleri nesneler ve değerler üzerinden tanımlanmaktadırlar. Eski olan her şeyin atılması telkin edilerek tüketim toplumu oluşturulmuştur. İnsanlar farkında olmadan sistemin kölesi durumuna getirilmişlerdir. Görünürde eğitimli ancak düşünsel yönden en düşük düzeyde faaliyetlerde bulunacak, kültürel olarak yozlaşmış bireyler yaratılmıştır. Birey topluma, her şeyin ötesinde tüketimle entegre olmuştur. Kişi kendini sınıfına ait tüketimleriyle tanımlamakta, toplum içerisindeki statüsünü de tüketimle sağlamaktadır. Toplumda bireye var oluş, mutluluk ve özgürlük, tüketmek vasıtasıyla sağlanabilecek olgular olarak sunulmuştur. Aslında bu, bir bakıma bireyin tüketim yoluyla sistemin parçası haline dönüşerek kendini de tüketmesinin yolunu açmaktadır. Bireylerin sürekli mutsuzluk ve eksiklik duygusuyla yaşadıkları, gelip geçici olmakla mükellef kimi mallara ve vücutlara sahip olarak bu duyguları giderdikleri, gerçekte gideremedikleri, yani sürekli tüketim içinde devinip durdukları ve uyuşturuculardan medet umdukları bir düzendir bu. Gerçek haz ve mutluluk olmayınca, birey ihtiyacı olmadığı halde ihtiyacı olduğuna ikna

edilir ve bunları aldığında sembolik bir tatmin yaşar. Sembolik tatmin de negatif hislerin yok olmasına yardım eder ve tüketme ihtiyacı devamlı hale gelir. Böylelikle düzen devamını sağlar.

Düşünmek ve sorgulamak, insanı insan yapan en temel özelliktir. Gelişim ve üretim, düşünmeyen ve sorgulamayan bireylere sahip toplumlarda her zaman geriye gitmeyebilir. Ülke teknolojik olarak gelişmiştir ama bireyler düşün(e)mezler, sistemi sorgulayamazlar. Bu toplumlarda yasayan çoğu insan devletin ve mekanik sistemin kurallarına uyum sağlamaktan başka bir şey yapmaz, yapamaz. Düzende işlevi neyse öyle yaşar. Çünkü düşünmemek çoğu zaman yaşamayı kolay kılar ve endişeleri azaltır. Sonunda şikâyet etmeyen bir toplum çıkar ortaya. Çocukluktan dikte ettirilir, merak etmenin, çok soru sormanın yanlışları. Birey doğuştan itibaren kendisi için kurgulanmış hayatı yaşar, sorgulamadıkça da başka düşüncelerde hayal edemez kendini. Sonuçta duygudaşlık yapamayan bir toplum çıkar ortaya; ne gördüyse onu uygulayan bireyler.

Buraya kadar yaptığımız incelemelere ek olarak kitabın çevirmeni Edip İhsan Polat'ın düşüncelerinin de bizimle aynı doğrultuda olduğunu kitaba yazdığı önsözde yer alan değerlendirmelerinde görebiliriz.

"Yazar bu kitapta gelecekteki teknik ve bilimsel gelişimin toplum üzerindeki olası etkilerini, bunun geleneksel toplum değerleriyle çelişkisini ve getireceği sorunları romanlaştırmıştır. Bir yandan bilimsel-teknik gelişimin nimetleri sergilenmekte, öte yandan bunun insanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiden baş-

ka bir şey olmayan robotlaşma denilebilecek bir durum gözler önüne sermektedir" (s. 5).

Görüldüğü gibi, distopik eserlerin çoğu yazarının içinde yaşadığı zamandan yola çıkarak geleceğe dair endişeleri ele vermektedir, yansıtmaktadır.

1984 (George Orwell)

İktidarın tadını alanların önemli bir kısmı,
bu konumu kaybetmemek için deri değiştiren yılanlar
gibi her gün başka kimliklere bürünürler.
George Orwell

1984 yazın dünyasının en ünlü distopik (anti-kötü-karşı-kara ütopyacı) eserlerinden biridir. Orwell kitabına, 'Avrupa'daki Son Adam' adını vermek istiyordu. Daha sonra 1980 ve 1982'yi düşündü. Eserini bitirdiği 1948 yılının son iki rakamının yerlerini değiştirerek '1984'te karar kıldı.

Başlığın hemen altında yer alan küçük alıntı aslında tüm romanı özetler niteliktedir. Barış Bakanlığı savaşın, Gerçek Bakanlığı yalanların, Sevgi Bakanlığı işkencenin, Varlık Bakanlığı yokluğun bakanlığıdır. Tersyüz edilmiş işlevleriyle bu bakanlıklar insanları iktidarın istediği gibi kontrol altında tutmaktadır. Böyle bir düzende yaşayan herkes denetim altında olduğundan özgürlükten söz etmek mümkün değildir. Okyanusya'daki özgürlük de aşağıdaki alıntıda dile getirildiği gibidir.

"Sonunda parti iki kere ikinin beş ettiğini söyler, siz de buna inanmak zorunda kalırsınız" (s. 105).

1984'te dünya üç büyük devlete bölünmüştür: Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya. Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika'yı, Britanya'yı, Avustralya'yı ve Güney Afrika'yı içine alır. Avrasya, Avrupa ve As-

ya'nın Portekiz'den Bering Boğazı'na kadar uzanan kısımlarından meydana gelir. Doğu Asya ise Çin, Çin'in güneyindeki ülkeler, Japonya, Mançurya, Moğolistan ve Tibet'i kapsar. Ayrıca, adı geçen üç büyük devletin ele geçirmeye çalıştığı Ortadoğu, Orta Afrika ve Güney Hindistan'ı içine alan ara bölgeler vardır. Dünya nüfusunun beşte birini oluşturan ara bölgeler, üç devlet arasında sürekli el değiştirir. Ara bölgelerde yaşayan halklar, elden ele geçirilen köleler durumundadır. Bu devletlerin hepsi birbirleriyle sürekli savaş halinde bulunmaktadır.

Roman bu devletlerden Okyanusya'da geçer. Okyanusya'nın düşmanı ve müttefiki değişirse, tarih de hemen bu güncel gerçeğe göre yeniden değiştirilmekte ve yeniden yazılmaktadır.

"Bir zamanlar dünyanın güneşin çevresinde döndüğüne inanmak nasıl delilik belirtisi olarak görüldüyse, şimdi de geçmişin değiştirilemeyeceğine inanmak delilik belirtisi olarak kabul ediliyordu. (...) İki kere ikinin dört ettiğini nereden biliyorduk ki? Yerçekimi diye bir şey olduğunu nereden biliyorduk ki? Geçmişin değiştirilemez olduğunu nereden biliyorduk ki? Madem geçmiş de, dış dünya da yalnızca zihinlerdeydi, madem zihin de denetlenebiliyordu, söylenecek ne kalıyordu geriye?" (s. 106).

Parti geçmişi denetim altında tutabilmek için geçmişteki tüm belgeleri partinin gereksinimlerine göre yeniden yazarak geçmişle çelişkiye düşmeyi engeller.

"Geçmişi denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar; şimdiyi denetim altında tutan, geçmişi de denetim altında tutar" (s. 59).

Romanın geçtiği ülkede bulunan, siyasetle pek de bağdaşmayan 'Gerçek Bakanlığı' ve bakanlığın küçük odasında yer alan üç borunun birinden eski gazetelerin düzeltilmesi gereken sayıları, diğerinden nelerin düzeltileceğine dair mesajlar gelmektedir. Sonuncusundan ise kâğıtlar yakılmak üzere çöpe atılmaktadır. Örneğin, *Times* gazetesinden gelen eski bir sayıda düzeltmeler yapıldıktan sonra yeniden basılıp arşivlenir, eski sayı ise yok edilir.

"Odacığın duvarlarında üç boru ağzı vardı. Söyleyaz'ın sağında, yazılı mesajların geldiği küçük bir basınçlı boru; solunda, gazetelerin geldiği daha kalın bir basınçlı boru; yan duvarda ise, Winston'ın kolayca uzanabileceği bir yerde, tel kafesle kaplı düz ve uzun bir yarık. Bu sonuncusu çöpe atılacak kâğıtlar içindi. Nedense ***bellek delikleri*** *deniyordu bunlara. Yok edilmesi gerektiği bilinen bir belge, dahası yerde göze çarpan bir kâğıt parçası varsa, hiç düşünmeden en yakın bellek deliğinin kapağını kaldırıp içine atıyordunuz; belge ya da kâğıt parçası sıcak hava akımına kapılarak binanın gizli bir köşesindeki dev fırınları boyluyordu"* (s.62).

Geçmişi güncelleme gibi gösterilen bu işlem ile bir yandan Parti'nin öngörülerinin doğruluğu belgelerle halka inandırılmaya çalışılırken, diğer yandan günün gereksinimleriyle çelişen bütün haber ve görüşler kayıtlardan silinir. Böylece tarihteki gerçekler yok edilerek bir tür bellek yitimi sağlanmış olur.

"Basınçlı boruların gittiği görünmez labirentte neler olduğunu bilmiyordu, ama sonuçta ne olduğunu biliyordu. 'Times'ın belirli bir sayısında gerekli görülen tüm düzeltmeler bir araya getirilip harman edilir edilmez, o sayı yeniden basılıyor, asıl nüsha yok ediliyor ve arşive onun yerine düzeltilmiş nüsha konuyordu. Bu sürekli değiştirme işlemi yalnızca gazeteler için değil, kitaplar, süreli yayınlar, broşürler, posterler, kitapçıklar, filmler, ses bantları, karikatürler, fotoğraflar, siyasal ya da ideolojik bakımdan önem taşıyabilecek her türlü kitap ve belge için gerekliydi, Geçmiş, günü gününe, neredeyse dakikası dakikasına güncelleniyordu. Böylelikle, Parti'nin tüm öngörülerinin ne kadar doğru olduğu belgeleriyle kanıtlanmış oluyor; günün gereksinimleriyle çelişen tüm haber ve görüşler kayıtlardan siliniyordu. Tüm tarih, gerektikçe sık sık kazınan ve yeniden yazılan bir ***palimpseste*** *dönüşmüştü"* (s. 64).

Okyanusya'da insanlar devamlı olarak devlet ve devlete egemen olan Parti tarafından izlenmektedir. Her yerde çift taraflı görüntü veren Tele Ekranlar vardır. Bunlar hem yayın yapar hem de bulundukları yerdeki ses ve görüntüleri merkeze taşır. Hiç kimse, hiçbir zaman bunların denetim alanının dışına çıkamaz!

"Tele Ekran kalp atışlarınızı bile saptayabilecek kadar duyarlıydı" (s. 104).

İnsanların düşünceleri ise 'Yenisöylem' diliyle biçimlendirilmektedir. Çünkü bu dil bireyleri sadece partinin istediği biçimde düşünmeye ve düşüncelerini de bu biçimde ifade etmeye koşullandırmaktadır.

Ayrıca bir 'Düşünce Polisi' de kurulmuştur. Devletin ya da devleti denetleyen Parti'nin belirlediği düşüncelerin dışına çıkanlar, mevcut düzeni sorgulamaya çalışanlar bu Polis tarafından izlenirler, yakalanırlar ve işkenceden geçirilerek beyinleri yıkanır, düzeltilir. Parti görüşlerinin, devlet düzeninin egemenliği 'çiftdüşün' yöntemiyle sağlanır: İnsanların düşünceleri ve yaşamları sadece 'yenisöylem' diliyle değil, 'çiftdüşün' sistemiyle de biçimlendirilir. 'Çiftdüşün' düzenini kuran ve işleten egemen partinin sloganları şunlardır: ***Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Cahillik güçtür.***

Buna benzer bir bellek yitimi bu çalışmamızın içinde yer alacak, Türk edebiyatında Oya Baydar'ın *Çöplüğün Generali* romanında da görülecektir. Şebeke suyuna karıştırılan ilaçla İstanbul'da yaşanan bir deprem, geçmişte yaşanan acılar unutturularak insanların adeta üç maymunu (görmedim, duymadım, bilmiyorum) oynamaları sağlanmaktadır.

1984 romanında da bütün belgeler yok edildikten sonra geriye kalan yalnızca insan belleğidir ki o da 101 No'lu odadaki işlemlerle insan belleğinden silinerek toplumsal bellek kaybı sağlanmış olacaktır. Böylece tarih ve geçmiş Parti'nin istediği şekle uydurulmuş olacaktır.

Bir ülkede 'Düşünce Polisi' olduğuna göre 'düşünce suçu' da olacaktır. Günlük tutmanın bile tehlikeli bir suç sayıldığı ülkede nelerin düşünce suçuna girdiğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Duvarlarda asılı posterlerden bakan yüz 'Büyük Birader'in yüzüdür ama o da yeterli gelmemiştir ki her eve yerleşti-

rilmiş Tele Ekranlardan hem yayın yapılır hem de konuşmalar kaydedilir. Bu ekranlar sayesinde evlerde yaşayan insanlar hem izlenebilir hem de dinlenebilir ama insanların bunun ne zaman yapıldığını anlamaları mümkün değildir. Düşünce polisi şüphelendiği kişileri izlemekle yükümlüdür. İnsanlar ise her an dinlenebileceklerinin ya da izlenebileceklerinin farkındalığıyla yaşamak zorundadırlar. İnsanların izlenip denetlenmesinden öte düşünceleri de denetlenmekte ve suç teşkil eden düşünceler varsa işkenceyle yok edilip değiştirilmektedir.

"Herkesin ortasında ya da Tele Ekranın görüş alanı içindeyken düşüncelerinizi başıboş bırakmak çok tehlikeliydi. En ufak bir şey sizi ele verebilirdi. Sürekli gözünüzün seğirmesi, farkında olmadan yüzünüzün kaygılı bir anlatıma bürünmesi, kendi kendinize söylenip durmanız, olağandışılık belirtisi gösteren ya da bir şeyler gizlediğiniz izlenimi uyandıran herhangi bir şey. Kaldı ki, yüzünüzde belirecek uygunsuz bir anlatım bile (örneğin, bir zafer açıklanırken inanmamış görünmek) cezayı gerektiren bir suçtu. 'Yenisöylem'de bu suç için bir sözcük bile vardı: Yüzsuçu diyorlardı" (s. 87).

Yukarıdaki alıntı söz konusu 'yüzsuçu' yakın tarihteki bir olaya son derece benzemektedir. 2012 yılında Kuzey Kore Eski Devlet Başkanı Kim Jong İl'in ölümünden sonra, bu eski diktatörün ölümüne ağlamayanlara çalışma kamplarında altı ay ücretsiz çalışma cezası verileceği tehdidiyle ülke halkının dizlerine vurarak, hatta yerlere yatarak ağlamalarını, dövünmelerini televizyonlarda şaşkınlıkla izlemiştik.

Kuzey Kore'de eski diktatörün ölümüne ağlamayanlardan tespit edilenler 'Halk Mahkemeleri'nde yargılanmış, yas törenine katılmayanlar için de vur emri de verilmiştir. Diktatörlükle yönetilen ülkelerde yaşananların benzerliği bu olayla daha net olarak görülmektedir.

Okyanusya toplumunun büyük çoğunluğu, baskıcı düzene karşı ilgisizdir, Büyük Birader'in acımasız diktatörlüğü altında hiç tepki göstermeden yaşarlar. Romanın başkahramanı Winston Smith, içinde bulunduğu ortama uyumsuz, yalnız bir kişidir. Akıldışı bulduğu baskı düzenine muhalefet etmeye, Büyük Birader'e meydan okumaya çalışır. Olay Winston'un antika eşyalar satan bir dükkândan bir defter ve mürekkepli kalem almasıyla başlar. Bu özel defteri günlük yapmaya karar verir. 'Tele Ekran'dan görülmeyecek şekilde saklandıktan sonra günlüğünü yazmaya başlar ve artık o düşüncelerini yazmaya cesaret edebilmiş bir düşünce suçlusudur. Suçu "Ağabey/Büyük Birader" diye biri olmadığını, devleti yönetenlerin tarihle oynadıklarını, insanların kandırıldığını düşünmesidir. Bu düşüncelerini doğrulayacak kaynak, ona inanacak kişi arayışına girer. Direnişine Julia da destek olur. 'Doğruluk Bakanlığı'nda çalışan 'Anti-Sex' adlı örgütün üyesi olan Julia ve devletin önemli adamlarından olan O'Brien'in da kendisiyle aynı düşünceleri paylaştıklarını düşünür. Kısa bir süre içinde de bu düşüncelerini doğrulayan üç adet kâğıt eline geçer. Birini Julia gizlice avucuna sıkıştırmıştır ve içinde 'Seni Seviyorum' yazmaktadır. Julia da artık düşünce suçlusudur çünkü birini sev-

miştir. Julia ile birlikte 'Düşünce Polisi'nin olmadığı gizli yerlere giderler ve Winston'un uzun seneler önce ayrıldığı ama resmiyette eşi olan kadını aldatırlar. Bu gizli buluşmalarında hatırladıkları geçmişlerini paylaşarak kendilerince mutlu olurlar. İkinci kâğıdı ise O'Brien, 'Yeni Konuş' için yapılacak sözlüğe katkıda bulunmasını bahane ederek 'Tele Ekran'ın gözü önünde ona vermiştir ve içinde O'Brien'in adresi yazmaktadır. O'Brien'in evine Julia ile beraber gittiklerinde, O'Brien, Winston ve Julia'ya yemin ettirir ve birkaç gün içinde onlara bir kitap ulaştıracağını, bu kitabı okuduklarında merak ettikleri şeylerin cevabına ulaşacaklarını söyler. Üçüncü kâğıt ise ona yapması gerekenleri anlatan borudan düşer. Bu kâğıt zaman içinde borunun içinde sıkışmış, tarihin değiştirildiğinin kanıtı olan bir fotoğraftır. Fakat Winston bu fotoğrafın kıymetini tam olarak anlayamadan tarihin yok edildiği ateşe atar.

"Geçmiş silinmekle kalmıyor, silindiği de unutuluyor, sonunda yalan gerçek olup çıkıyordu" (s. 100).

Winston kendindeki değişimi iş arkadaşları ve komşularından saklamak, kitabı okumak ve Julia ile daha rahat birlikte olabilmek için, günlüğünü satın aldığı dükkânın üst katını kiralar. Burası Büyük Birader'in çalışanlarına verdiği dairelerden çok farklıdır. Eski tarzda döşenmiştir ve odada 'Tele Ekran' yoktur! Onlar için 'Tele Ekran'ın olmaması çok büyük bir avantajdır. 'Tele Ekran' hem alıcı hem verici olarak kullanılan bir alettir ve düşünce suçlularını yakalamakta kullanılmaktadır. Julia ile buluştuklarında, Julia elinde gerçek çikolata, gerçek ekmek vb. ve sa-

dece sokak kadınlarının kullandıkları adi birkaç makyaj malzemesiyle gelir. Bunlar ikisinin de sadece adlarını duydukları ama gerçeğini görmedikleri şeylerdir. Çünkü onların yaşadığı zaman diliminde her şey yapaydır. Bu gizli kiralık odada kitabı okuyarak devletin yapısını anlamaya başlarlar. Birlikte düzene karşı gelirler. Kendilerine yeni bir yaşam kurmak isterler. Fakat bir süre sonra yakalanırlar. Kiraladıkları odanın sahibi olan antikacı da bir 'Düşünce Polisi'dir, Winston ve Julia'yı ele veren de odur. Akıl almaz işkenceler görürler. İşkencelere dayanamazlar ve birbirlerine ihanet ederler. Romandaki dokunaklı şarkının sözleri bu ihaneti şöyle tanımlar.

"Kestane ağacının altında / Sen beni sattın, ben de seni" (s. 236).

Okyanusya nüfusunun yüzde seksen beşini oluşturan proleterler 'aptallar ordusu' olarak nitelendirilir. Proleterlerin korkulacak bir yanı yoktur. Kendi hallerine bırakılırsa, kuşaklar, yüzyıllar boyu, çalışırlar, ürerler ve ölürler. İçlerinde başkaldırı için bir itki oluşması şöyle dursun, yaşadıkları dünyanın bundan daha farklı olabileceğini kavrama gücünden de yoksundurlar. O'Brien işkence esnasında Winston'a Proleterlerin güçsüz hayvanlara benzediğini ve asla başkaldıramayacaklarını söyler. Kuşku bile duyulmaz onlardan. Parti sloganında dendiği gibi:

"Proleterler ve hayvanlar özgürdür" (s. 97).

Sömürge halkları için yargı daha da katıdır. Onların varlığı ya da yokluğunun hiçbir kıymeti yoktur.

"Eğer onlar olmasalardı, dünya toplumlarının yapısı ve ayakta durma biçimleri bugünkünden farklı olmazdı" (s. 153).

"Sürekli el değiştiren ekvator ülkelerindeki kölelerse, bu yapının sürekli ya da gerekli bir parçası değildirler" (s. 170).

Sömürge halkları birhiç sayılırlar; onlar elden ele geçmek zorunda olan basit kölelerdir.

Okyanusya'da aşka, sevgiye yer yoktur. Bu duygular ve eylemler, vatandaşları "Büyük Birader"in tayin ettiği amaçlardan saptırır. İnsanların görevi bedensel arzu duymadıkları, ülke çıkarlarına uygun hareket etmeyi ilke edinmiş biriyle evlenmek ve onunla görev icabı, zevk almadan çoğalmaktır.

Zaman zaman Okyanusya'nın düşmanı ve müttefiki değişmekte, tarih de hemen bu güncel gerçeğe göre yeniden değiştirilmekte ve yeniden yazıldığı belirtilmişti. *1984* romanında savaşın iktidar tarafından nasıl yansıtıldığı konusunda çarpıcı bir saptama yer alır. Buna göre:

"Savaş tüm zalimliğiyle evrensel boyutlarda süregelmektedir; ırza geçme, yağma, çocukları katletme, koca ülke nüfuslarının köle durumuna düşmesi, tutsakların kaynar suya atılması ya da diri diri gömülmesine dek varan dehşetler olağan sayılmaktadır. Eğer bunlar düşman ülke değil de okyanusya tarafından yapılıyorsa övgüye değer bulunur" (s. 151).

Okyanusya'da sanat tehlikeli görülmektedir. Bilim ve teknolojinin amacı ise şöyle belirtilir: *"Partinin çözmeye çalıştığı iki büyük sorun var. Birincisi, bir insanın ne düşündüğünü açığa çıkarmak ve bunu kişi*

istemediği halde yapabilmek; diğeri, önceden haber vermeden, birkaç saniye içinde yüz milyonlarca insanı öldürebilmek. Eğer bilimsel araştırma diye bir şey hâlâ sürüyorsa, konusu ve amacı yalnızca budur" (s. 224).

Birçok toplumda yöneticiler, yönettikleri insanlar için neyin iyi neyin kötü olduğunu onlardan daha iyi bildiklerini söylerler. Bu nedenle gerektiğinde ikiyüzlülük yaparlar. Oysa Okyanusya'da Parti sadece iktidar hırsı için iktidardadır. Romandaki Düşünce Polisi'nin üst yöneticilerinden O'Brien bu durumu şöyle açıklar:

"Parti, iktidarda olmayı yalnızca kendi çıkarı için istiyor. Başkalarının iyiliği bizim umurumuzda değil, bizi ilgilendiren yalnızca iktidardır. Sevet, lüks, uzun yaşamak ya da mutluluk değil, yalnızca iktidar salt iktidar" (s. 298).

Okyanusya'da insanlar devamlı olarak devlet, yani devlete egemen olan Parti tarafından izlenmektedir. Bütün yurttaşlar "Tele Ekran" adı verilen alet yardımıyla izlenir. Tele Ekran hem verici hem alıcı işlevini görüyor, aynı anda hem yayın hem kayıt yapabiliyordu. Düşünce Polisi, bu alet sayesinde herkesin ne dediğini ve ne yaptığını sürekli izleyebilirdi. Her yerde çift taraflı görüntü veren Tele Ekranlar vardır. Hiç kimse hiçbir zaman bunların denetim alanının dışına çıkamaz.

"Eskiden, egemen sınıflara liberal düşünceler bulaştığı için, bunlar ortadaki sorunlarla uğraşırlar, yönettikleri sınıfın düşündükleriyle pek ilgilenmezlerdi. (...) Ayrıca, eski hükümetlerden hiçbirinin, yönettikleri

kişileri sürekli denetim altında bulundurma olanakları yoktu" (s. 167).

"Yeni egemen sınıfın üyeleri hem özgürlükçü düşüncelere uzak oldukları, hem de televizör'ün sağladığı olanaklardan yararlandıkları için, baskı ve denetimi sürekli hale getirebilmişlerdi. (...) Her yurttaşın ya da en azından gözetlenmesi gerekecek kadar önemli herkesin, hiç aralıksız polis denetimi ve başka iletişim yolları bulunmadığından, sürekli bir resmi propaganda bombardımanı altında tutulabilmesi olası kılındı. Böylece, tarihte ilk kez herkesin devletin isteklerine boyun eğmesi ve her konuda düşünsel bir birliğin oluşması sağlandı" (s. 167-168).

İnsanların düşünceleri ise "Yenisöylem" diliyle biçimlendirilmektedir. Romanda Okyanusya'nın baskıcı düzeni, kendisine karşı muhalefetin gelişmesini kökten önlemek üzere "düşüncenin tüm biçimlerini olanaksız kılmayı" amaçlayan yeni bir dil geliştirir. Yenikonuş/yenisöylem adı verilen bu dilde herkesin bildiği kavramlar tam tersi bir anlama bürünür, örneğin savaş barış, özgürlük kölelik, bilgisizlik kuvvet anlamına gelir. Çünkü bu dil bireyleri sadece Parti'nin istediği biçimde düşünmeye ve düşüncelerini de bu doğrultuda ifade etmeye yöneltmektedir. Yenisöylem dili, sonunda, konuşulan dilin yerini tamamen alacaktı. Dilin sözcük dağarcığı genişlemez daralır, her anlamda dilin sahip olduğu hazine genişlemek yerine daralmaktadır. Dildeki sakıncalı sözcükler, kavramlar düzenli olarak dilden atılır, Yenisöylem sözlüğünden çıkarılır. Sadece o da değil,

gereksiz görülen sözcükler de dilden atılır. Var olanlar yeniden düzenlenir, kısaltılır.

Zaten ayrıca bir "Düşünce Polisi" de kurulmuştur. Devletin ya da devleti denetleyen Parti'nin belirlediği düşüncelerin dışına çıkanlar, mevcut düzeni sorgulamaya çalışanlar bu Polis tarafından izlenir, yakalanır ve işkenceden geçirilerek beyinleri yıkanır, "düzeltilir". Baskı ve işkenceden sorumlu bakanlığın adı Sevgi Bakanlığı, savaştan sorumlu bakanlığın adı Barış Bakanlığı'dır. Eserin en önemli noktası düşünce özgürlüğünün yasak olması üzerinedir. Totaliter bir partinin yönetiminde korku ve beyin yıkamayla halk sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. En büyük kontrol mekanizmasını ise halkın sürekli gözetlenmesini sağlayan Tele Ekranlar ve mikrofonlar oluşturmaktadır. İşte, evde, sokakta... "Yenikonuş"ta (konuşma sözlüğü) yer almayan kelimeleri düşünmek, söylemek kesinlikle yasaktır. Halkın özel yaşamı adı altında bir durum söz konusu değildir. "Ağabey Seni Gözetliyor" posterleri her yerde asılıdır, bunun yanı sıra düşünce suçlularına karşı kontrol merci olan "Düşünce Polisi" aktif olarak korku salmaktadır.

Devlet düzeninin egemenliği "çiftdüşün" yöntemiyle sağlanır: Yani insanların tüm düşünceleri ve yaşamları sadece "yenisöylem" diliyle değil, "çiftdüşün" sistemiyle de biçimlendirilir". Gerçekliğin denetim altında tutulabilmesi için bellekten ve geçmişten yoksun bir toplumun yaratılması büyük önem taşır. İktidar, kitlelere sürekli hükmedebilmek için, Eskisöylem'de "gerçeklik denetimi", Yenisöylem'de "çift-

düşün" denen bir işlem geliştirmiştir: Hem bilmek hem de bilmemek, bir yandan ustaca uydurulmuş yalanlar söylerken bir yandan da tüm gerçeğin ayırdında olmak, çeliştiklerini bilerek ve her ikisine de inanarak birbirini çürüten iki görüşü aynı anda savunmak, mantığa karşı mantığı kullanmak, ahlaka sahip çıktığını söylerken ahlakı yadsımak, hem demokrasinin olanaksızlığına hem de Parti'nin demokrasinin koruyucusu olduğuna inanmak; unutulması gerekeni unutmak, gerekli olur olmaz yeniden anımsamak, sonra birden yeniden unutuvermek; en önemlisi de aynı işlemi işlemin kendisine de uygulamak...

Kendi belleğimiz dışında hiçbir kayıt kalmayınca, en belirgin gerçeği bile nasıl kanıtlanabilir? Belleğinizde kalanlar ve bildikleriniz de 101 Numaralı Oda'daki işkencelerle yok edilecek, tüm bunların sonucunda toplumun ve bireyin belleğinden geriye hiçbir şey kalmayacak, tarih ve geçmiş Parti'nin istemine uygun bir biçime bürünecektir. Ne yargılama olur ne de bir tutuklama raporu tutulur. Düşünce suçlusu ortadan kayaboluverir. Hukuk işlemez. Böyle bir düzende gözetim mekanizmaları, zorlama, işkence ya da sansür aracılığıyla sorgulayamayan, karar verebilme ve hareket edebilme alanı, yani özgürlüğü olmayan kuklalar olursunuz.

Yasama-yürütme-yargı erklerine sahip totaliter bir iktidar, toplumun büyük bir kesimi tarafından demokratik yollarla gelen bir kurtarıcı olarak görülüyorsa; insanlara nasıl düşünecekleri, nasıl davranacakları egemen güçler tarafından zorla dikte ettiri-

liyorsa; iktidarın isteğine uymayan vatandaşların belli bir kısmı çeşitli yollarla baskıya uğratılıyorsa; ekonomi devlet gücü kullanılarak belli bir kesimin emrine verilmişse; medya tek sesli hale getirilmeye çalışılıyor, farklı seslere sürekli sansür uygulanıyorsa; iktidar aleyhine her düşünce, her hareket darbecilikle, teröristlikle suçlanarak sindirilmeye çalışılıyorsa; demokratik hak ve özgürlüğün varlığından söz edilemez ve totaliter bir devletle karşı karşıyasınız demektir.

1984 ayrıntılı kurgusuyla roman başkişisi Winston'ın Avrupa'nın gerçekten yaşayan son adamıyken bir yaşayan ölüye dönüşmesi hikâyesidir. Acıdır ki Winston gibi yaşayan ölülerden gerçek yaşamda çoktur. Fakat toplumun algısı onları gerçek suçlu olarak görmesi için sürekli programlanmaktadır. Gerçekliğin algısının ve tarih olgusunun iktidar tarafından kontrol edilişi, özgürlüklerin sudan bahanelerle bireyden birer birer alınışı, günümüzde de birçok ülkede kapsamlı bir şekilde devlet kurumları tarafından, özellikle medya üzerinden oldukça etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Romanı günümüz dünyasıyla karşılaştırdığımızda gördüğümüz benzerlikler, insanları yaşadıkları dünyayı sorgulamaya yönlendirebilir. Distopyaların bu tür uyarıcı misyonları var mıdır? Bu çalışmada cevabını aradığımız sorulardan biri de budur. Eric Fromm'un, bu romanla ilgili yorumu bu konuda bize ışık tutacak niteliktedir.

"George Orwell'in 1984'ü, bir ruh halinin dile getirilmesi ve bir uyarıdır. Dile getirilen ruh hali, insanoğlunun geleceğine ilişkin handiyse bir umarsızlık, uyarı

ise, tarihin akışı değişmediği sürece dünyanın dört bir yanındaki insanların en insani niteliklerini yitirecekleri, ruhsuz otomatlara dönüşecekleri, üstelik bunun farkına bile varmayacaklarıdır.(...) Orwell, öteki olumsuz ütopyaların yazarları gibi, bir felaket kâhini değildir. Bizi uyarmak ve uyandırmak ister. Hâlâ umudu vardır; ama Batı toplumunun daha önceki evrelerindeki ütopyaların yazarlarının tersine, umarsız bir umuttur bu. 1984, bize, bu umudun ancak, bugün tüm insanların karşı karşıya oldukları tehlikenin bireyselliği, aşkı, eleştirel düşünceyi tümden yitireceği gibi (...) bunun ayırdına bile varamayacak bir otomatlar toplumu olup çıkma tehlikesinin farkına vararak kavranabileceğini öğretir. Orwell'ın bu yapıtı gibi kitaplar güçlü birer uyarıdır; okuyucu, 1984'ü yüzeysel bir biçimde Stalinci barbarlığın bir başka tanımlaması olarak yorumlamakla yetinir ve bizi de (Batı'yı) kastettiğini görmezse çok yazık olur" (George Orwell, *1984;* Signet Classics, 1977, 'Arterword'; Eric Fromm, "Sonsöz", s. 313, 325-326).

Farklı düşünceler kaybolmaya mahkûmdu. En ağır suç, düşünce suçuydu. Winston Smith, Gerçek Bakanlığı'nda tarih değiştirme biriminde çalışıyordu. Winston Smith düzenin içinde boğulmuş, Gerçek/ Doğruluk Bakanlığı'nda çalışan, görevi eski verileri silip tarih değiştirmek olan önemsiz bir memurdu. Korkusundan dışarıya karşı sadık bir partili gibi görünse de aslında düşünce polisinin takibinden kaçıyordu. Buna rağmen Smith tutuklandı, işkence gördü ve aşağılandı. Bütün Parti karşıtları gibi bilincini temizlemesi istendi. Birey olarak kendi varlık bilinci

kalmayıncaya dek içi boşaltıldı, belleği yeniden yazıldı, duyguları, düşünceleri, istekleri yaşama dair ona keyif verebilecek her şeyden bir daha keyif alamaz hale getirildi ve ancak bir bitki gibi tepkisiz olup insanlığını kaybedince dışarı bırakıldı. Böylece Parti, Winston'u tepki gösteremeyecek, zavallı bir insan, hatta mahlükat haline getirmiş oldu.

Bu romanda olduğu gibi distopik yazarların birçoğu totaliter devletlerde insanların otomatlar toplumu haline getirilebileceğini göstererek uyarıcı bir misyon üstlenmektedir. Bu tür romanları gerçek bir ülkeden yola çıkarak yazmak, totaliter devletlerde yaşayan yazarlar için riskli bir durum olduğundan, yazar fantastik bir atmosferde, distopik bir dünya yaratarak yazmayı yeğler. Yazarın yarattığı dünya her ne kadar gerçeküstü gibi görünse de dikkatli ve bilinçli okuryazarın aydın çığlığını mutlaka duyacaktır.

Mülksüzler (Ursula K. Le Guin)

Bence zor zamanlar geliyor, alternatifleri olan yazarların seslerine ihtiyaç duyacağımız zamanlar. Nasıl yaşadığımızın, korkudan tutulmuş toplumumuzun ve var olmanın farklı yollarını arayan saplantılı teknolojimizin alternatiflerini görebilecek, hatta umut için gerçek zeminler hayal edebilecek yazarlara ihtiyaç duyacağımız zamanlar. Özgürlüğü hatırlayan yazarlara ihtiyacımız var. Şairlere, hayalperestlere, daha büyük bir gerçeği görebilen gerçekçilere.

Ursula K. Le Guin

(Amerikan Edebiyatına Seçkin Katkı Madalyası almasi dolayısıyla yaptığı konuşmadan alıntı)

Yazarın yukarıda sözü edilen konuşmasından yapılan başlığın altındaki alıntı, distopya türünde yazan yazarların bu türde yazma gerekçelerini oldukça net açıklamaktadır. Aslında Le Guin'in yazma arzusu, Lukacs'ın tanımladığı romancıda bulunan özelliklere benzemektedir. Georg Lukacs, *Roman Kuramı*'nda romancının yazma arzusunun parçalanmış bir dünyayı birleştirme düşüncesinden geldiğini belirtir. Lukacs'a göre romanda denge ve bütünlük önemlidir fakat Eski Yunan'ın bütünlüklü toplumu 'modernizm' tarafından parçalanmıştır. Modernizmle birlikte hayat ve öz arasındaki bağın koptuğunu fark eden yazar da bu kopukluğu gidermeye, hatta bu iki öğeyi bütünleştirmeye yönelir.

Bu kaygılardan yola çıkarak yazan Le Guin, *Mülksüzler*'i distopik bir uzamda anlatır. Ursula Le Guin anarşist dünya ile kapitalist dünyayı simgeleyen, ikiz dünyaları karşılaştırınaktadır. Urras bizim dünyamıza benzeyen kapitalist bir gezegen, Anarres ise kolektif çalışmanın ön planda olduğu, paranın, mülkiyetin ve dinin olmadığı anarşist bir gezegendir.

İki gezegen arasında uzun yıllardır hiçbir iletişim yoktur. Urras'ta kapitalist bir düzen olduğundan Anarres'tekilerin çoğu Urras hakkında hiçbir şey öğrenmek istemez, ondan korkarlar, mülkiyetçilerle iletişime geçmez istemezler. Roman başkişisi Shevek yaptığı bilimsel çalışmayı paylaşmak için Urras'a gider. Shevek yüz yetmiş yıldır Anarres'ten Urras'a giden ilk ziyaretçidir. Onu başka bir dünyadan, aradaki kuru boşluğu aşarak Urras'a getiren gereksinme, iletişim gerekinmesi, aşağıdaki alıntıda betimlenen duvarları yıkma isteğidir.

"Bir duvar vardı. Önemli görünmüyordu. Kesilmemiş taşlardan örülmüş, kabaca sıvanmıştı; erişkin biri üzerinden uzanıp bakabilir, bir çocuk bile üzerine tırmanabilirdi. Yolla kesiştiği yerde bir kapısı yoktu; orada yerin geometrisine indirgeniyordu; bir çizgiye, bir sınır düşüncesine. Ama düşünce gerçekti. Önemliydi. Yedi kuşak boyunca dünyada o duvardan daha önemli bir şey olmamıştı. Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, ikiyüzlüydü. Neyin içeride neyin dışarıda olduğu, duvarın hangi yanından baktığınıza bağlıydı" (s. 7).

Shevek, Urras'ta yalnızdır çünkü kendini sürgün etmiş bir toplumdan gelmektedir. Kendi dünyasında hep yalnız olmuş, çünkü kendini toplumundan sür-

müştür. Göçmenler bir adım atmış, o iki adım atmıştır. Kendi başınadır çünkü metafizik tehlikeyi göze almıştır. Üstelik ikisine de ait olmadığını düşündüğü iki dünyayı bir araya getirmeyi umutsuzca amaçlamıştır.

Mülksüzler'in başarısı aslında birleştirme işlevini tersine çevirmekte gizlidir. Bilim adamı Shevek, hem Anarres'te yaptığı bilimsel çalışmaları ikiz dünyadaki diğer bilim adamlarıyla paylaşmak hem de Anarres'i çevreleyen duvarı aşmak için Urras'a bir yolculuğa çıkmıştır. Yaptığı bilimsel çalışmayı Anarres'ten başka gezegenlere de tanıtmayı düşünen Shevek, kendini Urras'a da ait hissetmez.

"Halkının çalışması, kendini adaması ve bağlılığıyla kazanılmış ve sürdürülmüş bu dünyanın hiçbir nimet ve ganimetine dokunmaya hakkı yoktu. Cennet onu cennet yapanlar içindir. Oraya ait değildir" (s. 81).

Doğumundan yeni yetmeliğine kadar uzanan biyografisinden Shvek'in bir dâhi olduğunu görüyoruz. Resmi eğitimle Anarres'te Fizikçi olarak yetiştirilen Shevek'e zaman geçtikçe ülkesinin sunduğu sınırlı olanaklar yeterli gelmiyor. Faydalı bir düzende faydalı bir doğanın gerekmediğini roman boyunca hissedebiliyoruz fakat Shevek gibi bir dehanın beslenerek bilimsel ilerleme sağlaması için onu destekleyecek bilimsel kurumlar gereklidir. Gerekli materyal, laboratuar ve bilgilerini paylaşacak ortam ve insanlar bulamayan Shevek koşulları zorlamaya başlar. Kuraklık içerisinde yaratılmış eşitlikçi düzen Shevek gibi bir dehanın ilerlemesi için gerekli koşulları sağ-

layarak onu bilimsel anlamda tatmin edememektedir.

Mülksüzler'de anlatılan iki zıt dünyanın adları bir tür dil oyunudur. Anarres anarşiyi, Urras ise USA ve USSR'i çağrıştırmaktadır. *Mülksüzler* anarşist dünya ile kapitalist dünyayı kıyaslamaktadır. Yazar bu iki zıt dünya arasındaki çelişkileri gözler önüne sermek için ikisi arasında yaptığı yolculuğu anlatmaktadır.

Yıllar önce tek bir gezegende yaşayan insanlar, Anarres ve Urras adında iki farklı gezegene dağılmışlardır. Bu iki gezegen Dünya ve onun uydusu Ay gibi her gün her gece birbirini görmektedir. Aslında bu iki gezegende yaşayan insanlar önceden aynı gezegende yaşamış olduklarından, birbirlerinden çok da farklı değillerdir. Anarres ve Urras'taki insanlar nitelikleri, farklı gelenek ve dış görünüşlerine rağmen aşağı yukarı aynıdır. İki gezegen arasındaki fark başarı araçları, siyasi ve toplumsal kurumlarıdır.

Anarşizm, baskının ve otoriter devletin yerine işbirliğini, dayanışmayı, ahlakı, kolektif çalışmayı ve sevgiyi yerleştiren bir sistemdir. Anarşizmi temsil eden Anarres, çorak topraklarda kıtlık içinde yaşayan, devletsiz; hiyerarşinin yer almadığı özgür Odocuların gezegenidir. Devlet ortadan kaldırılmış, yerine eşit ve işbirliği içinde çalışan kurumlar ve federasyonlar getirilmiştir. Bireylerin farklılıklarının göz önünde bulundurulduğu, insanların korkuyla yönetilmediği bir sistem söz konusudur. Kişiler bireysel ve toplumsal ahlak duygusuyla yaşamlarını kendi kararlarıyla sürdürürler. Le Guin'in *Mülksüz-*

ler'de anlattığı anarşizmi tanımı tedhişçilik (terörizm) anlamında değildir.

"Odoculuk anarşizmdir. Sağı solu bombalamak anlamında değil: kendine hangi saygıdeğer adı verirse versin bunun adı tedhişçiliktir. Aşırı sağın sosyal-Darwinist ekonomik özgürlükçülüğü de değil; düpedüz anarşizm: eski Taocu düşüncede öngörülen, Shelley ve Kropotkin'in, Goldmann ve Goodman'ın geliştirdiği biçimiyle. Anarşizmin baş hedefi, ister kapitalist isterse sosyalist olsun, otoriter devlettir; önde gelen ahlaki ve ilkesel teması ise işbirliğidir (dayanışma, karşılıklı yardım). Tüm siyasal kuramlar içinde en idealist olan anarşizmdir; bu yüzden de bana en ilginç gelen kuramdır" (Le Guin).

Anarres, şeylerin ötesinde ve şeylerden bağımsız olan yer, Odo'nun takipçilerinin eyleme geçmesinden iki yüz yıl önce kurulmuş bir Ay kolonisidir. Anarres'te herkes devimcidir. Yönetim ve yürütme ağının adı 'Üretim ve Dağıtım Eşgüdümü' ÜDE'dir. İnsanları denetleyen, kontrol altında tutan bir yönetim yoktur.

Urras'ta her şey hiyerarşiyle belirlenirken Anarres'te aslolan üretimdir.

"Üretim işinde çalışan her türlü kişi, sendika ve federatif için düzenleyici bir sistem oluşturur. Kişileri yönetmezler, üretimi yönetirler. Anarres'tekilerin çoğu Urras hakkında bir şey öğrenmek istemiyor, ondan korkuyor ve mülkiyetçilerle herhangi bir ilişki istemiyor" (s. 71).

Urras'ta devlet vardır ve her şey devlet içindir. İnsanlar otoriteyle yönetilmeye alışkındır, başka bir dünyayı tasavvur bile edemezler. Urras'ta yöneten ve

yönetilenlerin olduğu hiyerarşik bir yapı bulunmaktadır.

Anarresliler ise merkezileşmeyi, otoriteyi sevmezler. Devrimci Odo'nun kuruluşunu görecek kadar yaşamadığı toplum için yaptığı planlardaki en önemli unsur merkezsizleştirmeydi fakat uygarlığı kentlerden koparmaya çalışmak gibi bir niyeti de yoktu. Odo bir topluluğun doğal büyüme sınırının gerekli yiyecek ve güç için hemen çevresindeki bölgeye olan bağımlılığında yattığını öne sürmesine rağmen, bütün toplulukların iletişim ve ulaşım ağlarıyla bağlanmasını, bu şekilde malların ve fikirlerin istedikleri her yere gidebilmesini, işlerin yönetiminin kolaylıkla ve hızla yapılabilmesini ve hiçbir topluluğun değişim ve alışverişten uzak kalmamasını amaçlamıştı. Bu toplumda işleyiş tepeden aşağıya doğru olmayacaktı.

"Hiçbir denetim merkezi, hiçbir başkent olmayacaktı; kendi kendini besleyen bürokrasi aygıtına ve lider, patron, devlet başkanı olmayı amaçlayan bireylerin hükmetme güdüsüne hizmet edecek hiçbir kuruluş olmayacaktı" (s. 86).

Romanda yer alan iki gezegen mülkiyet kavramı üzerinden anlatılmaktadır Urras'ın insanlarının maddeler üzerindeki sahiplik iddiası, birbirleri üzerindeki sahiplik iddiasına kadar varmaktadır. Anarres'te ise topraklar ve eşyalar üzerinde mülkiyet hakkı olmadığından insanlar üzerinde de mülkiyet hakkı yoktur. Çok eskiden Urras gezegenindeki sömürü, sınıfsal ayrımlar, güçlünün güçsüzü ezmesi, mülkiyetin getirdiği yük ve ayrımcılıklardan bıkan bazı insanlar, devrimci Odo'nun düşünceleri önderliğinde

ayaklanarak Anarres'e göç etmişlerdir. Son göçmenin de Anarres'e gelmesinden sonra gezegenin kapıları kapatılarak, Odo'nun devrimci fikirlerinden yola çıkarak yeni bir düzen kurulur. Bu düzende artık mülkiyet, para gibi kavramlara yer yoktur, zira bütün kaynaklar ortak kullanılmaktadır. Anarres'te otorite simgesi hükümet, devlet ya da bayrak söz konusu değildir. İnsanlara yapılması gereken işler İşBöl adında bir bilgisayar ve bu işleri koordine eden bir sendika tarafından dağıtılır. Anarres çoğunlukla çöllerden oluştuğu için zor iklim koşulları hüküm sürmektedir. Bu yüzden kısıtlı kaynaklar ve kuraklık en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu durumla başa çıkabilmek için tüm insanlar Anarres'teki düzenin devamı için zaman zaman bedensel güç gerektiren işler yapmak zorundadır.

Mülksüzler'de Anarres bir ütopya ülkesi olarak sunulur. Ütopyanın var olması mümkün olamayacak kadar güzel bir yeri simgelemesine karşın, romandaki ütopya ülkesi Anarres çorak, kurak, yaşama koşullarının çok zor olduğu bir yerdir. Anarres *Mülksüzler*'de tersyüz edilmiş koşullarıyla yer alan ütopik bir dünyadır. Bugüne kadar hiçbir ütopya insan varlığı için bu kadar elverişsiz koşullar içermemiştir. Bu roman bize ütopyalarda anlatılan ideal yerin, mutlaka bolluk üzerine kurulması gerekmediğini kanıtlamaktadır. Le Guin'in *Mülksüzler*'i 'ikircikli' bir ütopya olarak tanımlaması belki de bu yüzdendir.

Urras'ta ise ormanlar ve kaynakların zengin olması sayesinde daha insancıl bir iklim bulunmaktadır. Aslında ütopya olması gereken yer Urras olması-

na rağmen, yönetilme biçimi, devleti ve hiyerarşik düzeniyle kapitalizmin ezici gücünün vurgulandığı distopik bir dünyayı imlemektedir. Bu nedenle yıllar önce insanların bir kısmı, onca doğal zenginliğe karşın, mülkiyet ve sınıflar arası uçurum karşısında baskıcı bir tutumu olan otoriter devletten kaçarak Urras'tan Anarres'e göç etmişlerdir. Anarreslilere göre sahip olmak yanlış, paylaşmak doğrudur. Çünkü Odo'ya göre nerede mülkiyet varsa orada hırsızlık da vardır.

"Bir hırsız yaratmak için bir sahip yaratın; suç yaratmak istiyorsanız yasalar koyun" (s. 122).

Roman aslında iki farklı yolculuk olarak tanımlanabilir. Bu seyahatlerde olaylar eleştiri, arayış ve reddelişle birbirine bağlanmaktadır. Bir bölümde Urras anlatılırken bir sonrakinde Anarres anlatılmaktadır. Bir bölümde kapitalist bir düzen varken diğer bölümde iktidarın olmadığı anarşist bir düzen yer almaktadır. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen bölümlerin yapısı, geçmişin ve geleceğin, şimdinin birer parçası olduğunu hissettirir.

Roman başkişisi Fizikçi Shevek, Anarres'te doğmuştur. Fakat bu gezegendeki yozlaşmaları gördükçe kendine bir kaçış yolu aramaya başlar. Bağımsız ve eşitlikçi olması gereken sendikaların bile zaman geçtikçe birer otorite unsuru haline geldiğini ve Anarres'teki insanların kendilerini yüksek duvarlar içerisine hapsettiğini görünce çözüm yolu olarak tüm otoriteyi reddeden anarşizmi önerir. Fakat burada sözü edilen anarşizm terör anlamında değildir. Bas-

kıların olmadığı, kimsenin kimseyi ezmediği biz düzendir.

"Düşünceler baskı altına alınarak yok edilemez. Onlar ancak dikkate alınmayarak yok edilir. Düşünmeyi reddederek-değişmeyi reddederek. İşte bizim toplumumuzun yaptığı da bu!" (s. 144).

Mülksüzler ütopya ve distopyayı aynı romanda buluşturan, karşılaştıran bir romandır. Le Guin'in *Mülksüzler*'i ikircikli ütopya olarak nitelendirmesi, bu denli kurak bir toprak parçası olan Anarres'i bir ütopya coğrafyası olarak betimlemesinden kaynaklanıyor olabilir. Romanda yer alan iki gezegenden Anarres, iktidarın olmadığı, insanların birbirlerine üstünlük taslamadığı, sınıfsal farklılıkların olmadığı bir düzen ve bir ütopya olarak gözlemlenirken, diğer gezegen Urras kapitalist sistemle yönetildiği için kapitalizmin bütün sömürülerini gözler önüne seren bir distopyadır.

Shevek Urras'tayken okuması için getirilen gazetelere göz atarken *Thu* gazetesinin yalnızca Thu Merkez Prezidyum'unun söylenmesini istediği şeyleri yazdığını öğrenir. A-İo'da basın tümüyle özgürdür ama gazetelerin büyük bir kısmı devletin denetimindedir. A-İo'da insanlar haberleri telefaks, radyo ve televizyondan, haftalık dergilerden alırlar. Bu gazeteler hemen hemen tümüyle alt sınıflar tarafından okunur ve buralarda yazılanlar yarı cahiller tarafından, yarı cahiller için yazılmış şeylerden öte bir şey değildir. Zira kapitalist düzende toplumun aydınlanması sistemin işine gelmez. Gerçekleri okuyarak aydınlanan bireyler rejim için tehlike unsuru olarak kabul

edilmektedir. Bu nedenle basın, toplumu aydınlatmak yerine devletin dayatmasıyla, toplumu tüketime özendiren reklamlar ve eğlenceli haberlerle insanları oyalama misyonu üstlenir.

"Thu gazetesi çok daha iyi, ama yalnızca Thu Merkez Prezidyum'unun söylenmesini istediği gerçekleri yazıyor. Thu'da mutlak sansür uygulanır. Devlet her şeydir, her şey de Devlet içindir" (s. 74).

Oysa Anarres'te özel mülkiyet olmadığından insanlarda tüketim arzusu uyandırmaya da gerek yoktur. Araçlar insanların peşinde koştuğu amaçlardır. Zaten insanların bütün ihtiyaçları belli merkezlerden ücretsiz olarak temin edebilmektedir. Anerres'te kişisel şiddete yer olmayan bireysel özgürlük söz konusudur. Kapitalist bir düzen söz konusu olmadığı için de kâra dayalı bir ekonomiden ziyade ihtiyaç merkezli bir ekonomi söz konusudur. İhtiyaçlar para karşılığı giderilmez. İnsanların giyecek ve yiyeceklerini ücretsiz karşılayan merkezler vardır.

"Urras'ta azınlığın yönetimi var. Burada (Anarres) ise çoğunluğun yönetimi. Ama yine de bir yönetim! Toplumsal vicdan artık yaşayan bir şey değil, bir aygıt, bürokratlarca denetlenen bir aygıt" (s. 146).

Shevek, Anarres'te bireysel yaratıcılığı köreltenin toplum değil, Anarres'in yoksulluğu olduğunu söyler ve Anarres'in uygarlığı yaşatmaya yeterli bir gezegen olmadığını düşünür. Bu nedenle de kişisel isteklerinden kamu yararına vazgeçilmesi gerektiğini düşünür.

Bireysel yaratıcılığını geliştiremeyen Shevek mücadeleci ruhuyla anarşist cenneti keşfetmeye ve ha-

yallerinin uygulamadaki sınırlarını fark etmeye başlar. İstediklerini başarabilmek için de toplumda alabileceği rol hakkında düşünür. Ancak sağlıklı bir toplum onun istediklerini yapmasına izin verecektir. Odocu toplum isteklerini gerçekleştirmesine uygun değilse bireysel sorumluluklarını artırmak zorunda olduğunu düşünür.

Urras'a giden Shevek arayışlarını dünyaya yaymaya çalışmak ister. Fakat dünya kapitalist kâr toplumu haline gelmiştir. Shevek bu düzeni gördükten sonra Urras'ı cehennem olarak nitelendirir. Shevek'e Urras'a sığınmasını öneren Arzlı elçi ise Urras'ı üzerinde hayat olan bütün dünyalar arasında en şefkatli, en çeşnili, en güzeli ve cennete en yakın olabilecek dünya olarak tanımlar.

Shevek'in cehennem olarak gördüğü Urras'ı Keng cennet olarak görmektedir.

"Kötülüklerle, insan adaletsizliğiyle, hırsla, budalalıkla, israfla dolu olduğunu biliyorum. Ama aynı zamanda iyilikle, güzellikle, canlılıkla, başarıyla dolu. Bir dünyada ne olması gerekiyorsa var! Canlı, son derece canlı-bütün kötülüklere karşın canlı, umutlu" (s. 295).

Keng'in kendi dünyası Arz'ı anlattığı ifadeler ise adeta romanın ana teması gibidir.

"Benim dünyam, benim Arz'ım bir yıkıntı. İnsan ırkı tarafından berbat edilmiş bir gezegen. Hiçbir şey kalmayana dek çoğaldık, tıkıntık ve savaştık, sonra da öldük. Ne hırsımızı ne de şiddetimizi denetledik; uyum göstermedik. Kendimizi yok ettik. Benim dünyamda hiç orman kalmadı. Hava gri, her zaman sıcak. Yaşanabiliyor, hâlâ yaşanabiliyor ama bu dünyada olduğu

gibi değil. Burası canlı bir dünya, bir uyum. Benimki ise uyumsuzluk. Siz Odocular bir çölü seçtiniz; biz Arzlılar bir çöl yarattık" (s. 295).

Anarres artık kurucularının hayallerindeki kadar saf bir topluluk değildir ama oradaki çalışma ve üretim hâlâ kâr amaçlı değil insani bir hizmet, toplumsal bir görevdir.

Distopyacı yazarların çoğu bilimin iktidar lehine kullanılması endişelerini taşır. Bilim, günümüzde giderek iktidarın işine yarayacak şekilde tüketime özendiren aracı konumuna gelmektedir. Örneğin Plastik Cerrahi alanındaki gelişmeler genç görünümlü yaşlıların çoğalmasına katkıda bulunarak düşünmekten çok güzelliği ön planda tutan, okumaktan, düşünmek ve sorgulamaktan uzak insanların çoğalmasına katkıda bulunmaktadır. Oysa bilimin iktidarın gücünü artırdığı kadar iktidarın karşısında da ahlaki bir sorumluluğu olması gerekir. Aslında bu sorumluluk da onun hayatta kalabilmesi için gereklidir.

Mülsüzler'in sonunda ütopyacı umut yine de korunuyor; ütopyacılığın yozlaştırıcı olmayabileceği umudu...

Gökdelen (Tahsin Yücel)

İnanmak, inanmamak, bunlar çoktan kapanmış bir dönemin kavramları: artık hiç kimse hiçbir şeye inanmıyor. Olaylara işine geldiği açıdan bakıyor, ama aynı zamanda, mantık açısından baktığını sanıyor, böyle olunca a en uzlaşmaz tutumları kaynaştırmakta bir sakınca görmüyor.
***Tahsin Yücel**, Gökdelen*

Tahsin Yücel, Türk edebiyatına birçok alanda (dilbilim, Batı edebiyatından önemli eserlerin çevirisi ve yazdığı romanlar) emeği geçmiş, gerçek aydın bir yazardır. Aydın yazar olmak, yaşadığı ülkenin sorunlarına karşı vicdanının sesini dinleyerek duyarlı olabilmek, bu sorunlarla ilgili okurda farkındalık yaratabilmektir.

Distopya türünde verilmiş eserler, yazarın yaşadığı dönemdeki olumsuz durumlardan yola çıkarak bu durumların gelecekte yaratabileceği tehlikeleri anlatmaya ve okurda farkındalık yaratmaya çalıştığı kurgulardır. *Gökdelen*, Tahsin Yücel'in yaşadığı yüzyılda sezdiği tehlikelerin ne boyutlara gelebileceğine dair öngörülerini dile getirmeye çalıştığı bir romandır. Bu romanda yazar oldukça cesur davranıp Türkiye'nin gelecekte yaşayabileceği olumsuzlukları ironi yoluyla anlatmaya çalışmıştır.

Gökdelen Türk Edebiyatında distopya türünde yazılmış birkaç romandan biridir. Önceki eser ince-

lemelerinde de belirttiğimiz gibi distopya türünde yazan yazarın son derece donanımlı ve cesur olması gerekmektedir. Zira bu türdeki eserler derin siyasi, felsefi, sosyolojik eleştiriler taşımaktadır.

Tahsin Yücel de diğer distopik yazarlar gibi imgesel bir toplum inşa etmiş ve bu toplumda kurgu aracılığıyla bireyin toplum içindeki eriyişini, o güne kadar bilinmedik güçlere ve imkânlara sahip bir devletin gerçekleştirmesiyle aynı zamanda denemeye çalışmıştır. Roman 17 Şubat 2073 tarihinde başlamaktadır. Kitabın ilk basım tarihi 2006 olduğuna göre yazar bu romanı, ülkenin altmış yedi yıl sonraki durumunu öngörerek yazmıştır.

Roman başkişisi Türkiye'nin en ünlü avukatlarından olan Can Tezcan'ın, İstanbul'u tamamen gökdelenlerden oluşan, New York'a benzeyen ama ondan daha güzel ve modern bir kente dönüştürmek isteyen zengin müşterisi Temel Diker'in yasal sorunlarını çözmek üzere hazırladığı bir proje üzerine kurulmuştur. Avukat Can Tezcan'ın 'Yargının Özelleştirilmesi' projesi, yargıyı iktidarın elinden alarak, gerekçesiz olarak iki yıldır içeride olan arkadaşlarını hapisten kurtarabilmek için hazırlanmıştır.

"... 'hükümete ters düşen kişilerin varını yoğunu ellerinden alıp kendilerini içeri atıyorlar,' dedi. Ancak en ilginç sözlerini arabaya binmek üzereyken, birden geriye dönüp gözlerini yardımcısı Sabri Seren'in gözlerine dikerek söyledi: 'Her şeyi özelleştirdiklerine göre, yargıyı da özelleştirseler bari, bundan daha iyi olur, daha kötü olmaz' " (s. 26).

Devletin tekelinde bulunan yargının, gerekçesiz ya da uydurma ithamlarla birçok insanın mahkûmiyetine sebep olabilirliği muhtemeldir. Yargı istediğini, istediği gerekçeyle gözaltına alıp tutuklamaktadır. *Gökdelen,* yargının bu durumundan yola çıkarak her şeyin özelleştirildiği bir ülkede yargı da özelleştirilebilir ironisiyle kurgulanmıştır.

Temel Diker gökdelenlerden oluşan yeni İstanbul'u inşa edebilmek için göz diktiği, manzarası güzel bir evin sahibini bir türlü ikna edememektedir. Can Tezcan bu sorunu Türkiye'de yargıyı özelleştirerek çözebileceklerini iddia etmektedir. Can Tezcan'ın en yakın arkadaşları, devrimci kimliğini hâlâ korumaya çalışan Rıza Koç ve asılsız, uydurma suçlamalarla iki yıldır cezaevinde yatmakta olan Varol Korkmaz'dır. Ünlü avukat Can Tezcan, Temel Diker'e hayalini gerçekleştirmek için 'Yargının Özelleştirilmesi'ni önerirken asıl niyeti, arkadaşı Varol Korkmaz'ın özgürlüğünü sağlamaktır.

Varol Korkmaz iki yıldır asılsız suçlamalarla tutuklu olarak yargılanmaktadır, zira istediği mahkemeye istediği yargıcı atayan iktidar, ters düştüğü herkesi çok rahat içeri attırabilmektedir. Varol Korkmaz'ın iki yıldır içeride tutulmasını sağlayan mahkemenin gerekçesi de bu davanın 'başbakanın özel davası' olmasıdır.

Gökdelen 1990'lı yıllardan beri Türkiye'de uygulanmakta olan özelleştirme politikasıyla ilgili derin siyasi eleştiriler taşımaktadır.

"Hem de, biliyorsun, başımızdaki herifler bunca yıldır bu ulusun nesi varsa, hepsini özelleştirdiler, ma-

den, orman, ırmak, liman, fabrika, hastane, üniversite, ilkokul, her şeyi, her şeyi sattılar haraç mezat" (s. 44).

Özelleştirmelerle ilgili tartışmalarda bakanlıkların hatta ordunun bile özelleştirilebileceğini belirten bir ironi söz konusudur.

" Kardeşim, her şey özelleştirilmiş bu memlekette, yargı neden özelleştirilmesin ki? diyordu. Neden yargı, hatta polis örgütü, hatta ordu, hatta bakanlıklar özelleştirilmesin ki? Ülkenin tüm kaynaklarını adamlarına dağıtırken, yargıyı unuttular anlaşılan, ya da fazla önemsiz buldular" (s. 45).

Roman kişilerinden Karadenizli müteahhid Temel Diker, İstanbul'u New York'a benzer ama ondan daha da güzel bir kent haline getirmek için kentin her yerine birbirinin benzeri gökdelenler dikmektedir. Bitirdiği gökdelenlerdeki daireler peynir ekmek gibi satılmaktadır. İnsanlar gökdelenlerdeki evlerde oturmayı gökyüzüne, Tanrı'ya yakınlaşma ya da statü atlama olarak görmektedir. Yükseldikçe aşağıları ve aşağıdaki insanları küçük görmeye başlamaktadırlar. Aşağıdaki alıntı bu durumu oldukça iyi ifade etmektedir.

"Uzun sözün kısası, olanağı bulunan tüm kenterler gökdelenlere yerleşiyor, yerleştikleri katların yüksekliği oranında aşağıları ve aşagıdakileri küçük görüyor, yollarda oraya buraya seğirten insanları birer karınca olarak niteleyecekleri geliyordu; ancak, günler geçtikçe, aşağılara indikleri ve dünyaya herkesle aynı düzeyden baktıkları zamanlarda da benzerlerini gene karınca gibi görmeye başlıyor, sonra yavaş yavaş, eşleri çocukları, hatta kendileri de küçülmüş, birer ka-

rıncaya, hem de yuvasını yitirmiş, alabildiğine yalnız birer karıncaya dönüşmüş gibi bir duyguya kapılıyor, bir an önce yukarılara, gökdelenlerine dönmek istiyorlardı. Aynı biçimde, yukarıda ya da aşağıda, hiçbir engelle karşılaşmadan, hızla ilerledikleri bir sırada, bir yandan artık yolların çok geniş ve çok açık olduğunu, uzun süre aynı noktada beklemelerin çok gerilerde kaldığını düşünerek şöyle derin bir oh çekmek üzereyken, tüm varlıklarının buz gibi bir yalnızlıkla kuşatıldığını duyarak ürperiyor, ortamlarını oluşturan yükseklik ve genişlik bunalımından sıyrılmanın olanaksızlığını somutlaştırır gibi oluyordu. Öte yandan, hemen her yerde aynı yükseklik, aynı genişlik, aynı yapılar ve aynı kaldırımlarla karşılaştıklarından, ne kadar yürürlerse yürüsünler, zırhlı arabalarını ne kadar hızlı sürerlerse sürsünler, mekikleriyle ne kadar yükselebilirlerse yükselsinler, hep yerlerinde sayıyorlarmış gibi bir duyguya kapılıyor, kolay kolay da bu duygudan sıyrılamıyorlardı. Bir inişten aşağıya inmek ya da bir yokuştan yukarıya çıkmak bile bir düş olup çıkmıştı nerdeyse. Temel Diker engebeden tiksindiğinden, bunun sonucu olarak da düzlem farklılıklarını olabildiğince indirgemeye çalıştığından, gökdelenler yalnızca birbirlerini görüyorlardı" (s. 246).

Görüldüğü gibi binalar yükseldikçe insanlar yükseklik kompleksine kapılmakta, o kompleks oranında da yalnızlaşmaktadır. Hızla ilerleyen teknolojiye uygun gökdelenler yükseldikçe insanlar derin bir yalnızlığa düşmektedir. Yıl 2073, gökdelenlerde yaşayan insanlar, karayolunu kullanmadıkları için yere yakın yerlerde bulunan insanları görmedikleri gibi

varlıklarından bile haberdar değildirler. İnsanlar yükseklere çıktıkça insani özelliklerden uzaklaşarak vicdani sorumluluklarını unutmaktadırlar. Gökdelenler çoğaldıkça şehirde toprak, yeşil alan kalmamakta, tabanda yaşayan insanlar giderek yoksullaştığından bir kısmı çöpleri kurcalayarak bulduklarıyla karın doyurmakta, diğerleri ise insanlardan uzak yerlere kaçmaktadırlar. Bu yoksul kesim insanları "Yılkı Adamları" olarak adlandırılmaktadırlar. Romanda yer alan 'Yılkı Adamları' ile "Yılkı Atları" anıştırması yapılmaktadır. Günümüzde çiftçi gibi, hayvana ihtiyaç duyan fakat kışları hayvanı besleyebilecek maddi gücü olmayan kişiler bu atları kendi kendine yiyecek bulabilmeleri için doğaya salar, sıcak mevsimde hayvana ihtiyacı olduğunda yeniden yakalarlar. Bu şekilde salıverilmiş atlar doğada, hayatta kalabilmek için ehlileşmiş olmaktan çıkarak yabanileşmektedirler. Benzer koşullar nedeniyle yazar bu romanda, tabanda yaşayan insanları Yılkı Adamları olarak tanımlamaktadır.

"İnsanlar gözlerden uzak yerlere, dağlara, tepelere çekilmek zorunda kalıyor nicedir, yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuk, sürülerle, yalınayak, yarı çıplak, pislik içinde, tarih öncesinden kalma hayaletler gibi dolaşıp duruyorlar öyle, solucan, kurbağa, sıçan, çekirge, ot kabuk, yosun, daha ne bileyim, ne bulurlarsa yiyor, bir karga ölüsü için birbirlerine saldırıyorlar. Çiftliklere yaklaşmaları bile yasak, buraları insan azmanları ellerinde makineli tüfeklerle bekliyor; öldürdükleri de ölüden sayılmıyor, tıpkı dirilerinin diriden sayılmadığı gibi" (s. 113).

"Yüz Milyonluk Türkiye" sloganı yıllarca birçok politikacı tarafından kullanılmıştır. *Gökdelen* romanındaki 2073 Türkiye'sinin başbakanı Mevlüt Doğan da Yılkı Adamları'ndan söz ederken bu sloganla ilgili geçmiş yıllara bir göndermede bulunur.

"Geçenlerde bir gece uykum kaçtı, bir tarih kitabı alıp karıştırmaya başladım, geçen yüzyılın ikinci yarısında, yani yüz yıldan bile az bir zaman önce, bir sağcı partimizin başlıca sloganının 'Yüz milyonluk Türkiy' olduğunu gördüm, bir gülmedir aldı beni. Yüz milyonluk Türkiye! Düşünebiliyor musunuz? Zamanla bayağı yaklaşmışlardı bu rakama. Bizse, şu sırada ülke insan sayısını Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sayıya getirelim diye kıçımızı yırtıyoruz" (s.136).

Açlıkla boğuşan insanlar toplum dışına itilerek kaderleriyle baş başa bırakılmıştır, tıpkı Yılkı Atları gibi. Bir zamanlar Marksçıların en ateşlilerinden olan roman başkişisi Can Tezcan da paranın getirdiği güçle, gökdelendeki lüks evinde yaşamaya başladıktan sonra tabandaki ezilen insanların varlığını unutmuştur. Ünlü avukat, işine ya da gezmeye mekik adı verilen özel hava taşıtıyla giderek, toprağa yakın mesafede uçmadığından, yer seviyesinde yaşanan hiçbir şeyin farkında değildir.

Bu romanda yükselen gökdelenlerin doğaya, doğada yaşayan canlılara ne denli zarar verdiğine de değinilmektedir. Binalar yükseldikçe, kentler betonlaştıkça ekolojikdenge bozulmaktadır. Yazar bu romanda çevreci öngörülerde de bulunmaktadır.

" 'Sen hiç gökte güvercin, kırlangıç, serçe görüyor musun?'

'Görmüyorum, o kuşlar tarihe karıştı artık, kelebekler de öyle, kuşlardan karga kaldı, böceklerden de karasinek, ama insanlara anlatılması en zor şeyin gerçekler olduğunu biliyorum' " (s. 43).

2073 yılında her şey *"bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"* ilkesinden hareketle yönetilmektedir. Ülkede her meslekten insan özel eğitim kurumlarında yetişmektedir. Can Tezcan yargıyı özelleştirmeyi yeni bir devrim olarak görmektedir. Aşağıdaki alıntı da bu durumu anlatan derin siyasi bir eleştiri içermektedir.

" '... gerçekleştirilmesi durumunda büyük bir devrim olabilir.'

'Nereden esti peki?'

'Nereden essin istiyorsun ki? Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ilkesinden. Bir ülkede her şey özelleştirilmişse, hukukçusundan polisine herkes özel öğretim kurumlarında yetiştiriliyorsa, yargının hâlâ bir devlet kurumu olarak kalması açık bir tutarsızlık olmaz mı sence?'

'Bugünkü durumun nesi var ki?'

'Bugün yargı ne özel ne kamusal. Daha doğrusu, kimi zaman özel gibi görünüyor, kimi zaman kamusal. Ama daha çok özel. Her şey yönetimin, yönetimin bile değil, hükümetin başındaki adamın iki dudağı arasında. Yani kamusal görüntüsü altında özel, özelden de öte, bireysel' " (s. 59).

2073 Türkiye'sinde yasalar sürekli değiştirilmektedir. Ülke akşamdan sabaha değiştirilen yasalarla yönetilmektedir. İktidarın istekleri doğrultusunda sürekli değiştirilen yasaların gelecekte ne tür

tehlikelere gebe olduğu ve bu yasaların onları çıkaranları da bir gün vurabileceği aşağıdaki alıntıda öngörülmektedir.

"Bir ülkede akşam sabah yeni yasalar çıkarılıyorsa, yargı ve yönetim çoktan özelleştirilmiş demektir... Bir ülkede durmamacasına yasa çıkarılıyorsa, altı ay önce çıkarılmış bir yasanın yerine altı ay sonra tam karşıtı getiriliyorsa, yargı kararlarının yönetimin istediği biçimde olması için ikide bir özel mahkemeler kurulup özel yargıçlar atanıyorsa, o ülkede yalnızca yargı değil, hiçbir şey güvencede değil demektir. Yasaları çıkaranların kendileri bile güvende değil demektir" (s. 61).

" 'Yasa gecikebilir mi diyorsunuz, sayın başbakanım?'

'Hayır, yasa sorun değil, istedik mi bir günde çıkarırız. Ama önce bu işi seninle sağlam kazığa bağlamamız gerek: bana Mevlüt Doğan demişler, kendimi ve arkadaşlarımı sıkı korurum' " (s. 129).

*Gökdelen'*deki distopik düzende yargı iktidarın kontrolündedir. Her şey iktidarın başındaki insanın iki dudağı arasındadır. İktidarın çıkardığı yasalar da doğal olarak iktidarı kollayan yasalar olacaktır.

"Mevlüt Doğan bir kahkaha attı.

'Haklısın, ben biraz ileri gittim, ama yargının her zaman iktidarı kollaması gerekir bence, her zaman da öyle olmuştur' " dedi (s. 131).

Serbest ticaretin bir gün adaleti bile mal haline dönüştürebileceği endişelerini roman başkişisi şöyle dile getirmektedir:

" '... sen bu durumda adaletin de bir mal gibi satılabileceğini, dolayısıyla bir mala dönüştürüleceğini benimsemiş mi oluyorsun?'

'Şu yirmi birinci yüzyılda neler mala dönüşmedi ki?' " (s. 62).

Serbest ticaretin olduğu her dönem yeni zenginler yaratmaktadır. Yeni zenginler çoğaldıkça halk ters oranda fakirleşecektir.

"Bu ülkede en az yüz yıldan beri her iktidar kendi zenginlerini yaratmıştır"(s. 66).

Montesquieu *Kanunların Ruhu'*nda 'krallığın temel ilkesinin onur, tiranlığın temel ilkesinin korku, cumhuriyetin temel ilkesinin de erdem' olduğunu belirtmektedir. *Gökdelen'*de küreselleşmiş bir dünya söz konusudur. Dolayısıyla ülkedeki durum da globalleşmeyle birlikte değişmek zorundadır.

"Montesquieu'nün tanımı her zaman gerçeği yansıtmasa da, yani krallık yönetimi onura, cumhuriyet yönetimi erdeme sık sık boş verse de ilkeler temelde doğruydu belki ama, kim ne derse desin, dünyamız küreselleşmişti artık, her yıl bir kez güneşin çevresinde, üç yüz altmış beş kez de kendi çevresinde dönmekteydi; öyleyse bizim yaşamakta olduğumuz dönemde ne erdem, ne onur, ne korku temel ilke olabiliridi, kim kimi korkutacak, kim kimden daha erdemli, kim kimden daha onurlu olacaktı, bizim yaşamakta olduğumuz mutlu dönemde tek ölçüt nesnel ve evrensel bir değerdi artık, bu evrensel değer de paraydı" (s. 80).

*Gökdelen'*deki düzende özelleştirme sivilleştirme kavramıyla eşdeğerdi.

"Herkesin çok iyi bildiği gibi 'sivil' latince 'civicus' sözcüğünden gelirdi ve hem 'askerin ve suçlunun karşıtı olarak sivil', hem de 'uygar' anlamını taşırdı" (s. 81).

Gökdelen'de anlatılan 2073 Türkiye'sinde yargı siyasallaşmıştır. Başbakan özel mahkemeler kurdurtmakta ve bu mahkemelere yargıçları da kendisi atamaktadır. Avukat Can Tezcan da mahkemeleri iktidarın elinden kurtarabilmek için yargının özelleştirilmesini istemektedir.

"... bu mahkemeyi başbakanın özel olarak kurdurduğunu, yargıçlarını da kendisinin atadığını, dolayısıyla kendi kurduğu bir mahkemenin yargıçlarını aşağılayan bir hukukçuyla uzlaşmanın zor olduğunu bilmeniz gerekirdi. Sizin istediğiniz çözüm başbakanımız Mevlüt Doğan'ın iki dudağının arasında" (s. 100).

Romandaki 2073 Türkiye'si sahte gündemlerle avutulmaktadır. Aşağıdaki alıntıda geçmiş dönemlere gönderme yapılmıştır.

"Türkiye bir kez daha yalancı sorunlarla uyutulmak mı isteniyor?" (s. 92).

Tahsin Yücel'in *Gökdelen*'inde değişmeyen tek şey iktidarın politikasıdır. Tıpkı George Orwell'ın *1984*'ünde olduğu gibi her şey iktidarda kalmak içindir. İktidar iktidarda olmak için vardır.

"Her siyasal parti günün koşullarına göre belirli politikaları seçiyor, belirli ilkeleri savunur görünüyor, gerekli gördükçe de değiştiriyordu. Değişmeyen tek politika iktidar politikasıydı: iktidara gelen her parti, daha önce savunduğu politika ne olursa olsun, yerini aldığı partinin politikasını uyguluyor, yani aynı halk

karşıtı ilkeleri benimsiyor. Avrupa ve Amerika'nın dümen suyunda gitmeyi kutsal bir görev sayıyor, bu arada yandaşlarını zengin etmeyi birincil görev olarak benimsiyordu" (s. 94).

Özelleştirmeyle ilgili geçmiş dönemlere yönelik eleştiriye bir örnek daha verelim. Türkiye 1990'lardan itibaren birçok alanda özelleştirme politikası izlemeye başlamıştır. Günümüzde hâlâ sürmekte olan özelleştirmelerin 2073 yılında geleceği aşamaya dair öngörüler Tahsin Yücel'in *Gökdelen'*inde geçmiş yıllara yapılan aşağıdaki göndermede belirtilmiştir.

"Kendisinden önce bunca başbakan dağı, taşı, karaları, denizleri sattı da adı çıktı mı? Hem siz yargıyı satmayacaksınız ki! Özelleştireceksiniz yalnızca, arada büyük bir fark var dedi Can Tezcan" (s. 99).

*Gökdelen'*de anlatılan 2073 Türkiye'sinde, 1980 darbesinden sonra (1983) kurulan Özal hükümetiyle başlayan özelleştirmelerin tüm hızıyla devam ederek yargının özelleştirilmesine kadar varabileceği öngörülmektedir..

"Başkaları da üniversiteleri parayla satın aldılar, sonra da adlarının başına TC koydular, Türkiye'nin en büyük ve en eski üniversitesi bugün TC Şaban Kekilli Üniversitesi adını taşıyor. Her şeyin bir bedeli ve mantığı vardır. Bugünün mantığıysa, senin de, benim de benimseyemediğimiz bir mantık: anamalın mantığı: bu toplumu anamalın yönlendirdiğini benimsiyorsak, yargının da özel olmasını içimize sindirmemiz gerekir" (s. 154).

Avukat Can Tezcan'a göre küreselleşme emperyalizmin en yüksek aşamasıdır, zira küreselleşmeyle

birlikte bütün ülkelerin kaderi dünyanın en güçlü devletinin geçmektedir.

" 'Ama bu küreselleşme dedikleri şey benim öngördüğüm sonucun tam tersinin de kanıtı olabilir, dedi. Biz eski solcular daha iyi görebiliriz bunları: her şey toplumların elinden alınıp tekellere verilmekte. Özelleştirme toplumu ve bireylerini haklarından yoksun bırakırken, devletin yerini tekeller alıyor. Bu böyle giderse, tüm dünya ülkelerinin adaleti tek bir patronun elinde toplanabilir.'

Cüneyt Ender güldü. 'Bir tanrı-patronun ya da patron-tanrının' dedi" (s. 103).

Türkiye'de birçok iktidar döneminde yaşanan yasaklar 2073 Türkiye'sinde yaşam koşullarını çok daha vahim duruma getirmiştir.

" '... yaşadığınız ülkede kavramların en saygınının yasak kavramı olduğunu unutmuşa benziyorsunuz. Yasak üstüne yasak konuluyor her şeye, yasak takımları bile kurmuşlar, her yere giremiyorsun. Uçak kullanma belgen yoksa, yalnızca Tunceli'de, Bitlis'te, Sivas'ta değil, Bursa'da, Balıkesir'de, İzmir'de bile senin benim gibi insanların canları istedi mi kent dışına çıkmalarına izin vermiyorlar kolay kolay, kimi yerlere girmek kesinlikle yasak. Kentler arası karayollarının tarihe karışmış olması da bayağı kolaylaştırıyor yasakçı özgürlük tutkunlarının işini, uçaktan baktığın zaman da aşağılarda kaynaşan yılkı adamlarını pek seçemiyorsun' " (s. 116).

Gökdelen'in distopik ülkesinin başbakanı ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmesinden dolayı

Dostoyevski'nin *Karamazof Kardeşler*'in roman başkişisi Smerdiakof'a benzetilmektedir.

" 'Dostoyevski insanların dışından çok içini betimler genellikle.'

'O da tüm Rusya'dan nefret mi ediyor?' diye sordu.

'Hayır, daha doğrusu bilmiyorum, ama Türkiye'den nefret ettiği kesin.'

'Kendi ülkesinden, kendisini doğuran topraktan, tıpkı Smerdiakof gibi' dedi Gül Tezcan, kocasının koluna girdi, koltuğuna kadar getirdi onu" (s. 139).

Distopik türde yazan yazarların, yaşadıkları dönemden yola çıkarak, geleceğe dair endişelerini imgesel bir dünyada anlatarak, gelecekte yaşanabilecek tehlikeler konusunda okurda farkındalık yaratma gibi bir misyonu Tahsin Yücel'in *Gökdelen* adlı romanında da görüyoruz. Yaptığımız alıntıların gösterdiği gibi, distopik yazarların eserlerinin birçoğunda tanık olduğumuz aydın çığlığı *Gökdelen*'de de işitilebilir.

Çöplüğün Generali (Oya Baydar)

Üç maymun vebasını yenmenin tek yolunun korkuyu aşmak, düzene sorgusuz boyun eğiş karşılığında kazanılan huzur, refah ve güvenliği yitirmeyi göze alıp hastalığın üstüne gitmek, öğrendiğimiz gerçekleri herkese duyurmak, unutmanın önüne geçmek olduğunu biliyorum. Virüs ancak böyle etkisizleştirilebilir.

Oya Baydar

Bilimkurgu ve fantastik edebiyat ülkemizde hak ettiği yeri ve önemi henüz bulmuş değildir. Fantastik öğelerle kurgulanmış distopik romanların varlığı ise Türk edebiyatında çok yeni ve adeta bilimkurgu ile fantastik edebiyat arasında sıkışıp kalmıştır. Distopya, ütopik olanın karşıtı; kötü ütopya, kara ütopya olarak tanımlanmaktadır.

Distopyalarda kontrol toplumu oluşturulur. Foucault'nun belirttiği gibi insanlık disiplin toplumundan kontrol toplumuna dönüşmektedir. Disiplin toplumu, akıl hastanesi, fabrikalar, okullar ve hapishanelerle işlerlik kazanır. Toplumun düzene uyumu yönlendirici ve denetleyici bu kurumlarla sağlanır. Kontrol toplumu ise dışarıdan bir gücün dayatmasıyla değil, insanların beyinlerine aşılanan, bireyde içselleştirilen bir sistemdir. Birçok distopik yapıtta görüldüğü gibi insanlar, teknoloji aracılığıyla (TV, internet vs.) ya da ilaçla ve doğuştan oynanan genleriyle, yani dıştan bir müdahaleyle, sisteme karşı çık-

mayan mutlu insanlara dönüştürülür. Kontrol altına alınmış insanlardan oluşan bir sistemde başkaldırı da sözkonusu değildir. Böylece düzen istediği sükûneti, baskıyı sessiz sedasız sağlamış olur.

Dini, ekonomik, tarihi, felsefi, politik, bilimsel ve teknolojik ütopyalar olduğu gibi distopyalar da vardır. Biz de Oya Baydar'ın *Çöplüğün Generali* romanını politik ütopya/distopya bağlamında ele almaya çalışacağız. Politik ütopyalar, iktidarın mükemmel toplum yaratma çabasının yer aldığı ütopyalardır. Ütopyalar ulaşılması mümkün olmayan, düşlenen güzel sonlardır. Distopyalar karşı ütopya, kara ütopya olarak değerlendirildiğine göre ütopik olanın zıttı anlamına gelir; oysa distopyada ütopyaya ulaşma arzusu gizlidir. Kötü olanı göstererek mükemmel olana yönlendirmek gibi gizil bir rüyası vardır.

Distopik romanlar, güncel olayları bir öngörüyle yansıtarak var olan düzeni, sistemi, iktidarı, ekonomik yapıyı, bilimi ve teknolojiyi yanlış kullanış biçimlerini eleştirir. Bir gelecek kurgusu olarak düşünülen distopyalarda, içinde yaşadığı dönemin toplumsal olayları, bilim ve teknolojinin kötü amaçlar uğruna kullanılmasından endişe duyan yazarlar bu durumu bir gelecek öngörüsü ve fantastik ve distopik öğelerle yansıtırlar. Yazarın içinde yaşadığı düzende devam eden bu koşullarda ütopik bir bilinç yaratmak yerine sistemi eleştirerek bu sistemden kurtuluşun mümkün olmayacağı gibi bir umutsuzluk, çözümsüzlük yarattığı düşünülse de biz bu çalışmada, distopik romanların aslında okuru toplumsal gerçeklikler hak-

kında uyarıcı bir misyonu olduğunu vurgulamaya çalışacağız.

"Gördüklerini görmezden gelmek bu toplumda erdem sayılan bir alışkanlık" (s. 192).

Bu romanda kullanılan "üç maymun" metaforu toplumdaki farkındalığın yok edilmesini vurgulayarak, yeniden kazanılmasını sağlamakta önemli bir rol üstlenir. İktidarı elinde bulunduranlar bir yandan baskıyla, bir yandan da kitlelerin farkındalığını engelleyerek, iktidarlarını pekiştirerek sürdürürler.

"O gün orada ne oldu?" sorgulamasıyla başlayan roman, kitlesel farkındalığın yok edildiği bir dönemi tanımlar. Aşağıdaki alıntıda bu gerçek net olarak görülebilir.

"Kimse bilmiyor, hatırlamıyor. Olanı olmayanı, gerçeği yalanı yaymakta birbirleriyle yarışan gazetelerin, radyoların, televizyonların arşivlerinde büyük depremle ilgili -çoğu birbirini yalanlayan- haberler, hepsi aynı bilgilendirme merkezinden çıkmış fotoğraflar, video-filmler, bir de resmi açıklamalar var. Ama gerçeğe dair tek bir satır, tek bir ses, tek bir görüntü yok... Kaç kuşak geriye gidersen git, olayı çocukluğunda yaşamış olması gereken kaç yaşlıyla konuşursan konuş, kimse bir şey anlatamıyor... Akıp giden tarihten hoyratça söküp koparılmış bir zaman parçası; ya da bileni, duyanı, anlatanı kalmamış, unutulmuş bir masal" (s. 7).

Bu alıntı bir tür toplumsal bellek kaybını tanımlar. Psikolojide henüz yer almayan bu tanı üç maymun metaforuyla romanı sarar sarmalar. Yazar toplumsal bellek kaybını üç maymun vebası olarak ta-

nımlar. Zira geçmişte yaşanan önemli bir olayı, o döneme tanıklık etmiş insanların neredeyse tamamı hatırlamamaktadır. Söz konusu olay "büyük deprem" ya da kimi yaşlıların dilinde "büyük patlama" olarak dile getirilir. Roman iki dönemi anlatır; birinci bölüm büyük patlamanın yaşandığı dönem; ikinci bölüm ise yaklaşık altmış yetmiş yıl sonrasıdır ve ne yazık ki artık bu olayı hatırlayan kimse kalmamıştır. Geçmişte bu olayla ilgili bir roman yazmaya başlamış bir yazar da aniden ortadan kaybolmuştur. Romanın ikinci bölümünde uzun bir zamansal sıçrama fark edilir. Ulaşımda hava taksilerinin kullanıldığı fantastik, ütopik bir döneme geçilmiştir. Başka enerjiye gerek duymadan birkaç yıl kendi kendilerini şarj edebilen, cep telefonu olarak da kullanılabilen çok işlevli cep iletişim araçları kullanılmaktadır.

"Unutmanın ve Hatırlamanın Beyin Hücrelerindeki Diyalektik Etkileşim Süreçleri" konulu bir bildiri sunmak üzere yola çıkan bir akademisyenin yanlış bir yola girip yolunu kaybetmesiyle başlayan tuhaf olaylar zinciri, romanın sonunda olaya tanık bir kişinin ve okuduğumuz romanla aynı adı taşıyan roman taslağının bulunmasıyla olayın gizemi çözülmeye başlar. Yıllar önceki patlamada, şehrin şebeke suyuna karıştırılan maddeden etkilenmemiş sağır, dilsiz çöp toplayan çocuk, çöp konteynırından çöp toplarken patlayan bombanın etkisiyle bacağını kaybetmiş çocuktur. Çöplükte bulduğu bir General üniformasıyla gezen çocuk şehir dışında bir yerlerde gizlenmiş ve şebeke suyundan içmediği için de olayları unutmamıştır.

Distopyalar 'Nasıl'dan çok 'Niçin'i ele alır. "Niçin bu noktaya geldik? Bizi bu noktaya kim getirdi?" sorularıyla zihinlerde bulmaca oluşturmaya çalışır. İktidar mücadeleleri, ekonomik buhranlar, soğuk savaş ve hızla ilerleyen teknoloji insanları tepkisizleştirir. Kitleler, hızla değişen teknolojik ürünlerle birlikte yozlaşarak birer kapital köle olmaya sürüklenir. Bu sürüklenişte kitleler doğayı da eskitip tüketmeye başlar. Sistem insanları doğayı parçalayıp pazarlayarak tüketmeye yönlendirir. Bireysel düşünceler, dünya görüşleri ve bilgiler, neolibarelizmin işine yaramayan bütün argumanlar yok edilmeye çalışılır. Kapital, üreten ama ne ürettiğini sorgulamayan, inancı sadece iktidarın öğrettiği biçimde yaşayan, salt şekilciliğe önem veren modern köleler yaratır. Karşı durulamayan bu dünya görüşünü ele alan distopyalar, toplumlar için mutlu olan (ütopik) bir dünyanın olamayacağını saptamıştır. Eski, klasik, değerli olanın yerine teknolojik yenilikleri dayatan bir anlayışla tüketime dayalı toplumlar oluşturur. Yeni olan her şey iyi olarak kabul edilir ve hemen tüketilir. Yenisi üretilince de bir önceki yeni eski kabul edilerek atılır.

Kapitalin tahmin edemediği bir son vardır ki; insanlar bir gün onu da tüketmeye başlar. Belli bir bilince erişmiş insanlar tüketime dayalı bu durumu önlemek için çözüm yolları üretmeye çalışır. Sistem, gerçekleri görüp algılayabilen, insanları bu tehlikelere karşı uyarmaya çalışan aydınları halktan koparatarak yalnızlaştırır. Aralarına geçilmez sınırlar koyup yasaları geliştirme bahanesiyle değiştirerek topluma

yeni bir uykunun ninnisini söyler. Birey şehirle, doğayla, iktidarla birlikte yok olmaya mahkûm edilir. Distopik kurgu bu yok edilmeye karşı direnen aydının çığlığıdır.

Edebi açıdan distopya, dünden bugüne gelinen süreci ve bu sürecin zararlarını gözler önüne sererek yarının nasıl olabileceği öngörüsünü yapar. Şimdinin dünyasını; bu dünyanın toplum yapısını, ahlak düzenini, dinin toplumu kontrol etmek amacıyla bir araç olarak kullanılmasını fark ettirmeye çalışır. İnsanları hak, özgürlük, düşünce ve duygularıyla ilgili ileride bekleyen tehlikelere karşı uyarma amaçlı oluşturulmuş bir edebiyat türüdür. Ele aldığı konularla edebiyat, siyaset, ekonomi, tıp, eğitim, mimari, sanat vb. toplumun temel yapı taşlarının yavaş yavaş yerinden oynatıldığını fark ettirmeye çalışarak bunların engellenmemesi durumunda ortaya çıkabileceğini öngördüğü durumları anlatmaya çalışır.

Televizyon ve internet gibi teknolojik icatlarla uyuşturulan bireyler, eskinin toplum olma gerekliliklerini; aile, din, komşuluk, sevgi, sanat, edebiyat, eğitim, tarih gibi kavramların önemini unuturlar.

Üç maymun metaforunun romandaki işlevi de unutmayı sorgulamaktır. Roman kahramanı *"Hatırlamak, başkalarına hatırlatmaya, başkalarını uyarmaya, direnmeye yarar"* der. Yaşadığımız coğrafyada yaşanılan olaylar kanıksatılarak adeta unutturulmaya çalışılır. Yaşanılanları farkında olup dile getirmeye çalışanlar da adeta cezalandırılır. Yaşanan coğrafyadaki sorunları çözebilmek toplumun, o sorunların farkındalığıyla hareket edebilmelerine bağlıdır.

Unutmak zihnin istemsiz yaptığı bir işlemken, unutturma dışarıdan müdahaleyle yapılır. Unutma bireyin kendi sorumluluğunda iken unutturma dışarıdan bilinçli olarak dayatılan, sistemli bir işlem olarak başkalarının sorumluluğundadır. Unutturmada birey adeta devre dışı bırakılır. Halkın neyi ne kadar bilmesi gerektiğine iktidar karar verir. Romandan yaptığımız aşağıdaki alıntı da bunu doğrular niteliktedir.

"Şu ileri teknoloji toplumun bir kumanda toplumu olduğunu, sadece istenenlerin bize aktarıldığını sana da anlatmam gerekmiyor herhalde" (s. 159).

Roman 2009'da yayınlamış olduğu halde romanda geçen hayali olayların birçoğu gerçekleşmiş durumdadır. Örneğin romandan yaptığım aşağıdaki alıntıda anlatılanlar gibi.

"İletişim tekelini elinde toplamış merkezlerin, istediği haberi görme, istemediğini yok sayma eğiliminin bugünün işi olmadığını düşündüm. Gazetelerin kâğıda basıldığı, bugünkü gibi çok seçenekli tek merkezi televizyon yerine bir sürü TV kanalının olduğu eski dönemlerde de durum farklı değilmiş demek..." (s. 164).

Romanda "oğlunu arayan köpekli ana"dan söz edilir.

"Tamı tamına on yıl olmuştu oğlunun ölüm haberi geleli. Oğlunun ölüsünü dirisini arıyordu Ana. Bir de eğerki ölmüşse, başına bir taş dikeceği bir mezarı olsun istiyordu" (s. 108).

Bu bölümde anlatılan Ana, Cumartesi Anneleri'nden sadece birini simgelemektedir.

Dört beş yıl önce yayınlanmış bu romandaki bazı ifadeler ise basınımızın yakın zaman önceki tavrını hatırlatır niteliktedir. Bazı olayları bazı basının halktan gizlemeye çalıştığı o dönem, aradan çok kısa bir zaman dilimi geçmesine rağmen, romanda dile getirildiği gibi sanki unutuldu ya da unutturuldu.

Bu romanda, çöp bidonlarından çöp toplayan çocuklar, bidonların içinde buldukları el bombalarının patlamasıyla sakat kalırlar ya da ölürler. Öğretmenlerinin pikniğe götürdüğü parkta oynayan çocuklardan biri de bulduğu el bombasının patlamasıyla hayatını kaybeder. Romandan bir alıntıyı okuyalım.

"Polisin sevk raporuna göre, çocuk karıştırdığı çöp bidonundaki bir cismin patlamasıyla yaralanmış, yanık tedavisi yapılmıyor diye hastane hastane dolaştırıldıktan sonra buraya getirilmişti" (s. 41).

Romandaki olay distopik olarak kurgulanmıştır, ne yazık ki benzer bir olay çok kısa bir süre önce, Van'ın Özalp ilçesinde gerçekleşmiştir. Haber aynen şöyledir.

"Özalp İlçesi'nde, sokakta buldukları bomba ellerinde patlayan üç çocuktan biri öldü, ikisi yaralandı" (05.04.2002,http://arsiv.ntv.com.tr/news/144996.asp).

Şüphesiz ki yazar kâhinlik yapmıyor, yaşanan durumdan yola çıkarak gelecekte olabilecekleri bir öngörüyle gözler önüne sermeye çalışıyor. Bu romanda anlatılanlar da toplumun giderek tepkisizleşip duyarsızlaşması, olayları kanıksaması, unutması ya da unutturulmasına dikkat çekmeye çalışan bir aydının çığlıklarıdır. Unutmak ya da unutturulmakla

ilgili romanda geçen şu satırlar oldukça dikkat çekicidir.

"Belki de hepimiz, her şeyi seziyoruz, biliyoruz. Ama gözümüzü, kulağımızı kapatıyoruz. Görmüyoruz, duymuyoruz; çünkü görüp duyarsak bir şeyler yapmamız gerekecek. Ve konuşmuyoruz; çünkü korkuyoruz" (s. 81).

İnsanların tepkisizliği yukarıdaki satırlarda oldukça net ifade edilmektedir. Yazar insanların bu tepkisizleşmiş durumunu üç maymun metaforuyla yansıtmaktadır. Aşağıdaki alıntıda da bu metaforun işlevi belirtilmektedir.

"Üç maymun metaforunu bilirsin, değil mi? Üç maymun kimilerine göre mutluluğun simgesidir. Geleceğin mutlu budalalar toplumunun simgesi" (s. 100).

Sonuç olarak, yukarıda açıklamaya çalıştığımız distopik romanlar, dünyanın ya da bir ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumları gözler önüne sererek dünyaya, içinde oluştuğu ülkeye ve o ülkenin toplumuna farkındalık kazandırma işlevi üstlenmektedir. Bu tür romanları yazmak zordur; zira felsefi, siyasi, tarihi, sosyolojik bir donanım gerektirmekle kalmayıp cesaret de gerektirmektedir. Ne yazık ki suya sabuna dokunmadan yazan popülist yazarlar, gerçekten emek harcayarak bu türde eserler veren yazarlardan daha çok tanınmaktadırlar. Bu da bu romanda metafor olarak kullanılan üç maymun metaforu gibi, salt insanları mutlu etmeye yönelik eserlerin insanlara daha kolay iletilmesi, sunulmasıyla ilgili bir durum olabilir. Distopyalar karamsarlığı, kötü olanı gösterirken aslında distopyayı ütopyaya çevi-

recek farkındalığın kazanılmasını hedeflemektedir. Distopya türünde yazan yazarlar "geleceğin mutlu budalalar toplumu" olmaması için aydın sorumluluğuyla insanları bilinçlendirmeye çalışmaktadırlar...

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı (Erendiz Atasü)

Birkaç on yıl uçup gitmiş... Şehrin simgesi Hitit Güneşi batmış... Astığı astık, kestiği kestik bir satrap geçmiş şehrin başına, bağımsızlığını ilan etmiş!
Erendiz Atasü

"Karşı ütopya", "ters ütopya", "anti ütopya", "kara ütopya" olarak da adlandırılan distopya ütopyanın antitezidir. Gelecekte gerçekleşebilecek olumsuz durumların öngörüsüdür. Ütopya cennetse distopya cehennem, ütopya güzel rüyaysa distopya kâbus, ütopya gül bahçesiyse distopya bataklık, ütopya gün ışığıysa distopya gecenin karanlığıdır. Toplumsal bakış açılı distopyalarda egemen güçler umudun, kurtarıcının olmadığı, dinin ve bilginin sömürüldüğü, insanların televizyon, internet gibi zevk veren araçlarla mutlu olduğuna inandırılmaya çalışıldığı, toplumsal tepkilerin sindirildiği bir dünya yaratır. Distopyalar 'Nasıl'dan çok 'Niçin'i ele alır. "Niçin bu noktaya geldik? Bizi bu noktaya kim getirdi?" sorularıyla zihinlerde bulmaca oluşturmaya çalışır. İktidar mücadeleleri, ekonomik buhranlar, soğuk savaş ve hızla ilerleyen teknoloji insanları tepkisizleştirir. Kitleler hızla değişen teknolojik ürünlerle birlikte yozlaşarak birer kapital köle olmaya sürüklenir. Bu sürüklenişte kitleler doğayı da eskitip tüketmeye başlar. Sistem

insanları doğayı parçalayıp pazarlayarak tüketmeye yönlendirir. Bireysel düşünceler, dünya görüşleri ve bilgiler, neo-libarelizmin işine yaramayan bütün argumanlar yok edilmeye çalışılır. Kapital üreten ama ne ürettiğini sorgulamayan, inancı sadece iktidarın öğrettiği biçimde yaşayan, salt şekilciliğe önem veren modern köleler yaratır. Karşı durulamayan bu dünya görüşünü ele alan distopyalar, toplumlar için mutlu (ütopik) bir dünyanın olamayacağını saptamıştır. Eski, klasik, değerli olanın yerine, teknolojik yenilikleri dayatan bir anlayışla tüketime dayalı toplumlar oluşturur. Yeni olan her şey iyi olarak kabul edilir ve hemen tüketilir. Yenisi üretilince de bir önceki yeni hemen eski kabul edilerek atılır.

Kapitalin tahmin edemediği bir son vardır ki insanlar bir gün onu da tüketmeye başlar. Belli bir bilince erişmiş insanlar tüketime dayalı bu durumu önlemek için çözüm yolları üretmeye çalışır. Sistem gerçekleri görüp algılayabilen, insanları bu tehlikelere karşı uyarmaya çalışan aydınları halktan koparta-rak yalnızlaştırır. Aralarına geçilmez sınırlar koyup yasaları geliştirme bahanesiyle değiştirerek topluma yeni bir uykunun ninnisini söyler. Birey şehirle, doğayla, iktidarla birlikte yok olmaya mahkûm edilir. Distopik kurgu bu yok edilmeye karşı direnen aydının çığlığıdır.

Son dönemde dünya edebiyatının büyük bir bölümünü kaplayan distopyalar, çoğunlukla bilimkurgu ve fantazyanın içinde sıkışıp kalarak kendini yeterince ifade edememiştir. Oysa distopya olabilecekleri yansıtan, antitotaliter bir kaynaktır. Çoğunlukla gün-

cel olayları bir öngörüyle yansıtır. Bunu yaparken içinde bulunduğu rejimi, ekonomik yapıyı, bilimi ve teknolojinin kullanılış biçimlerini eleştirerek olabilecekleri fantastik öğelerle gözler önüne sermeye çalışır.

Edebi açıdan distopya, dünden bugüne gelinen süreci ve bu sürecin zararlarını gözler önüne sererek yarının nasıl olabileceği öngörüsünde bulunur. Şimdinin dünyasını; bu dünyanın toplum yapısını, ahlak düzenini, dinin toplumu kontrol etmek amacıyla bir araç olarak kullanılmasını fark ettirmeye çalışır. İnsanları hak, özgürlük, düşünce ve duygularıyla ilgili ileride bekleyen tehlikelere karşı uyarma amaçlı oluşturulmuş bir edebiyat türüdür. Ele aldığı konularla edebiyat, siyaset, ekonomi, tıp, eğitim, mimari, sanat vb. toplumun temel yapıtaşlarının yavaş yavaş yerinden oynatıldığını fark ettirmeye çalışarak bunların engellenmemesi durumunda ortaya çıkabileceğini öngördüğü olguları dile getirmeye çalışır.

Televizyon ve internet gibi teknolojik icatlarla uyuşturulan bireyler, eskinin toplum olma gerekliliklerini; aile, din, komşuluk, sevgi, sanat, edebiyat, eğitim, tarih gibi kavramların önemini unutur. Bu durumu anlatan distopyalarda söz konusu kavramlara tiksinti ve utançla yaklaşılır. Bu noktada yaratılan bilinçli karakterlerse devam eden sürecin geç kalınmışlık durumunu kabullenir. Karda yürüyüp izini belli etmeden ilerleyen süreç artık karabasana dönüşmüştür fakat azınlık toplumun ve devletin yarattığı kalın duvarlara karşı koyabilecek kadar güçlü değildir. Yazar burada işin bu noktaya gelmeden en-

gellenmesinin önemini vurgulamaya çalışır. Çünkü bilinçli azınlığın karşı duruşu önce toplum tarafından yadırganacak, ötekileştirme, hatta lince kadar götürecek bir toplum psikolojisi oluşturulacaktır. Distopyalar bu bakımdan ele alındığında yeşil ışıktan kırmızıya geçişte beklenip düşünülmesi gereken sarı ışık işlevini görmektedir.

Erendiz Atasü'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*, 1970'li yılların devrimci hareketlerinden 2000' li yıllara kadar uzanan siyasal ortam ve çevre koşullarını, ince alaycı imgeler ve distopik bir kurguyla anlatmaktadır. Roman distopik öğelerden oluşan kısa bölümler ve 1970'li yıllarda devrimci hareketlerde yer almış Güneş Saygılı'nın yaşamının anlatıldığı diğer bölümlerle birbirini izleyen, zaman zaman kesişen bir yapıdadır. İlk bölümde Güneş Saygılı'nın yirmi beşli yaşları ile altmışlı yaşlarından mekân tasvirleri yer alır. Hemen ardından distopik ögelerin yer aldığı bölüm gelir.

Gözün Görmediği Uzamlar ya da
Derin Uykudaki Virüsler... 1970'ler...

"Kaldırımlarda cesetler yatıyor, kurşunla vurulmuşların, bombayla parçalanmışların cansız bedenleri. Henüz virüsler kaynaşmıyor. Çünkü henüz asfaltın derininde, toprağın koynunda uyuyan bücürleri kimse uyandıramadı. O, neredeyse boyutsuz uzamları, canlı demeğe bin şahit isteyen! Kazmalar paralamadı toprağın bağrını; kabuklarının içinde soluk almadan ve hiçbir canlılık belirtisi göstermeden, maddeye özgü sabırla kahredicilik sırasının kendilerine gelmesini

yüzyıllardır bekleyen o uyuşuk ölümsüzleri kimse gıdıklamadı. Şehir 1970'ler 1980'lere ağarken, hâlâ ülkenin gözbebeği olduğu dönemlerdeki halini biraz da olsa hatırlatmakta. Daha birkaç on yıl var, virüslerin etkinleşmesine." (s. 9).

Şehri yok edecek derin güçler, önce kurtuluşu sağlamak için çırpınan bilinçli, öğretici, inançlı gençleri yok etmeye başlar. Değişen koşullarla şehirden geriye çöp yığınlarının kalması gibi, bu gençlerden geriye kalanlar da çöp yığını gibi kokan düşünceler olacaktır bir gün! Yeni kuşaklar yeni teknolojiyle, hiçbir şeyin farkında olamayacak kadar uyuşturulacaktır. Güneş Saygılı'nın gençlik dönemlerindeki öğrenci hareketleri gibi hareketler artık kitlelere hitap edemeyecek; olsa bile kitleler bu hareketleri önemsemeyecektir. Hem Güneş Saygılı hem de şehir yok olmaya sürüklenecektir.

Distopik öğelerin yer aldığı bir sonraki bölümde kötü sona dair ipuçları yavaş yavaş gösterilmeye başlanır.

Gözün Görmediği Uzamlar ya da
Virüsler ve Hırpalanan Şehir...
Yirmi Birinci Yüzyıl...

"Birkaç on yıl uçup gitmiş... Şehrin simgesi Hitit Güneşi batmış... Astığı astık, kestiği kestik bir satrap geçmiş şehrin başına, bağımsızlığını ilan etmiş! Nefret ediyor şehirden, onu yok edip yerine kendi damgasını taşıyan bir yerleşim kurma sevdasında! Şehri kendi adamlarına havale ediyor. O adamlar da kendi adamlarına. Bitimsiz bir havaleler ve ihaleler zincirine vurulmuş

şehir can çekişiyor. Toprağın bağrından kaldırımlara doğru yol açan kazma darbeleri, greyder homurtuları virüslerin uykularını delmekte." (s. 25).

Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı'ndan alıntılanan bu betimleme, Fuocault'nun dile getirdiği kontrol toplumu gibidir. Şehir insanlarla birlikte kontrol altına alınarak değişimlerle koşullandırılan insanlar çevrelerinde olup bitenleri fark edemeyecek aşamaya getirilmektedir.

"Geceleri yeni bir insan grubu arşınlar oldu sokakları... Belediye kamyonları çöpleri kaldırmadan önce, onlar bir şeyler arıyorlar artık yığınların içinde. Doğu'dan geldiler, çifte zulümden kaçıp da. Parasız, yersiz, yurtsuzlar... neyse ki devir, özel girişimciliğin örgütlenme devri! Birileri örgütleyiverdi onları: Yepyeni bir iş alanı açıldı: Çöp-sek. Yani çöp sektör" (s. 207).

Yeni bir sektörle yeni bir grup oluşturularak toplumun bazı kesimleri kontrol altına alınacaktır. Güneş Saygılı bunu şöyle dile getirir:

"Çöp adamların umarsız emeği sayesinde, çöp-sek başındaki örgütçü inanç bezirgânlarının cüzdanlarının şiştiğini de göremediler. Saygın bir ad almıştı bu çöp-sek örgütleyicileri: Onlar geri dönüşüm ağalarıydılar artık" (s. 207).

Erendiz Atasü'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı*'nda da giderek kötüye giden bir kent ve 70'li yıllardan devrimci bir kadının yaşadığı hüsrandan kaynaklanıp intihara giden çöküşü paralel bir kurguyla verilir. Çoğalan virüslerin kenti talan etmesi Güneş Saygılı'nın içinde bulunduğu rejime ve kendi

iç çatışmalarına direnememesi hem kentin hem de Güneş Saygılı'nın sonunu hazırlar.

Yazının başında açıklamaya çalıştığımız distopya ile ilgili bilgilerden sonra, *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* adlı romanın da aynı özellikleri taşıdığı gözlemlenebilir. Distopik öğelerle kurgulanmış bu romanda, Atasü toplum adına adeta çığlık atmaktadır. Bu çığlık bir aydın tavrıdır. Ülkemizde aydın kavramı okumuş, eğitimli insanla eşleştirilir. Oysa aydın olmak, yaşadığı dünyada, ülkede, çevrede yolunda gitmeyen her duruma muhalif olabilmektir. Günümüzde ülke sorunlarını bu denli incelikli, estetik bir kurgu içerisinde, cesurca dile getiren çok fazla yazar bulunmadığı bir gerçektir. Ülke coğrafyası bu kadar ciddi sorunlarla harmanlanmışken bu sorunlara duyarsız kalmak olası mıdır? Böylesi ciddi sorunlarla boğuşan bir coğrafyada bir yazarın iç dökümü yaparak salt biçime, biçeme dayalı yazma lüksü var mıdır?

Distopik çerçeveden bakarak toplumu değerlendirmek, tozpembe düşlere kapılmadan, olabilecekleri bütün gerçekliğiyle cesurca yüzeye çıkarmak her yazarın harcı değildir. Yaşadığı şehrin geçmişini ve geleceğini, bireyin bunalımlarıyla özdeşleştirerek yerelden ulusala, ulusaldan evrensele göndermelerle ülkenin ve dünyanın karşı karşıya olduğu riskleri haykırmaya çalışan bir yazardır Erendiz Atasü.

Onu, salt burjuva sınıfı kadınlarının cinsel özgürlük haklarını arayan bir feminist yazar olarak değerlendirmek haksızlık olur. Zira Atasü bu toplumun içinde, her sınıftan kadının karşılaştığı sorunları yan-

sıttığı gibi etnik kimlik, mezhep farklılıkları, siyasi, ekonomik çalkantıları da cesurca dile getirmektedir. Yazarın bu tavrı Avrupa ve Amerika'daki feminist anlayışıyla eşdeğerdir (Ursula Le Guin gibi).

Distopik öğelerle oluşturulmuş *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* toplumcu gerçekçi bir yapıya sahiptir. Diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan farkı, olayları direkt olarak vermek yerine fantastik imgeler, betimlemelerle yapıtı gizemli hale getirmesidir. Bu tip romanları yazmak felsefi, siyasi, psikolojik, sosyolojik bilgi donanımı gerektirir. Bu nedenledir ki bu tip romanlar belli bir birikimi olan, bilinçli okurlar gerektirir. Postmodern kurgularda olduğu gibi okuma sürecinde okura da görev yüklenir. Okur zaman zaman bulmaca çözer gibi romanda yakaladığı ipuçlarını birbirine bağlayarak romanda anlatılmak istenileni algıladıkça haz alır.

Yukarıda açıkladığımız distopik toplum örneklerinde olduğu gibi sistem daha ziyade iç dökümü ya da kendisine karşı tehlike oluşturmayacağını düşündüğü, geçmişi anlatan tarihi romanları, yani bugüne dokunmayan, aslında suya sabuna dokunmayan yazarları kabul etmektedir. Bunu söylemekle ülkedeki bütün yazarların distopik ya da toplumcu gerçekçi yazmaları gerektiğini vurgulamak istemiyoruz. Tek tip insana karşı çıktığımız gibi tek tip yazara da karşı çıkmak gerektiğini düşünüyoruz. Burada vurgulamak istediğimiz, distopik toplumlarda sistemin istediği, giderek robotlaşan tek tip insanlar, giderek birbirine benzeyen, tek tip yazarların yanında Atasü gibi donanımlı ve değerli yazarların farklılığının far-

kına varılması gerektiğidir. Atasü kadın sorunlarını ülke sorunlarıyla harmanlayarak, içinde birikenleri çığlık olarak satır aralarına yerleştirmektedir. O çığlığı duymak isteyen duyarlı, bilinçli insanların hâlâ var olduğuna yönelik inancıyla yazmaktadır.

Sonuç olarak Atasü'nün *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* adlı yapıtı da ülkemizde henüz işlevi tam olarak keşfedilmemiş distopik romanlar arasında gösterilebilir. Yaşanmış ya da gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları fantastik öğeler ve imgelerle bir kurgu içerisinde sunmak bilinçli okurun aydın tavrının daha da güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Her ne kadar kötü ütopya olarak adlandırılsa da amaç yeni bir ütopyaya ulaşmak olabilir. Dünyada insanlık adına bir şeyler olumlu yönde değişecekse distopik romanların uyarıcı işlevlerini dikkate almak gerekir.

Sonsöz

Bu çalışmada, ütopya kavramı ve Thomas More'un *Ütopya*'sından yola çıkarak distopya kavramını açıklamaya çalıştık. Distopyayı ütopyadan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Distopyalar da ütopyalar gibi yazarın yaşadığı düzenin eleştirisi olması nedeniyle siyasi hicivler içermektedir. Distopya yazarı yazdıklarıyla kehanette bulunmaz, sadece var olan düzende yolunda gitmeyen durumlarla ilgili gelecekte yaşanabilecek olumsuzluklar için okurda farkındalık yaratmaya çalışır.

Orwell, *1984* romanıyla ilgili sosyalizm karşıtı olarak suçlanmıştır. Bundan rahatsızlık duyan Orwell, bu izlenimi düzeltmek için Amerika'nın Birleşik Otomobil İşçileri'ne okunmak üzere yazdığı beyanda şöyle der:

"Son romanım sosyalizme ya da (benim de destekçisi olduğum) Britanya Emek Partisi'ne bir saldırı olma amacında değil, merkezi ekonominin yatkın olduğu ve Komünizm ve Faşizm'de halihazırda gerçekleşmiş olan bozulmaları göstermek amacındadır. Tasvir ettiğim türdeki toplumun geleceğine inanmıyorum

ama (kitabın bir taşlama olduğu gerçeğini de hesaba katarak) ona benzeyen bir şeyin gelebileceğine inanıyorum. Totaliter fikirlerin her yerdeki entelektüellerin zihinlerinde kök salmış olduğuna inanıyorum ve bu fikirleri mantıksal çıkarımlarına taşımaya çalıştım. Kitabın konusu Britanya'da geçmektedir. Bunun nedeni İngilizce konuşan ırkların başkalarından doğal olarak daha iyi olmadıklarını ve totalitarizmin, eğer ona karşı savaşılmaz ise, her yerde zafer kazanabileceğini vurgulamaktır."

Bitmek bilmeyen eleştirilere üzülen Orwell, romanın 1949'daki Warburg nüshasında kısa bir yanıt daha kaleme alır.

"1984'ün bazı eleştirmenleri tarafından yazarın görüşünün bu ya da buna benzer bir şeyin Batı dünyasında sonraki kırk yıl içerisinde gerçekleşeceği yolunda olduğu söylenmiştir. Bu doğru değildir. Kitabın neticede bir parodi olduğunu hesaba katarsak, 1984 gibi bir şeyin gerçekleşeceğini düşünüyorum. Dünyanın şu anda gitmekte olduğu doğrultu ve bu gibi eğilim çağdaş dünya durumunun politik, sosyal ve ekonomik kurumlarının derininde yatmaktadır."

Distopya türünde yazılmış bütün eserler Orwell'ın tanımladığı *1984* gibi birer kurmaca parodidir. Yazarları birer kâhin değil, sadece uzağı birçok insandan daha erken görüp yaşanabilecek olumsuzlukları öngörüleriyle dile getiren aydın yazarlardır. 1948'de yayımlanan *1984* romanıyla Orwell, 80'li yıllarda dünyanın birçok yerindeki totaliter rejimlerin insanlara yaşattığı zulmü otuz altı yıl önceden yazıya dökerek insanlarda farkındalık yaratmaya

çalışmıştır. 80'li yıllarda Türkiye'de yaşanan askeri darbe de totaliter bir rejim olarak tarihe geçmiştir. Yüzlerce insan işkenceden geçirilmiş, düşünceleri değiştirilmeye çalışılmış, direnenler ise tıpkı Orwell'ın *1984*'te betimlediği 101 No'lu odada olduğu gibi adeta buharlaşıp yok olmuşlardır. Diyarbakır 5 No'lu askeri cezaevinde yaşanılanlar otuz yıl sonra ancak itiraf edilebilmektedir. İşkencede öldürüldüğü sanılan ama cesetleri bile bulunamayan onlarca, belki de yüzlerce insan darbe döneminin sırları arasındadır. İran ve Irak totaliter rejimlerinde de her türlü vahşet ve şiddet yaşandığına tanık olduk. Günümüzde Ortadoğu'da yanı başımızdaki ülke Suriye'de yaşananlar içimizi acıtmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımız totaliter rejimlerde şiddet ve vahşetle yaşanan ve yaşanmakta olanlardır. Orwel gibi yazarlar totaliter rejimlerde toplumun şiddetle baskı ve kontrol altında tutulduğunu vurgularken Huxley ileri teknolojiyle şiddete gerek kalmadan da toplumların kontrol altında tutulabileceğini vurgulamıştır.

Neil Postman, Osman Akınhay çevirisiyle yayınlanan *Televizyon Öldüren Eğlence*'nin önsözünde, Orwell'ın *1984*'ü ile Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sını karşılaştırır. Postman bu karşılaştırmada, Orwell'ın değil, Huxley'nin kehanetinin gerçekleştiğini iddia eder.

"Orwell'ın uyarısı, dıştan dayatılan bir baskının bize boyun eğdireceği yönündedir. Huxley'nin görüşüne göre ise insanları özerklikleri, olgunlukları ve tarihlerinden yoksun bırakmak için Büyük Birader'e gerek

yoktur. Huxley'e göre insanlar süreç içinde üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayacaklardır. Orwell kitapları yasaklayacak olanlardan korkuyordu. Huxley'nin korkusu ise kitapları yasaklamaya gerek duyulmayacağı çünkü artık kitap okumak isteyecek kimsenin kalmayacağı şeklindeydi. Orwell bizi enformasyonsuz bırakacak olanlardan, Huxley pasifliğe ve egoizme sürükleyecek kadar enformasyon yağmuruna tutacak olanlardan korkuyordu. Orwell hakikatin bizden gizlenmesinden, Huxley hakikatin umursamazlık denizinde boğulmasından korkuyordu."

Aslında günümüzde dünya her iki durumu da yaşamaktadır. Bir yanda şiddetle sağlanan kontrol toplumları, diğer yanda teknolojinin her gün ortaya çıkan yenilikleriyle TV ve internetin insanları pasifize ederek yarattığı kontrol toplumları... Dünyada ve ülkemizde düşünmeyen, sorgulamayan insanların giderek artmasıyla felsefe, sanat, özellikle de edebiyat giderek önemsiz, gereksiz gibi algılanmaktadır. Hızla ilerleyen teknolojiye karşı hızla gerileyen bir insanlık söz konusudur. Yeni yüzyılın mirası; tüketilmiş duygular, körelmiş vicdanlar, anlamsız savaşlar, kitlesel ölümler ve kan gölüne dönmüş bir dünya olacaktır.

Kaynakça

Abensour, Miguel, *Ütopya,* Versus, İstanbul, 2009

Atasü, Erendiz, *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı,* Everest Yayınları İstanbul, 2011

Baydar, Oya, *Çöplüğün Generali,* Can Yayınları, İstanbul, 2009

Bezel, Nail, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu,* Güldikeni Yayınları, Ankara, 2001

Bradbury, Ray, *Fahrenheit 451,* İthaki Yayınları, İstanbul, 2012

Çörekçioğlu, Hakan, *Modernite ve Ütopya,* Sentez Yayıncılık, 6. İstanbul, 2015

Huxley, Aldous, *Cesur Yeni Dünya,* Yaba Yayınları, İstanbul, 2010

Jameson, Fredric, *Ütopya Denen Arzu,* Metis Eleştiri, İstanbul, 2005

Kumar, Krishan, *Ütopyacılık,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005

Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya,* Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006

Le Guin, Ursula, *Mülksüzler,* Metis Yayınları, İstanbul, 2012

More, Thomas, *Ütopya,* Alter Yayıncılık, Ankara 2009

Notos Dergi, "Ütopya ve Distopya", Sayı 36, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012

Orwell, George, *1984,* Can Yayınları, İstanbul, 2012

Platon, *Devlet,* Kaynak Yayınları/Ütopyalar Dizisi, İstanbul, 2006
Platon, *Yasalar,* Kabalcı Yayınevi/Felsefe Dizisi, İstanbul, 2012
Postman, Neil, *Televizyon Öldüren Eğlence,* Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 5. Baskı 2014
Riot-Sarcey, Michele-Bouchet, Thomas-Picon, Antoine, *Ütopyalar Sözlüğü,* Sel Yayıncılık, İstanbul, 2003
Wells, H.G., *Efendi Uyanıyor,* Maya Kitap, İstanbul, 2013
Yücel, Tahsin, *Gökdelen,* Can Yayınları, İstanbul 2011
Zamyatin, Yevgeni, *Biz,* Versus Yayınları, İstanbul, 2011
Sociétés de controle, *L'Autre Journal,* 1992, Paris

Uzmanlaşılan becerilerin gelişiminin ve işbölümünün modern teknolojinin öncüsü olacağını haber vermesinden dolayı ütopyanın kökeni Platon'un Devlet'ine kadar dayandırılabilir. Yasalar adlı eseri yenileşmenin getireceği teknolojik ilerlemenin, yıkıcılık ve mutsuzluğa yol açabileceğine dair uyarıları içermesinden dolayı distopyanın nüvesi olarak nitelendirilebilir.

Distopyanın bilimkurgudan farkı, kasıtlı olarak toplumsal ve siyasal eleştiriye odaklanmasıdır. Distopya bir anlamda neyin bilimkurgu olup olmadığını gösteren çizginin karmaşıklaştığı bir bölgedir.

Karşı ütopya olarak tanımlansa da distopyanın işleyişi ütopyadan bağımsız değildir. Ütopyadan doğarak ütopyayla birlikte işlemektedir. Ütopya aslında gelecekle ilgili değil, üretildiği dönemle ilgili bir sorun ve buna dair bir çözüm içerir. Distopya da ütopya gibi üretildiği dönemden yola çıkar, farkı geleceğe dair kötü gidişat hakkında okuru uyarmasıdır. O halde her ikisi de toplumsal düzeni yaşanan dönem içerisinde algılayış biçimleriyle yakından ilişkilidir. Ütopyaların temelinde kontrol düşüncesi yatar. Var olan düzende bazı şeylerin değiştirileceği, bazılarının ise kontrol altında tutularak değişmeden kalmasının sağlanabileceği doğrultusunda bir eğilim içerir. Bu açıdan bakıldığında, distopyalar ütopyaların yoldan çıkmış hali gibidir. Distopik yapıtların temel özelliklerinden biri ise var olan toplumsal sistemlerin gelecekte totaliter diktatörlüğe dönüşme endişelerini gözler önüne sermeleridir.

Ütopya ve distopya için cennet ve cehennem benzetmesi de yapılabilir. Herkesin eşit koşullarda yaşadığı, kimsenin kimseyi ezmediği adil bir düzen öngörmesi nedeniyle gerçekleşmesi mümkün olamayacak kadar güzel yer, bir nevi cennet ütopya olarak adlandırılır; buna karşılık totaliter rejim ve diktatörlükle yönetilen adaletsiz bir toplum ise cehennem olarak tanımlanabilir. Bu nedenle ütopya-distopyayı cennet-cehennem karşılaştırması olarak ele alabiliriz.

**

Elinizde tuttuğunuz bu eserde ütopya, distopya, distopyanın günümüzle bağlantısı bölümlerinden sonra, bu alanda yazılmış en iyi örnekler olarak nitelendirilen dokuz roman incelemesi yer almaktadır.

KURGU KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI
9 786059 257299